

T.C.

KAHRAMANMARAŞ ST İMAM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

**ARAP DİLİNDE ATIF VE CER
HARFLERİNİN MECÂZÎ KULLANIMI**

İBRAHİM OLUG

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAHRAMANMARAŞ

KASIM-2024

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**ARAP DİLİNDE ATIF VE CER
HARFLERİNİN MECÂZÎ KULLANIMI**

**DANIŞMAN : Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN
JÜRİ : Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ
JÜRİ : Doç. Dr. Hüseyin ERSÖNMEZ**

İbrahim OLUG

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
KASIM-2024**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ARAP DİLİNDE ATIF VE CER HARFLERİNİN
MECÂZÎ KULLANIMI**

İbrahim OLUG

Danışman : Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN

Yıl : 2024, Sayfa: X+73

Jüri : Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN (Başkan)
: Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ (Üye)
: Doç. Dr. Hüseyin ERSÖNMEZ (Üye)

Bu çalışma, Arap dilinde gerek gramer gerekse anlam alanıyla önemli bir bölümünü oluşturan atıf ve cer harflerini ele almaktadır. Atıf harfleri, cümlede tekrarın önlenmesi ve anlamlar arasında bağlantı kurulması amacıyla kullanılmakta olup bu çalışma ise atıf harflerinin nahiv açısından taşıdığı asıl ve mecâzî anlamları incelemekte ve bu harflerin cümle içindeki etkilerini ayet, hadis ve şiir beyitleriyle örneklendirerek tahlil etmektedir. Bu çerçevede Arap dilinde yaygın olarak kullanılan cer harfleri üzerinde durulmaya gayret edilmiştir. Harf-i cerlerin tanımı, cümle içinde ifade ettikleri anlamlar ve bu anlamların asıl veya mecâzî oluşu, ayrıca hangi durumlarda pekiştirme amacıyla kullanıldıkları irdelenmiştir. Bunun yanı sıra, isimler ve zamirlerle ilişkileri, yemin olarak kullanımları da çalışmanın kapsamında ifade edilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, atıf ve cer harflerinin dil kullanıcıları tarafından niçin, nerede, nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını ortaya koyarak, Arapçanın doğru anlaşılması ve tercüme hatalarının önlenmesine katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, atıf harfleri, cer harfleri, bağlantı, asıl, mecâz.

**KAHRAMANMARAŞ SUTÇU İMAM UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES BASIC ISLAMIC
SCIENCES**

ABSTRACT

MASTER THESIS

**FIGURATIVE USE OF THE LETTERS ATIF AND CER
IN ARABIC**

İbrahim OLUG

Supervisor : Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN

Year : 2024, Page: X+73

Jury : Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN (Chairperson)
: Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ (Member)
: Assoc. Prof. Dr. Hüseyin ERSÖNMEZ (Member)

In this study, the conjunction (atf) and prepositional (cer) letters, which constitute an important part of the Arabic language in terms of both grammar and meaning, are examined. The primary and metaphorical meanings of conjunction letters, used to prevent repetition and to establish connections between meanings in sentences, are analyzed from a syntactical (nahw) perspective, and their effects in sentences are exemplified and analyzed through verses, hadiths, and poetic couplets. In this context, emphasis has been placed on prepositional letters that are widely used in the Arabic language. Within this scope, the definitions of prepositional letters, the meanings they convey in sentences, whether these meanings are literal or metaphorical, and the situations in which they are used for emphasis have been investigated. Additionally, their relationships with nouns and pronouns, as well as their use in oaths, will be addressed within the scope of the study. Ultimately, this study aims to contribute to the accurate understanding of Arabic and to the prevention of translation errors by clarifying why, where, how, and in what meanings conjunction and prepositional letters are used by language users.

Keywords: Arabic language, citation letters, cer letters, connection, original, metaphor.

ÖN SÖZ

Dil, insanlar arasındaki en etkili iletişim araçlarının başında yer almaktadır. Tarih boyunca insanlar duygu ve düşüncelerini dil vasıtasıyla aktarabilmiş ve diller aracılığıyla pek çok anlaşma yapmışlardır. Bu dillerden bazıları popülerliğini korurken bazıları da popülerliğini yitirmiştir. Etkinliğini koruyan ve devam ettiren dillerden bir tanesi de Arap dilidir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in dili olması, Peygamberimizin bu dili konuşması ve islam medeniyetinin bilim dili olması ona ayrı bir değer katarak geniş bir coğrafyada kullanma imkanı vermiştir.

Arap dilinde kelime isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Son grupta yer alan harfler Arap dilinin önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Harfler tek anlam ifade etmeyen, isim ve fiil ile birlikte manası ortaya çıkan kelime çeşididir. İsim ve fiiller ilk konulduğu temel anlam çerçevesinde kullanılmakla birlikte mecazî olarak da kullanılmaktadır. Keza harfler de bazen aslî anlamlarında bazen aslî olmayan manalarında kullanılmaktadır. Çalışmamızda Arap dilinde yer alan atıf ve cer harflerinin aslî ve aslî olmayan manaları ele alınarak cümledeki etkisi incelenecektir. Bu sayede bu dili kullananların harfleri hangi anlamlarda kullandığı, dili öğrenmek isteyenler için ne tür bir işlevinin olduğu ve Kur'ân-ı Kerîmde ve diğer metinlerde yer alan harflerin hangi manalara geldiği belirtilmek istenmektedir.

Arap dilinde atıf ve cer harflerinin mecâzi kullanımını ele alan çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde harfler, harflerin çeşidi ve farklı taksimatları ele alınmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Arap dilinde atıf, kullanılış gayeleri, çeşitleri, atıf harflerinin cümleden çıkarılması, atıf harflerinin gruplandırılması sırasıyla ele alınmıştır. Daha sonra ise atıf harflerinin içerisinde en sık kullanılan hatta atıf harflerinin temeli olarak nitelendirilen واو harfî açıklanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda واو harfinin özellikleri ve ifade ettiği anlamlar sırasıyla ele alınmıştır. Bu sıralama da ilk olarak temel yani aslî anlamı daha sonra ise mecâzi olarak ifade ettiği anlamlar konu edilmiştir. واو harfinden sonra ise لَ، لَكِنَّ، اِمَّا، اَوْ، اَمْ، حَتَّى، ثُمَّ، فَاً ve بَلْ harflerinin aslî manaları bunun yanında aslî olmayan manaları da ele alınarak çeşitli örneklerle konunun daha detaylı olarak anlatılmasına özen gösterilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise cer harfleri anlatılmıştır. İlk olarak بَاء harfi cerini açıklanmıştı. Temel anlamının ilsak olduğu, ilsak'ın da mecâzî anlamının olduğunu örneklerle detaylı bir şekilde tavzihe kavuşmuştur. Sonra sırasıyla فِي، إِلَى، مِنْ ve تَاءُ الْقَسَمِ وَوَاوُ الْقَسَمِ حَاشَا، عَدَا، حَلَا، لَعَلَّ، مَتَى، كَيْ، رُبَّ، مُنْذُ، حَتَّى، الْكَافِ، عَلَى، عَنْ ve başka manalarda kullanıldığını örneklerle açıklamaya özen gösterilmiştir. Son bölümde ise sonuç kısmı yer almaktadır.

Bu vesileyle, tezimde bana yardımlarını, bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZDOĞAN, Prof. Dr. Faruk ÇİFTÇİ, Doç. Dr. Hüseyin ERSÖNMEZ, Araştırma görevlisi Veli GİZİR hocalarıma; maddi ve manevi olarak

bana destek olan arkadaşlarıma; ilk olarak elimden tutan ve bana Arapçayı sevdiren bu konuda gelişmeme yardımcı olan babama; kıymetli eşime teşekkürü bir borç bilirim.

İbrahim OLUG
KAHRAMANMARAŞ- 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	II
ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR LİSTESİ	X
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Önemi	1
1.3. Araştırmanın Amacı	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	2
2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	3
3. ARAP DİLİNDE HARFLER	5
3.1. Arap Dilinde Atıf	6
3.1.1. Atfın Kullanış Gayeleri	9
3.1.2. Atfın Kullanış Şekilleri.....	10
3.1.2.1. Lafza Atıf.....	10
3.1.2.2. Mahalle Atıf.....	10
3.1.2.3. Tevehhüme Yapılan Atıf	11
3.1.2.4. İsimlerde Atıf.....	11
3.1.2.5. Fiillerde Atıf	11
3.1.2.6. Zamirlerde Atıf	13
3.1.3. Atıf Harflerinin Cümleden Çıkarılması.....	14
3.1.4. Ma'tuf'un Cümleden Çıkarılması.....	14
3.1.5. Atıf Harfi ile Birlikte Ma'tuf'un Cümleden Çıkarılması	15
3.1.6. Ma'tuf Aleyh'in Cümleden Çıkarılması.....	16
3.1.7. Atıf Harflerinin Gruplandırılması.....	16
3.1.8. واو Harfi	17
3.1.8.1. واو Harfinin Özellikleri	17
3.1.8.2. واو Harfinin İfade Ettiği Anlamlar	20
3.1.8.2.1. Mutlaku'l-Cem.....	20
3.1.8.2.2. Sıralama.....	21
3.1.8.2.3. أو Harfi Anlamında	22
3.1.8.2.4. فاء Harfi Anlamında	22
3.1.8.2.5. باء Harfi Anlamında	22
3.1.8.2.6. إلى Harfi Anlamında	23
3.1.9. فاء Harfi	23
3.1.9.1. Tertîb ve Ta'kîb	23
3.1.9.2. Tafsîlât Anlamında	23
3.1.9.3. هـ Edatı Anlamında	24
3.1.9.4. Sebebiyye.....	24
3.1.9.5. واو Edatı Anlamında.....	24
3.1.10. هـ Edatı.....	24

3.1.10.1. واو Edatı Anlamında.....	25
3.1.10.2. فاء Edatı Anlamında.....	25
3.1.11. حَتَّى Edatı.....	26
3.1.12. أَمْ Edatı.....	27
3.1.12.1. Muttasıl.....	27
3.1.12.2. Munkatı'.....	28
3.1.13. أو Edatı.....	29
3.1.13.1. Muhayyerlik.....	29
3.1.13.2. İbâha.....	30
3.1.13.3. Şek.....	30
3.1.13.4. İbhâm.....	30
3.1.13.5. Taksîm.....	31
3.1.13.6. İdrâb.....	31
3.1.13.7. واو Edatı Anlamında.....	31
3.1.13.8. إِلَى Edatı Anlamında.....	32
3.1.13.9. إِلَى Manasında.....	32
3.1.13.10. Takrîb.....	32
3.1.13.11. Şart ifade etmesi.....	32
3.1.13.12. Tafsîl.....	33
3.1.14. إِنَّمَا Edatı.....	33
3.1.14.1. Şek Anlamı.....	33
3.1.14.2. İbhâm Anlamında.....	34
3.1.14.3. Tahyîr Anlamında.....	34
3.1.14.4. İbâha Anlamında.....	34
3.1.14.5. Tafsîl Anlamında.....	34
3.1.15. لَكِنْ Edatı.....	35
3.1.16. لَا Edatı.....	35
3.1.17. بَلْ Edatı.....	37
3.2. Arap Dilinde Harfi Cerler.....	38
3.2.1. باء Harf-i Ceri.....	38
3.2.1.1. باء Harf-i Cerinin Kullanıldığı Manalar.....	38
3.2.1.1.1. İlsak.....	39
3.2.1.1.2. İstiâne.....	39
3.2.1.1.3. Sebebiyye.....	40
3.2.1.1.4. Müteaddilik (ta'diye).....	40
3.2.1.1.5. Kasem.....	40
3.2.1.1.6. Mukâbele.....	41
3.2.1.1.7. Bedel.....	41
3.2.1.1.8. Zarfiyye.....	41
3.2.1.1.9. Musâhabe.....	41
3.2.1.1.10. Teb'izîyye.....	42
3.2.1.1.11. Mücâvaze.....	42

3.2.1.1.12. İsti'la	42
3.2.1.1.13. إلى Harf-i Ceri Anlamında	42
3.2.1.1.14. Tekid	43
3.2.2. مِنْ Harf-i Ceri	43
3.2.2.1. مِنْ Harf-i cerinin kullanıldığı anlamlar.....	44
3.2.2.1.1. İbtidâul-Gâye.....	44
3.2.2.1.2. Teb'iz	44
3.2.2.1.3. Beyân.....	45
3.2.2.1.4. Te'kîd	45
3.2.2.1.5. Bedel	45
3.2.2.1.6. Zarf olarak.....	46
3.2.2.1.7. Ta'lîl.....	46
3.2.2.1.8. عَنْ harf-i ceri manasında	46
3.2.2.1.9. بَاء harf-i ceri anlamında	46
3.2.2.10. عَلَى harf-i ceri anlamında	47
3.2.2.11. Yemin anlamında	47
3.2.2.12. Fasl anlamında	47
3.2.3. إلى Harf-i Ceri	47
3.2.3.1. İntihâu'l-gaye.....	48
3.2.3.2. Musâhabe	48
3.2.3.3. Tebyîn	48
3.2.3.4. İhtisâs	48
3.2.3.5. Teb'iz	49
3.2.3.6. فِي Harfi ceri manasında	49
3.2.4. اللام Harf-i Ceri	49
3.2.4.1. Milk.....	50
3.2.4.2. Şibhu'l-milk.....	50
3.2.4.3. Tebyîn	50
3.2.4.4. Sebebiyye.....	50
3.2.4.5. Te'kîd.....	51
3.2.4.6. İntihâu'l-gaye.....	51
3.2.4.7. İsti'lâ	51
3.2.4.8. فِي harf-i ceri manasında	51
3.2.4.9. مِنْ harf-i ceri manasında	52
3.2.4.10. عَنْ harf-i ceri manasında.....	52
3.2.4.11. Sayrûra	52
3.2.4.12. Vakit.....	52
3.2.4.13. مَعَ zarfı anlamında	53
3.2.4.14. Te'kid-i nefy	53
3.2.4.15. Kasem	53
3.2.4.16. Ta'accüb.....	53
3.2.5. عَنْ Harf-i Ceri.....	54

3.2.5.1. Mûcâveze	54
3.2.5.2. بَعْدَ Zarfı Anlamında	54
3.2.5.3. İsti'lâ	55
3.2.5.4. Ta'lîl.....	55
3.2.5.5. مِنْ Harf-i Ceri Anlamında.....	55
3.2.5.6. Bedel	55
3.2.5.7. فِي harf-i ceri anlamında	56
3.2.5.8. بَاء Harf-i Ceri Manasında	56
3.2.5.9. جانب Anlamında	56
3.2.6. عَلَى Harf-i Ceri.....	56
3.2.6.1. İsti'lâ	57
3.2.6.2. فِي Harf-i Ceri Manasında.....	57
3.2.6.3. عَنْ Harf-i Ceri Manasında	57
3.2.6.4. الـ Harf-i Ceri Manasında	58
3.2.6.5. مع Anlamında	58
3.2.6.6. بَاء Harf-i Ceri Manasında	58
3.2.6.7. مِنْ Harf-i Ceri Manasında.....	58
3.2.6.8. İstidrâk	59
3.2.7. فِي Harf-i Ceri.....	59
3.2.7.1. Zarfiyye.....	59
3.2.7.2. مع Zarfı Anlamında	59
3.2.7.3. Sebebiyye.....	60
3.2.7.4. عَلَى Harf-i Ceri manasında.....	60
3.2.7.5. إِلَى Harf-i Ceri Manasında	60
3.2.7.6. مِنْ Harf-i Ceri Manasında.....	60
3.2.7.7. بَاء harf-i ceri manasında	61
3.2.7.8. Mukâyese manasında.....	61
3.2.8. الكاف Harf-i Ceri	61
3.2.8.1. Teşbih.....	61
3.2.8.2. Ta'lîl.....	62
3.2.8.3. عَلَى Harf-i Ceri Manasında	62
3.2.8.4. Te'kid.....	62
3.2.9. حَتَّى Harf-i Ceri.....	62
3.2.9.1. İntihâu'l-gaye.....	63
3.2.10. مُنْذُ ve مُنْذُ Harf-i Cerleri	64
3.2.10.1. İbtidâu'l-gaye.....	64
3.2.10.2. Zarfiyye.....	65
3.2.10.3. مِنْ ve إِلَى Harf-i Ceri Manalarında	65
3.2.11. رَبُّ Harf-i Ceri	65
3.2.12. كَيْ Harf-i Ceri	66

3.2.13. Harf-İ Ceri مَنَى	67
3.2.14. Harf-i Ceri لَعَلَّ	67
3.2.15. Edatlarının Harf-i Cer Olarak Kullanılması حاشا ve عدا خلا	68
3.2.16. Yemin Harfi (الواو)	68
3.2.17. Yemin Harfi (التاء)	68
4. SONUÇ	70
KAYNAKÇA	71
ÖZGEÇMİŞ	

KISALTMALAR LİSTESİ

B.	: Baskı
Bk	: Bakınız
C.Ü	: Cumhuriyet Üniversitesi
KSÜ	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Tah.	: Tahkik
TDV	: Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ts.	: tarihsiz
Vb.	: Ve benzeri
b.y.	: basım yeri yok

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Arap dilinde mananın anlamı iki farklı şekilde kendini göstermektedir. Bunlar; aslî anlam ve ma'ne'l-manâ (anlamın anlamı/mecaz) dır. Bu bağlamda aslî anlam bir kavramın konulduğu ilk ve hakikî anlamı ifade etmektedir. Örneğin, “güneş” kelimesinin aslî anlamı gezegenlere ısı ve ışık saçan gökcismini ifade etmektedir. Ma'ne'l-mana ise kelimenin aslî, hakiki ve ilk konulduğu anlamı dışında kullanılmasıdır. Ma'ne'l-mana kavramı, kendi içerisinde çeşitli başlıkları ihtiva eden geniş bir kavramdır. Bu kavram içerisinde kinâye, isti'âre ve mecâz gibi konuları barındırmaktadır. Ma'ne'l-mana, belâgat ve gramer unsurlarını içermekte olup bu çalışmada incelenen konu; atıf ve cer harflerinin aslî ve mecâzî kullanımı olacaktır.

Arap dilinde kelimenin ham maddelerinden olan harfler aslî ve ma'ne'l-manalarında kullanılmaktadır. Konumuzla ilgili olarak burada Arap dilinde sıklıkla kullanılan atıf ve cer harflerinin aslî ve ma'nel mana kavramı içerisinde yer alan mecâzî kullanımı ele alınacaktır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Arap dilinde isim ve fiile olduğu gibi harflere de oldukça önem verilmektedir. Söz gelimi; cümle kurarken veya cümleler arasını bağlarken harflere ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim önemine binaen harfler konusunda müstakil eserler ortaya koyulmuştur. Bu önem; harfler konusunda günümüzde makaleler, tezler ve doktora çalışmaları ile kendisini göstermektedir. Onu son derece önemli kılan diğer hususlar ise, Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde var olan hükümlerde bu harflerin bulunmasıdır. Zikredilen harflerden en fazla kullanılan harflerin başında; atıf ve cer harfleri yer almaktadır. Söz konusu harfler, gerek aslî gerekse aslî olmayan anlamlarda kullanılmaktadır.

Yukarıda ifade edilen harflerin kullanımının bilinmesiyle; Kur'ân-ı Kerim, Hadisler, Kelam, Fıkıh, Cahiliye şiirleri, Sadru'l-İslâm, Emevîler ve Abbâsiler ile birlikte gelişen şiirler, edebi metinler ve diğer metinlerin anlaşılması noktasında yadsınamaz bir katkıda bulunacaktır. Aynı zamanda tercüme faaliyetleri esnasında harflerin hangi anlamda kullanıldığının bilinmesiyle tercüme hatalarının da önüne geçilmesi hususunda yardımcı bir kaynak olacaktır.

1.3. Araştırmanın Amacı

Arap dilinde kelime; isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Son grupta yer alan harfler Arap dilinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Harfler kendi başına bir anlam ifade etmeyen, kelimenin diğer iki ögesi olan isim ve fiil ile birlikte anlamı ortaya çıkan kelime çeşididir. İsim ve fiiller aslî yani ilk konulduğu temel anlam çerçevesinde kullanılmakla birlikte aslî anlam dışında da kullanılmaktadır. Aynı şekilde harfler de bazen aslî anlamlarında bazen aslî olmayan manalarında kullanılabilir.

Çalışmamızda Arap dilinde yer alan atıf ve cer harflerinin aslî ve aslî olmayan manalarını ele almaktaki amaç; bu dili kullananların harflerin mecâzen değişimiyle hangi anlamlarda kullandığını ve bu dili öğrenecek olanlar için ne tür fonksiyonlarının olduğunu ortaya koymaktır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda kaynak olarak Arap dilinde yazılmış olan gramer kitapları, bunun yanında harflere özgü olan hurûfu'l-me'ânî kitaplarından, ilgili makale ve tezlerden istifade edilmiştir. İşaret edilen kaynaklardan bilgiler alınırken aşağıdaki yöntemler takip edilmiştir:

Analiz Yöntemi: Çalışmanın özüne uygun çok yönlü metot uygulanmakla beraber asıl yöntem analiz metodu olacaktır. Kaynaklardan bilgiler alınırken harflerin ilk ve en yaygın kullanıldığı anlam analiz edilecek; bununla birlikte harflerin mecâzî anlamları başlıklandırmalar ile objektif bir şekilde sunulacaktır.

Tümevarım Yöntemi: Atıf ve cer harflerinin içerdiği anlamlar özelinden hareket edilerek ve konuyla ilgili kitaplardan örnekler sunarak genel bir sonuca ulaşılmaya gayret edilecektir. Yani harfler hakkında yazılan kitaplardan alınan veriler dikkate alınarak Arap diline kattığı anlam derinliği tümevarım yöntemi ile ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

2. KONU İLE İLGİLİ ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Harfler konusunda gerek Arap literatüründe gerekse Türk literatüründen çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların çoğunluğunu nahiv ve usulü fıkıh alanında ortaya konulduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların bazıları kitapların bir bölümünde yer alırken bazıları ise müstakil olarak ele alındığı gözlemlenmiştir.

1- *Rasfû'l-mebânî fî şerhi hurûfi'l-me'ânî*: Abdünnûr el-Mâlikî tarafından kaleme alınmıştır. Harfler konusunda yazılmış geniş ve hacimli bir eserdir. Harfleri alfabetik olarak sıralayarak anlatılmaktadır.

2- *el-Cene'd-dânî fî hurûfi'-me'ânî*: Eser Kâsım el-Murâdî tarafından ele alınmıştır. Arapçada edatların genişçe alındığı ve kaynak gösterilen bir kitaptır. Bir mukaddime ve beş babdan oluşmaktadır. Eserin ilk basıldığı yer İstanbul'dur.¹

3- *Mugni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'arîb*: İbn Hişâm el-Ensârî tarafından kaleme alınmıştır. İbn Hişâm'ı günümüze kadar taşıyan, popülerliğini yitirmeyen ve pek çok alim tarafından beğenilen eseridir. Yıllarca ders kitabı olarak okutulmuş üzerinde birçok şerhler yazılmıştır. Eser iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde harfler alfabetik ve kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. İkinci bölümde ise nahiv kitaplarında sık rastlanılmayan konuları ele alınmıştır.

4- *Mevsûatü-me'ânî'l-hurûfu'l-arabiyye*: Selmân Ali Câsim tarafından ele alınan eser, harfleri alfabetik olarak açıklanmaktadır.

5- *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*: Mustafa el-Galâyînî tarafından yazılmıştır. Eser nahiv ve sarf konularını ele almaktadır. 3 ciltten oluşmaktadır. Eser atıf ve cer harfleri müstakil konularda detaylı bir şekilde ele almaktadır.

6- *en-Nahvu'l-vâfi*: 'Abbas Hasan'ın kaleme almış olduğu eserde nahiv konuları detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Günümüzde birçok üniversitede ders kitabı olarak da okutulmaktadır. 4 cilt olarak yayınlanan eser çok fazla baskısı bulunmaktadır.²

7- *Hurûfu'l-me'ânî beyne dekâik'u-nahve ve letâifu'l-fikhi*: Mahmûd Sa'd'ın telif etmiş olduğu eserde edat konuları detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Yazar eserinde Arap dilinde kullanılan edatları hem nahiv bakımından hem de fıkhi ihtilaflara olan etkisini bakımından ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır.

8- *Kur'an-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*: Bu kitap Doğan Candemir tarafından kaleme alınmıştır. Arapçada kabul görülmüş bağlaçları yani atıf harflerini detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Öncelikli olarak bağlaçların Türkçedeki konumu ile ilgili malumatlar verilmiştir. Daha sonra ise Arapçadaki atıf harflerinin hangi anlamlarda kullanıldığı ve işlevleri hakkında bilgiler

¹ Hüseyin Tural, "İbn Ümmü Kâsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul:TDV Yayınları, 1999), 20/434.

² Kenan Demirayak- M. Sadi Çögenli, *Arap Edebiyatında Kaynaklar* (Erzurum: b.y. 2000), 191.

verilerek Arapça-Türkçe karşılaştırmalı olarak tahlil edilmiştir. Keza atıf ile ilgili bir ayet baz alınarak tercümlerdeki en yakın anlam belirlenmeye çalışılmıştır.

9- *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*: Ahmet Yüksel tarafından kaleme alınmış doktora tezidir. Doktora tezi giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde harfler, harflerin çeşitleri ve tasnifleri ele alınmıştır. Birinci bölümde Arap dilinde kullanılan atıf çeşitleri ve halleri detaylı bir şekilde açıklanmıştır. İkinci bölümde ise atıf harfleri genel olarak tanıtılmış, ifade ettiği anlamlar üzerinde detaylı bir şekilde durulmamıştır.

10- *Arapça'da Me'ânî Açısından Atıf Edatları*: Halil İbrahim tarafından ele alınmış makale 2012 yılında Cumhuriyet üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisinde yayınlanmıştır. Arap dilinde kullanılan atıf edatları semantik bakımından ele alınmıştır.

11- *Arap Dilinde Hurûfu'l-Me'ânî ve Fıkhî İhtilaflardaki Rolü*: Fatih Orhan tarafından ele alınan eser ilk olarak yüksek lisans olarak yayınlanmıştır. Daha sonra ise Akademisyen yayın evi tarafından müstakil kitap haline getirilmiştir. Eser Arap dilinde kullanılan atıf, cer ve şart edatlarını ele almaktadır. Bu edatları dilciler, fakihler ve nahivciler yönüyle ele almaktadır. Daha sonra ise edatların fikhî ihtilaflardaki etkisini örneklerle tavzihe kavuşturulmak amaçlanmıştır.

12- *Arapça Öğretiminde Harf-i Cerler, Kullanım Alanları ve Türkçedeki İsmi Halleri*: Bu yüksek lisans tezi Betül Can tarafından hazırlanmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde harf-i cerler ve ifade ettiği anlamlar, ikinci bölümde Türkçede ismi halleri, üçüncü bölümde Arapçada harf-i cerler ile Türkçede ismi halleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, son bölümde ise harf-i cerlerin öğrenimindeki zorluklar ve çözüm önerileri ele alınmıştır.

13- *Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Kur'an-ı Kerimdeki Kullanımı*: Bu yüksek lisans tezi Sanan Azimov tarafından kaleme alınmıştır. Eserde Kuran-ı Kerimde yer alan harf-i cerler ve ifade ettiği anlamlar irdelenmiştir.

14- *Arap Dilinde Edatlar*: Hasan Akdağ'ın yazmış olduğu bu eser Arap Dilinde kullanılan edatların hangi anlamları ifade ettiği ele alınmıştır. Edatlar zikredilirken alfabetik olarak yapılmıştır.

15- *Arapça'da Edatlar*: Bu eser Mehmet Çelen tarafından telif edilmiştir. Arap dilinden kullanılan edatların ifade ettiği anlam örneklerle tavzihe kavuşturulmuştur. Edatlar ele alınırken alfabetik olarak değil de konu konu oluşturulmuştur.

16- *Arapça Gramerde Anlam ve Biçim Açısından Farklı Kullanımlar*: Mehmet Akif Özdoğan'ın kaleme aldığı bu eser, Arap dilindeki isim, fiil ve harflerin ifade ettiği anlamları aslî ve mecâzî olarak ele alınmıştır.

3. ARAP DİLİNDE HARFLER

Her dilin kendine ait cümle yapısını oluşturan kelime grupları vardır. Arapçada cümle yapısını isim, fiil ve harfler olmak üzere üç öge oluşturmaktadır. Bu ögelerden olan harf cümle oluşumunda önemli bir yer teşkil etmektedir.³ Harf sözlükte taraf anlamına gelmektedir.⁴ Terim olarak ise tek başına bir anlam ifade etmeyip isim ve fiil ile birlikte kullanıldığında anlamı ortaya çıkan kelimedir. Kûfe ekolü harf terimine “edat” derken basra ekolü ise “harf” olarak nitelemiştir.⁵

Arap dili cümle yapısında önemli bir öge olan harfler, hece ve mâna harfleri olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Hece harfleri, arap alfabesini oluşturan 28 harftir. Mâna harfleri ise yukarıda da belirtildiği üzere tek başına bir anlam taşımamakla birlikte cümle içerisindeki kullanımlarına göre şekillenen harflerdir.⁶

Söz konusu kısımlardan mâna harflerini ele alacak olursak kendi arasında ‘âmil ve ‘âtıl olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.⁷

‘Âmil harfler : Kelimenin sonunda i’râb yönünden farklılık oluşturan harflere denir. Bunlar; harf-i cerler, fiili muzâriyi nasb ve cezm eden harfler, fiile benzeyen harfler, cinsini nefy eden “لا” ve benzerleri...⁸

“Gerçekten Allah güzeldir.” إِنَّ اللَّهَ حَمِيدٌ harfi, isim cümlesinin başına gelmesiyle cümlede i’râb yönünden değişikliğe sebep olmuştur.

سَلَّمْتُ عَلَى الرَّجُلِ “Adama selam verdim.” Bu örnekte harfi cer, ismin önüne gelerek kelimeyi mecrur yapmıştır.

‘Âtıl harfler : Kelimenin sonunda i’râb yönünden farklılık oluşturmamayan harflere denir. Bunlar لَ، نَعَمْ، لَوْلَا gibi.⁹

هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ “Gören ve görmeyen bir olur mu ?”¹⁰ harfi cümlelerin başında olduğu halde kelimenin sonunda i’rab yönünden değişikliğe uğratmamıştır.

Bir başka taksimata göre harfler; isme, fiile ve her ikisine özgü olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. İsme özgü olanlar: harf-i cerler, yemin harfleri, nida harfleri, fiile benzeyen harfler, teşbih harfleri gibi. Fiile özgü olanlar: nasb, cezm, şart, istikbal harfleri gibi. Hem fiile hem de isimle kullanılan harfler: âtîf, istifhâm, tefsir ve

³ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, (Mısır: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabiyye, ts.) 8.

⁴ İbn Manzûr Muhammed b. Mûkerrem el-İfrîkî el-Mısri, *Lisânü’l-‘Arab*, (Beyrut: Dâru Sâdır), “hrf” 9/42.

⁵ Mehmet Akif Özdoğan, *Arapça Gramerde Anlam ve Biçim Açısından Farklı Kullanımlar*, (Kahramanmaraş: Noyamedya 2015), 79.

⁶ Mahmûd Sa’d, *Hurûfu’l-me’ânî beyne dekâikü’n-nahv ve letâifu’l-fık*, (1988), 12.

⁷ Mustafa el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye, 2009), 3/582; Mehmet Çelen, *Arapça’da Edatlar*, 2. Baskı, (İstanbul: Kalem Yayınları, 2006), 4.

⁸ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/582; Çelen, *Arapça’da Edatlar*, 4.

⁹ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/582; Çelen, *Arapça’da Edatlar*, 4.

¹⁰ Enâm 6/50.

olumsuzluk harfleri gibi.¹¹

Harflerle alakalı bu kısa bilgilendirmenin ardından şunu belirtebiliriz ki çalışmamızın ana gövdesini oluşturan atıf ve cer harfleri mâna harfleri olarak adlandırılan ayırım içerisinde bulunmaktadır. Bu harflerin aslı anlamlarında kullanıldığı gibi mecâzî anlamlarda da kullanıldığı görülmektedir.¹² Atıf ve cer harflerini ayrı başlıklar altında ele almak konumuzun aydınlatılması açısından yerinde olacaktır.

3.1. Arap Dilinde Atıf

Atıf sözlükte eğmek, bükmek ve ayrılmak anlamlarına gelmektedir.¹³ Örneğin : ثَانِي عَطَفَهُ “Boynunu bükmek”¹⁴ olarak kullanılmaktadır.¹⁵ Aynı zamanda عَلَى harf-i ceri kullanıldığında şefkat göstermek ve saldırmak anlamlarında da kullanılmaktadır.¹⁶ İstilahî olarak ise atıf, atf-ı beyan ve atf-ı nesak olmak üzere iki farklı kavramı olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷

Atf-ı beyan, bağlı olduğu ismi sıfat gibi ortaya çıkarıp, kendisinden önceki kelime veya cümleyi açıklayan camid olan atfa denilmektedir.¹⁸ Bağlı olduğu ismi açıklarken her ikisinin ya marife ya da nekra olması gerekmektedir.¹⁹ Örneğin أَقْسَمَ بِاللَّهِ “Ebu Hafs yani Ömer Allah’a yemin etti.” Ömer kelimesi atf-ı beyan olup Ebu Hafs’ı açıklamaktadır. Burada kasdedilen Hz.Ömer’dir.²⁰ Yukarı örnekte marife zikredilmiştir. Nekranın örneği ise اِشْتَرَيْتُ خَيْلًا :سَوَارًا “Süs satın aldım yani bilezik”²¹ يُوقَدُ زَيْتُونَةٍ “Mübarek zeytin ağacından tutuşturulur”,²² ayetinde زَيْتُونَةٍ kelimesinin atf-ı beyândır.²³

¹¹ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 201.

¹² Özdoğan, *Arapça Gramerde Anlam ve Biçim Açısından Farklı Kullanımlar*, 6.

¹³ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, thk. Abdülhamîd Hendâvî, (Beyrut: Daru’l-Kütübî’l-İlmiye, 2003), “atf” 3/182 ; Ebû Nasr İsmâ’il b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü’l-luğa ve Sîhâhu’l-Arabiyye*, Muhammed Muhammed Tâmir-Enes Muhammed Sâmî- Zekerîyya Câbir Ahmed, (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2009), “atf” 783; İbn Manzûr, “atf” 9/249; Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, (Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2008), “atf” 1108.

¹⁴ Hac, 22/9.

¹⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-Ayn*, 3/182.

¹⁶ el-Cevherî, *Tâcü’l-luğa*, 783.

¹⁷ Bahâuddîn Abdullâh İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, thk. M. M. ‘Abdulhamîd, (Kâhire: Dâru’l-Türâs, 1980), III, 218; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfî*, (Kahire: Dâru’l-Me’ârif, 3/ 538.

¹⁸ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 3/218; Mustafa el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsî’l-Arabiyye*, (Beyrut: el-Mektebetu’l-‘Asriyye , 2009), 3/574; Mustafa Toprak, *Arap Dilinde Bedel -Atfu’l-Beyân ve Kurân-ı Kerîmde Kullanımı*, (Kahramanmaraş: KSÜ Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 41.

¹⁹ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsî’l-Arabiyye*, 3/ 574.

²⁰ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 3/219; el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsî’l-Arabiyye*, 3/ 574.

²¹ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsî’l-Arabiyye*, 3/ 574.

²² Nur, 24/35.

²³ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 3/ 220.

Atf-1 beyan müfred gelebildiği gibi cümle olarak da gelebilmektedir. *وَنُودُوا أَنْ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُودُوا فِيهَا مُنْذَرِينَ* ayetinde *الْجَنَّةُ* “İşte cennet diye nida edilir.”²⁴ ifadesi *وَنُودُوا* cümlesinden atf-1 beyandır.²⁵

Atf-1 beyan bağlı olduğu isme; i'râb, sayı, müzekker-müenes ve marife-nekra bakımında birbirleriyle uyum içerisinde olması gerekmektedir.²⁶ Bu yönüyle sığara benzeyip, camid olma bakımından ayrılmaktadır. Bağlı olduğu şeyi (metbu'û) açıklamasıyla da tekîd ve atf-1 nesak'tan farklı bir konu olduğu anlaşılmaktadır.²⁷

Atf-1 nesak ise bir kelime veya cümlelerin başka kelime veya cümlelere atıf harfleriyle birlikte bağlanılmasına denilmektedir.²⁸ Şimdi sırasıyla her harf için birer örnek vererek açıklanmaya çalışılacaktır.

جَاءَ إِبْرَاهِيمُ وَعَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim ve Abdülhamid geldi.”

أَتَى إِبْرَاهِيمُ فَعَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim akabinde ise Abdülhamid geldi.”

قَدِمَ إِبْرَاهِيمُ ثُمَّ عَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim, sonra Abdülhamid geldi.”

أُنْظُرْ إِلَى إِبْرَاهِيمَ أَوْ عَبْدَ الْحَمِيدِ “İbrahim'e yahut Abdülhamid'e bak.”

أَجَاءَ إِبْرَاهِيمُ أَمْ عَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim mi yoksa Abdülhamid mi geldi?”

جَاءَنِي إِمَّا إِبْرَاهِيمُ إِمَّا عَبْدُ الْحَمِيدِ “Ya İbrahim ya Abdülhamid geldi.”

جَاءَ النَّاسُ حَتَّى الْعُلَمَاءُ “İnsanlar geldi alimler bile.”

عَبْدُ الْحَمِيدِ طَبِيبٌ لَا مُدْرِسٌ “Abdülhamid doktordur, öğretmen değil.”

رَأَيْتُ إِبْرَاهِيمَ بَلَّ عَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahimi gördüm, hayır Abdülhamid'i”

مَا حَضَرَ إِبْرَاهِيمَ لَكِنْ عَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim gelmedi, fakat Abdülhamid geldi.”

Örnekler üzerinden de görüleceği gibi atf-1 nesak'ta üç öge karşımıza çıkmaktadır. Bağlama harfine harfû'l-atf حرف العطف, bu harflerden sonra gelen cümle veya kelimeye ma'tuf (bağlanan) معطوف, bu harflerden önce gelen cümle veya kelimelere ma'tuf aleyh (bağlanılan) معطوف عليه denilmektedir.²⁹

جَاءَ إِبْرَاهِيمُ ثُمَّ عَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim, sonra Abdülhamid geldi” cümlesine bakacak olursak;

ثُمَّ ⇒ Atıf harfidir.

²⁴ Araf, 7/43.

²⁵ el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/ 574.

²⁶ Bir Leys “رَأَيْتُ لَيْسًا وَأَيُّ اسْمَا” “Râit leyna vâi isda” “Bir Leys yani bir aslan gördüm” “أَشْرَتْ إِلَيْهِ أَيُّ إِذْهَبَ” “Ona git diye işaret ettim. Ona acele gel” Aynı zamanda إِذَا harfî yani tefsiriyye anlamı içerdikleri zamanda atf-1 beyan olmaktadır. “تَقُولُ: أَمْتَطَيْتَ الْفَرَسَ إِذَا رَكَبْتَهُ” “Bindiğin vakit atı sürdüm dersin” bk. el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/ 574.

²⁷ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 3/ 219.

²⁸ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 3/ 224; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/ 555-556; el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/574; Ahmet Yüksel, “*Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*” (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi, 1999), 33; Halil İbrahim Kaçar, “*Arapça’da Me’ânî Açısından Atıf Edatları*, C.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/2, (2012), 166; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 181.

²⁹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/557; Çelen, *Arapça’da Edatlar*, 73; Yüksel, “*Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*” 34; Kaçar, “*Arapça’da Me’ânî Açısından Atıf Edatları*”, 168.

بالشركة veya harflerle atıf الحروف العطف olarak isimlendirmektedirler.³⁸

Atıf harflerinin sayısı konusuna geldiğimizde ise dil bilginleri arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bu ihtilafın sebebi hangisinin edat olup olmadığından dolayıdır. Bazıları harf olarak kabul ederken bazıları ise isim olarak atfetmişlerdir.³⁹ Şimdi atıf harflerinin kullanım gayeleri hakkında malumat verilecektir.

3.1.1. Atfın Kullanış Gayeleri

Atıf harfleri cümlede tekrarın önüne geçilmesi, hakikati ortaya çıkarmak, olayı başka yöne çekmek, muhatabın zihninde belirsizlik uyandırma, muhataba seçenek sunma ve eylemde ortaklık ifade etmek için kullanılmaktadır.⁴⁰

- Cümlede tekrarın önüne geçmek: جَاءَ إِبْرَاهِيمُ وَعَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim ve Abdülhamid geldi.” cümleye baktığımız zaman عبد الحميد ismi إبراهيم ismine و harfi ile atfedilmiştir. Burada yüklemde tekrarı و harfi sayesinde ortadan kalkmıştır. Atıf yapılmıyorsa جَاءَ إِبْرَاهِيمُ, جَاءَ عَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim geldi, Abdülhamid geldi” gibi bir cümle ortaya çıkacaktı.⁴¹
- Hakikati ortaya çıkarmak: ضَرَبَنِي زَيْدٌ لَا عَمْرَ “Bana Amr değil Zeyd vurdu”. Burada vurma eyleminin kim tarafından olduğunu لَا atıf harfinin kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır.⁴²
- Olayı başka yöne çekme: ضَرَبَنِي زَيْدٌ بَلْ عَمْرَ “Bana Zeyd bilakis Amr vurdu”. Muhatap cümlede ilk kısmına baktığı zaman fiilin Zeyd tarafından olduğunu düşünmektedir. Fakat cümlede yer alan بل bağlacı sonucu başka yöne çekmiştir.⁴³
- Muhatabın zihninde belirsizlik uyandırma: أَنْظُرْ إِلَى إِبْرَاهِيمَ أَوْ عَبْدِ الْحَمِيدِ “İbrahim’e yahut Abdülhamid’e bak”. Muhatap burada bakma eylemini kime yöneltmesi konusunda belirsizlik yaşamaktadır. Belirsizlik أَوْ edatı ile sağlanmıştır. Muhatabın zihninde bir karışıklık ortaya çıkmıştır.⁴⁴
- Muhataba seçenek sunma: اجْلِسْ أَوْ اذْهَبْ “Otur veya git.” Muhatab için iki seçenek sunulması burada أَوْ edatının kullanılmasıyla gerçekleşmiştir.⁴⁵
- Eylemde ortaklık: قَدِمَ إِبْرَاهِيمُ وَعَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim ve Abdülhamid geldi.” Faillerin aynı eylemi gerçekleştirmesi وَاو edatının kullanılması sayesinde olmuştur. Kimin önce, sonra veya birlikte gelip gelmediği ise bilinmemektedir.⁴⁶

³⁸ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/555; İ’ffet, Şarkâvî, *Belağatu’l-Atf fi’l-Kur’ani’l-Kerîm, dirase uslubiyye*, (Beyrut: Dârul-Nehdadi’l-Arabiyye, 1981), 52-53; Yüksel, Ahmet, “*Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*”, 33.

³⁹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/556-557; Doğan, *Bağlaçlar*, 79.

⁴⁰ Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 181.

⁴¹ Sa’d, *Hurûfu’l-me’ânî beyne dekâik’u-nahve ve letâifu’l-fıkhi*, 19; Kaçar, Halil İbrahim, “*Arapça’da Me’ânî Açısından Atıf Edatları*”, 167; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 181.

⁴² Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 181.

⁴³ Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 181.

⁴⁴ Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 181.

⁴⁵ Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 181.

⁴⁶ Sa’d, *Hurûfu’l-me’ânî beyne dekâik’u-nahve ve letâifu’l-fıkhi*, 19.

3.1.2. Atfın Kullanış Şekilleri

Arap dilinde altı farklı şekilde atf yapılabilmektedir. Bunlar; lafza, mahalle, tevehhüme, isimlere, fiillere ve zamirlere yapılabilmektedir. Şimdi sırasıyla ele alınacaktır.

3.1.2.1. Lafza Atf

Arap dilinde atf denilince akla ilk gelen lafza olan atıftır. Böylesi bir atıfta ma'tuf ve ma'tuf aleyh'in başına herhangi bir âmil gelebilir ve harekelerini değiştirebilir. Bu âmil, ma'tuf ve ma'tuf aleyh'i aynı derecede etkiliyorsa buna lafza yapılan atf *الْعَطْفُ عَلَى اللَّفْظِ* denilir. Atf da aslolan da budur.⁴⁷

لَيْسَ زَيْدٌ بِقَائِمٍ وَلَا قَاعِدٌ “Zeyd ne oturmakta ne de ayakta.” cümlesinde ma'tuf ve ma'tuf aleyh aynı etkiye sahip olmaktadır.

Ma'tuf ve ma'tuf aleyh arasında aynı irabı engelleyici herhangi bir unsur olmamalıdır. Bu tür cümleler kurmak dilin kurallarına aykırıdır. *مَا جَاءَنِي مِنْ امْرَأَةٍ وَلَا زَيْدٌ* “Bana ne Zeyd ne de bir kadın geldi.” زيد ismi özel isim olduğundan dolayı zâ'id olan مِنْ harfi cer'ini kabul etmemektedir. Bu şekilde kurulduğunda gramer kurallarına ters düşmektedir. *مَا جَاءَنِي امْرَأَةٌ وَلَا زَيْدٌ* “Bana ne Zeyd ne de bir kadın geldi.” Şeklinde bir cümle kurmak mümkündür.⁴⁸

3.1.2.2. Mahalle Atf

Atfın diğer bir çeşidi olan *الْعَطْفُ عَلَى الْمَحَلِّ* şeklinde ifade edilen tür, ma'tuf aleyhin başına gelen bir âmil geldiğinde ma'tuf'unda ondan etkilenmeyip ve bu şekilde onun mahalline atfedilmesine denilmektedir. Ma'tuf ve ma'tuf aleyh hareke bakımından birbirlerinden farklı olmaktadır. Bunun yapılması için temel gramer kurallarına uyulması gerekmektedir. *لَيْسَ زَيْدٌ بِقَائِمٍ وَلَا قَاعِدٌ* “Zeyd ne oturmakta ne de ayakta.” قاعدا kelimesi قائم kelimesinin mahalline atfedilmiştir. Hareke bakımından birbirlerinden farklı olmasının sebebi; قائم kelimesinin başına za'id olan bir باء harf-i cer ile mecrur olmuştur. قاعدا kelimesi قائم kelimesinin mahalline yani ليس'nin haberi konumuna bağlanmıştır. Cümle *لَيْسَ زَيْدٌ بِقَائِمٍ وَلَا قَاعِدٌ* iki şekilde de kurulmaya müsaittir.⁴⁹

⁴⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, *Mugni'l-lebîb*, thk. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, (Beyrut: el-Mektebetu'l-‘Asriyye, 1991), 2/545; ‘Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye) 2/123; Yüksel, “*Arap Dilinde Atf ve Atf Harfleri*” 35; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 79.

⁴⁸ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/545; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/123; Yüksel, “*Arap Dilinde Atf ve Atf Harfleri*” 36; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 79.

⁴⁹ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/545; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/123; Yüksel, “*Arap Dilinde Atf ve Atf Harfleri*” 36; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 80.

3.1.2.3. Tevehhüme Yapılan Atıf

Ma'tuf aleyhin başında sanki bir âmil varsayılarak ve bu âmilin etkisini sadece ma'tuf'a verilerek yapılan atf'a *الْعَطْفُ عَلَى التَّوَهُّمِ* olarak isimlendirilmektedir. Bu atıf çeşidinin yapılabilmesi için bu cümlelerin temel kaideye uygunluğu ve güzel konuşmada sıkça karşılaşılan bir durum olması gerekmektedir. *لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا وَلَا قَاعِدٌ* “Zeyd ne oturmakta ne de ayakta.” Ma'tuf aleyh mansup, ma'tuf ise mecrur olarak gelmiştir. Bunun sebebi *ليس* haberinde sanki za'id olan bir ب harf-i cer varmış gibi düşünülerek yapılmıştır. Cümle *لَيْسَ زَيْدٌ قَائِمًا وَلَا قَاعِدٌ* tasavvuruna binaen oluşturulmuş bir cümledir.⁵⁰

بَدَا لِي أَنِّي لَسْتُ مُدْرِكَ مَا مَضَى وَلَا سَابِقِ شَيْئًا إِذَا كَانَ جَائِئًا

“Bana görünen o ki geçmişe erişemeyeceğim,
Ve de geleceği de yakalayamayacağım.”

Şiirde *سَابِقِ* kelimesinin mecrur gelmesi *ليس*'nin haberinde ب harf-i cer varsayılarak tıpkı yukarıdaki örnekte olduğu gibi oluşturulmuştur.⁵¹ *لست بمدرك ولا سابق* gibi.

3.1.2.4. İsimlerde Atıf

Atıf edatları kullanılarak isimlerin birbirlerine bağlantısı kurulabilmektedir. Bu sayede cümlede gereksiz uzatmaların önüne geçilmiş olacaktır.

Arapçada müfred isimler başka isimlere atfedilebilir.⁵² Bu durum *سَافَرَ إِبْرَاهِيمُ وَسَعِيدٌ* “İbrahim ve saîd yolculuk yaptı.” Cümlesinde görülmektedir.

Müfred bir ismin atıf edatları kullanılarak zamirlere bağlantısı yapılabilir.⁵³ *مَا جَاءَنِي إِلَّا أَنْتَ وَ سَعِيدٌ* “Bana sadece sen ve said geldi.”

Müfred isimlerin birbirlerine atfı mümkün olduğu gibi isim cümlelerinin de birbirlerine atfedilebilmesi mümkündür.⁵⁴ *الْمَدَاوِمَةُ الْمُحْمَدَةُ عَلَيْهَا نَافِعَةٌ* “Spor faydalıdır ve takdire şayan kararlılık ise elzemdir.” cümlesi bu duruma örnek verilebilmektedir.

3.1.2.5. Fiillerde Atıf

İş, hareket ve oluş bildiren eylemlere fiil adı verilir. Arapçada fiiller mâzî, muzâri ve emir olmak üzere üç kısma ayrılır. Atıf harfleri kullanılarak bu fiiller arası

⁵⁰ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/549; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/124; Yüksel, Ahmet, “Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri” 38; Doğan, Bağlaçlar, 81.

⁵¹ İbrahim İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, (Mısır: Daru'l-Neşr li'l-Câmiât, 2008), 4/191-192.

⁵² Yusuf es-Saydâvî, *el-Kifâf*, (Şam: Dâru'l-fikr, 1999), 237; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, 3/630; Yüksel, “Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri” 40; el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 3/580.

⁵³ el-Galâyînî, Mustafa, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 3/580.

⁵⁴ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, 3/652; Ahmet Yüksel, “Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri”, 42.

bağlantı kurulabilmektedir. Bu bağlantının gerçekleşmesi için iki şart öne sürülmüştür.⁵⁵

1. Fiillerde zaman uyumluluğu olması gerekir.⁵⁶

كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ “Allah’ın rızgından yiyiniz, içiniz.”⁵⁷

فَكَذَّبَ وَعَصَى “Fakat o yalanladı ve isyan etti.”⁵⁸

وَإِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ “Eğer sabreder ve Allahtan sakınırsanız, bunlar kayda değer işlerdendir.”⁵⁹

Fiiller arası bağlantı kurulurken fiillerin farklı bir zaman çeşidinde olduğunda bağlantı kurulabilmesi için fiillerde zaman uyumluluğunun olması gerekmektedir. Zaman uyumluluğu olduğunda mâzî bir fiil muzârî bir fiile veya tam tersi bağlantı kurulabilmektedir. كَيِّمَةُ يَوْمِ الْقِيَمَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ “Kıyamet günü kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir.”⁶⁰ مَاضِي fiili يقدم muzârî fiiline ف edatı ile bağlantısı kurulmuştur. İki fiil zaman bakımından farklı olsalar bile aralarında uyum vardır. Çünkü onların ateşe atılmaları gelecekte yani kıyamet gününde gerçekleşecektir.⁶¹

2. Bağlantı yapılan fiiller i'râb ve olumlu-olumsuzluk bakımından aynı olması gerekmektedir.⁶²

لَنْ يَفِيضَ نَهْرُنَا فَيَغْرِقَ شَاطِئَهُ “Nehrimiz asla taşmayacak ki kıyı sular altında kalsın.”

مَعْزُومٌ يَفِيضُ نَهْرُنَا فَيَغْرِقُ شَاطِئَهُ “Nehrimiz taşmadı ki kıyısı sular altında kalsın.”

مَرْفُوعٌ يَفِيضُ نَهْرُنَا فَيَغْرِقُ شَاطِئَهُ “Nehir taşacak ve kıyısı sular altında kalacak.”

Mâzî veya muzârî bir fiil, eylemsilere⁶³ veya tam tersi olarak bağlantı kurulabilmektedir.⁶⁴

فَأَنْزَلَ بِهِ نَفْعًا (فَالْمَغِيرَاتُ صُبْحًا) “Sabahleyin erkenden baskın yapan ve o sırada tozu toprağa katanlara”⁶⁵ Mâzî bir fiil, ism-i faile atfedilmiştir.

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ “Allah ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü

⁵⁵ Bu fiillerin fâili veya naib fâilsiz olması gerekmektedir. Fiil, faili ile birlikte kullanıldığında fiil cümleleri arasındaki bağlantıya girmektedir.bkz. Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/ 641.

⁵⁶ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/ 641; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 40.

⁵⁷ Bakara, 2/60.

⁵⁸ Naziat,79/21.

⁵⁹ Âli İmran, 3/186.

⁶⁰ Hûd, 11/98.

⁶¹ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/ 642; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 40.

⁶² ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/643; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 41.

⁶³ Eylemsilerden kasıt : ism-i fâ'il, mübâlağalı ism-i fâ'il, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ism-i mensûb, masdar ve ism-i tafdîl'dir.

⁶⁴ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/648; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 41; Doğan, Candemir, Arapça-Türkçe Bağlaçlar, 81.

⁶⁵ ‘Âdiyât, 100/3-4.

çıkardır.”⁶⁶ İsm-i fail, muzârî bir fiile atfedilmiştir.

Fiil cümlelerinde ise birbirlerine bağlantı kurulabilmesi için her iki cümlelerin ya ihbârî ya da inşâî olması gerekmektedir. Olumlu-olumsuz ve zaman bakımından aynı olmak gibi bir zorunluluk yoktur.⁶⁷

Zaman birlikteliği olabilir. *وَصَلَتْ الْحَافِلَةُ وَفَرِحَ الْمَسَافِرُونَ بِالْوُصُولِ سَالِمِينَ* “Otobüs ulaştı ve yolcular sağlam bir şekilde ulaştıklarından dolayı sevindi.”

Zaman birlikteliği olmayabilir. *قَدِمَ الْيَوْمَ الرَّئِيسُ وَيُسَافِرُ عَدَا* “Başkan bugün geldi ve yarın seyahat edecek.”

Cümleler arası bağlantı yapılırken eğer cümle emir cümlesi ise sadece emir cümleleriyle bağlantı yapılabilir.⁶⁸ *قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ* “De ki: Yeryüzünde gezin, sonra da yalancıların akıbetinin nasıl olduğunu görün.”⁶⁹

3.1.2.6. Zamirlerde Atıf

Arapçada ismin yerini tutan marife kelimeler zamir olarak isimlendirilir. Zamirler, müstetir (kapalı) ve bâriz (açık) olmak üzere iki kısma ayrılır. Müstetir zamir adından da anlaşılacağı üzere gizli olup anlam bakımından ortaya çıkan zamirlerdir. *نَعْمَلُ* “Vatanımız yükseltmek için çalışırız.” Bâriz zamir ise cümlede sureten açık olan zamirlerdir. Muttasıl (bitişik) ve munfasıl (ayrık) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Muttasıl olan merfû, mansûb ve mecrur hallerinde gelirken; munfasıl ise merfû ve mansûb gelebilmektedir.⁷⁰

1. Zamir merfû olarak geldiğinde munfasıl veya muttasıl gelebilmektedir. Munfasıl olarak geldiğinde araya bir fasıla veya te’kid yapılmadan atıf yapmak mümkündür.⁷¹

أَنَا وَحَسَنٌ صَدِيقَانِ “Ben ve hasan arkadaşız.”

أَنْتَ وَعَائِشَةُ أُخْتَانِ “Sen ve ayşe kızkardeşsiniz.”

Merfû zamir muttasıl veya müstetir geldiğinde ma’tuf aleyh’ten önce munfasıl bir zamirle te’kidli veya araya bir fasıla getirilerek atıf yapılabilir.⁷²

دَهَبْتُ أَنَا وَابْنِي عَبْدَ الْحَمِيدِ إِلَى الْمَسْجِدِ “Ben ve oğlum abdülhamîd camiye gittik.”

فَادْهَبْ أَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَا “Sen ve Rabbin gidin, savaşın.”⁷³

Araya bir fasıla getirilerek yapılır.

دَهَبْتُ الْيَوْمَ وَابْنِي إِلَى الْمَدْرَسَةِ “Ben ve oğlum okula gittik.”

مَا أَشْرَكْنَا وَلَا بَاؤْنَا “Ben ve atalarımız ortak koşmazdık.”⁷⁴

2. Zamir mansûb olarak geldiğinde munfasıl veya muttasıl olsun araya bir fasıla

⁶⁶ Enam, 6/95.

⁶⁷ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/ 652; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 42.

⁶⁸ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/ 653; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 43.

⁶⁹ Enam, 6/11.

⁷⁰ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 16.

⁷¹ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 394.

⁷² Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 395.

⁷³ Mâide, 5/24.

⁷⁴ Enam, 6/148.

gelmeden atıf yapılır.⁷⁵

رَأَيْتُكُمْ وَجِئْتُكُمْ فِي الْحَدِيقَةِ “Sizleri ve komşularınızı bahçede gördüm.”

هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمَعْنَاكُمْ وَالْأَوَّلِينَ “Bu, ayırma günüdür. Sizi ve öncekileri topladık.”⁷⁶

3. Zamir mecrur olarak geldiğinde iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. Birincisi: Matuf ile birlikte harf-i cer, zarf veya izafetin tekrarlanmasıdır.⁷⁷

سِرَرْتُ مِنْكَ وَمِنْ صَدِيقِكَ “Senden ve arkadaşından hoşnut oldum.”

عِلْمُكَ وَعِلْمُ أَبِيكَ عَمِيقٌ “Senin ve babanın bilgisi derindir.”

قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَاتُكَ “Senin ve atalarının tanrısına kulluk edeceğiz.”⁷⁸

İkincisi : Matuf ile birlikte harf-i cer, zarf veya izafetin tekrarlanmamasıdır.⁷⁹

حَالِدٌ أَتْنِي عَلَيْهِ وَأَبِيهِ “Halid’i ve babasını övüyorum.”

وَكُفِّرَ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ “Allah’ı ve Mescid-i Haram’a karşı nankörlük etmek.”⁸⁰

3.1.3. Atıf Harflerinin Cümleden Çıkarılması

Atıf harfleri cümleler arası bağlantı kurma işlevi görmektedir. Bu bağlantı eğer cümlede herhangi bir karışıklığa yol açmayacaksa atıf harfleri kullanılmadan da oluşturulabilir. Bu kural bütün atıf harfleri için geçerli olmayıp, sadece واو ,فاء ve أو harfleri için geçerlidir.⁸¹ Şimdi sırasıyla örneklerini vereceğiz.

الواو harfinin cümleden çıkarılması:

أَكَلْتُ خَبْزًا “Ekmek, et, hurma yedim.” Cümlenin takdiri şu şekildedir: أَكَلْتُ خَبْزًا وَلَحْمًا وَتَمْرًا

فاء harfinin cümleden çıkarılması:

وَادْخُلُوا الْحُجْرَةَ وَاحِدًا وَاحِدًا “Odaya teker teker giriniz.” Cümlenin takdiri şu şekildedir: ادخلوا الحجرة واحداً فواحداً

أو harfinin cümleden çıkarılması örneği:

أَعْطِ الْوَلَدَ دِرْهَمًا، دِرْهَمَيْنِ، ثَلَاثَةَ دِرْهَمٍ “Çocuğa bir veya iki veya üç dirhem ver.” Cümlenin takdiri şu şekildedir: أعطِ الولد درهما أو درهمين أو ثلاثة دراهم

3.1.4. Ma’tuf’un Cümleden Çıkarılması

Cümlede atıf harflerinden sonra gelen kelimeye ma’tuf denilmektedir. Bazen

⁷⁵ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 395.

⁷⁶ Murselât, 77/38.

⁷⁷ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 396; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 47.

⁷⁸ Bakara, 2/133.

⁷⁹ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 396; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 49; Birinci görüş Basra ekolüne aittir ve en çok tercih edilen olmuştur. İkinci görüş ise Kûfeli dilcilerin görüşüdür. (bkz. Doktora tezi Yüksel.)

⁸⁰ Bakara, 2/217.

⁸¹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfî*, 3/640; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 52; Doğan, Candemir, *Bağlaçlar*, 83.

ma'tuf cümleden çıkarılabilir. Bu çıkarılma işlemi sadece و harfinin ma'tuf'una özgüdür. Ma'tuf hazfedilir ve mâ'mûl'ünün alameti kalır.⁸²

إِذَا مَا غَانِيَاتُ بَرَزْنَ يَوْمًا وَزَجَّجْنَ الْحَوَاجِبَ وَالْعُيُونَ

“Güzel kadınlar günün birinde kaşlarını inceltip,

Gözlerine sürme çekerek ortaya çıkardılar.” Bu beyitte, العيون kelimesini كَحَلْنَ kelimesine atfettiğimiz zaman ”gözleri ve kaşları inceltmek” gibi uygun olmayan bir cümle ortaya çıkmaktadır. Burada العيون kelimesinin fiili كَحَلْنَ hazfedilmiştir. زَجَّجْنَ الحَوَاجِبَ atfedilmiştir.⁸³

3.1.5. Atıf Harfi ile Birlikte Ma'tuf'un Cümleden Çıkarılması

Yukarıda atıf harfi ve ma'tufun cümleden çıkarılmasını ayrı ayrı işledik. Burada ise her ikisinin cümleden çıkarılmasını ele alacağız.

Herhangi bir anlam kaymasına sebep olmadığı takdirde ma'tuf ve atıf harfi çıkarılarak cümle oluşturmak mümkün görülmektedir. Bu konu sadece üç atıf harfine özgüdür. Bunlar; الواو=الفاء=أم المتصلة harfleridir.⁸⁴ Şimdi sırasıyla bu harfler ve ma'tuf'unun cümleden çıkarılması ile ilgili örnekler verilecektir.

الواو harfi ve ma'tuf'unun cümleden çıkarılması:

إِنِّي مُقَسِّمٌ مَا مَلَكَتُ، فَجَاعِلٌ قَسْماً لآخِرَةٍ، وَدُنْيَا تَنْفَعُ

“Ben sahip olduğum şeylerin bir parçasını ahiret için ayırdım.

Dünya fayda verirken”

Burada ma'tuf ve atıf harfi cümleden çıkarılmıştır. Kastedilen mana bir kısmını ahiret için diğer kısmını dünya için ayırdım gibi bir şey ortaya çıkmaktadır.⁸⁵

الفاء harfinin ve ma'tuf'unun cümleden çıkarılması :

“Bir zaman Mûsâ kavmi وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ نَضِيبًا” Bir zaman Mûsâ kavmi için su istemişti. Biz de dedik ki : “Asanı kayaya vur.” Bunun üzerine on iki pınar fişkırdı.”⁸⁶ ayette فاء harfi ve ma'tufu hazfedilmiştir. Yani vurma eylemi gerçekleşmiş ve bunun üzerine pınar fişkırmıştır.

أم harfinin ve ma'tuf'unun cümleden çıkarılması :

قَالَ، صَحَابِي : قَدْ غُبْنَتْ، وَخَلَّتْنِي غُيْبٌ. فَمَا أَذْرِي أَشْكَلُكُمْ شَكْلِي؟...

“Arkadaşlarımdan bir tanesi dedi ki: Gerçekten aldatıldın ve bende aldatıldığımı düşünüyorum.

Siz bana mı benziyorsunuz?” Şiir أَشْكَلُكُمْ شَكْلِي أَمْ غَيْرُهُ

⁸² ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfi, 3/ 637; İbrahim Berekât, en-Nahvu’l-Arabî, 4/209.

⁸³ İbn ‘Akîl, Şerhu İbn ‘Akîl, 3/242; ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfi, 3/637.

⁸⁴ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfi, 3/635; Yüksel, “Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri” 50.

⁸⁵ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfi, 3/635; Yüksel, “Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri” 50.

⁸⁶ Bakara, 2/60.

benziyorsunuz? Yoksa başkalarına mı?” أم harfi ve ma'tufu olan غيره cümleden çıkarılmıştır. Bu çıkarılma işi bir delile dayanması gerekmektedir. أم harfi ve matufun cümleden çıkarılma işi az rastlanılan bir durumdur.⁸⁷

3.1.6. Ma'tuf Aleyh'in Cümleden Çıkarılması

Cümlede atıf harfinden önce gelen kelimeye ma'tuf aleyh denilmektedir. Cümlede bir müphemliğe sebep olmadığında cümleden çıkarılabilir. Sadace الواو=الفاء=أم الواو harflerinin, ma'tuf'u aleyh'i cümleden çıkarılabilir.⁸⁸

الواو harfinin ma'tuf aleyh'inin cümleden çıkarılma örneği :

“sana da” denilir. ولك سقيا لك “Allah sana hayır versin.” Diyen bir kimseye karşılık olarak سقيا لك “Kalıp, dolaşmadılar mı ?” şeklinde yapılmaktadır.⁸⁹

الفاء harfinin ma'tuf aleyh'inin cümleden çıkarılma örneği :

أممكتوا فلم يسير “Yeryüzünde dolaşmadılar mı?”⁹⁰ ayetinin takdiri أممكتوا فلم يسير “Kalıp, dolaşmadılar mı ?” şeklinde yapılmaktadır.

أم harfinin ma'tuf aleyh'inin cümleden çıkarılma örneği :

أعلمتم “Cennete gireceğinizi mi sandınız?”⁹¹ ayetinin takdiri أعلمتم “Cennete girmenin kolay olduğunu mu sandınız?” şeklinde yapılarak sadece ma'tuf aleyh'in çıkarıldığı görülmektedir.

لا harfinin ma'tuf aleyh'inin cümleden çıkarılma örneği :

يتكلم أخي لا كثيرا ولا قليلا ويعمل يتكلم أخي لا قليلا ويعمل “Kardeşim ne çok konuşuyor ne de az. Ne çok çalışıyor ne de az.” لا harfinin matufu aleyh'i cümlede herhangi bir kapalılığa teşkil etmediğinden dolayı çıkarılmıştır.⁹²

3.1.7. Atıf Harflerinin Gruplandırılması

Atıf harfleri iki farklı şekilde gruplandırılmaktadır.

1. Lafız ve mana açısından ma'tuf ve ma'tuf aleyhin uyum içerisinde olması gereken harfler. Sırasıyla şöyledir: الواو=الفاء=ثم=حتى=أم=أو Ma'tuf ve ma'tuf aleyh bu harfler ile birlikte kullanıldığı takdirde irab ve hüküm bakımından ortak olmaktadır.⁹³ جاء زيد وعمر “Zeyd ve Amr geldi.” Örneğe baktığımız zaman ma'tuf ve

⁸⁷ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/636.

⁸⁸ ‘Azîze Fevâl , *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-'Arabî*, (Beyrut: Daru'l- Kütübi'l- İlmiye, 1992), 648; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/638; Yüksel, “*Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*” 51.

⁸⁹ ‘Azîze Fevâl , *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-'Arabî* , 648.

⁹⁰ Yusuf, 12/109.

⁹¹ ‘Âl-i İmrân, 3/142.

⁹² ‘Azîze Fevâl , *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-'Arabî* , 648.

⁹³ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 3/22; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu'l-*

- ma'tuf aleyh irab bakımından aynı konumda ve eylemde de ortak olmaktadır.
2. Sadece lafız bakımından ma'tuf ve ma'tuf aleyhin uyum içerisinde olması gereken harfler. Bunlar da sırasıyla şöyledir: لکن = بل = لا Bu harfler kullanılarak atıf yapıldığında irab bakımından uyum içerisinde olurken hüküm konusunda ayrılmaktadırlar.⁹⁴ مَا قَامَ زَيْدٌ بَلْ عَمَرَ “Zeyd bilakis Amr kalkmadı.” Görüleceği üzere ma'tuf ve ma'tuf aleyh irab bakımından uyum içerisinde iken hükümde farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Şimdi sırasıyla atıf harflerinin aslî ve mecâzî anlamları üzerinde duracağız.

3.1.8. Harfi واو

Türkçe’de de kullandığımız bu bağlaç Arap dilinde en sık kullanılan atıf harfidir. Bundan dolayı Arap dilinde atıf harflerinin temeli olarak nitelenmiştir.⁹⁵ واو harfi sadece hükümde işteşlik bildirirken diğer atıf harfleri ise işteşlikle beraber ek bir anlam daha barındırmaktadır.⁹⁶ Bunu örnekle açıklayacak olursak; قَامَ إِبْرَاهِيمُ وَعَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim ve Abdülhamid geldi.” Denildiği zaman fâillerin sadece hükümde ortak olduğu anlaşılır. Fakat cümle şu şekilde kurulduğu zaman قَامَ إِبْرَاهِيمُ فَعَبْدُ الْحَمِيدِ “İbrahim kalktı, hemen arkasından Abdülhamid” fâiller eylemde ortak olduğu gibi bunun üzerine ilave olarak aralarında zaman farkı olduğu durumu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

3.1.8.1. Harfinin Özellikleri واو

واو harfinin kendine has bazı özellikleri vardır. Şimdi sırasıyla bunlara değineceğiz.

1. edatı ile birlikte kullanılabilir.⁹⁷

قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ “Ya Mûsâ ! Önce sen at, ya da biz atanlardan olalım dediler.”⁹⁸

إِفْرَأْ إِمَّا رَوَايَةً وَإِمَّا قِصَّةً “İster bir roman ister bir hikaye oku.”

esâsî, 387.

⁹⁴ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 3/22; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 387.

⁹⁵ Kâsım el-Murâdî, *el-Cene’d-dânî fi hurûfi’-me’ânî*, thk. Fahreddin Kabâve-Muhammed Nedîm Fâdîl, (Beyrut: Daru’l- Kütübi’l- İlmiye, 1992), 158; Abdünnûr el-Mâlikî, *Rasfû’l-Mebânî fi Şerhi Hurûfi’l-Me’ânî*, Ahmed Muhammed Harrât,(Şam: Dâru’l-Kalem, 2002), 487; Fatih Orhan, Arap Dilinde Hurûfu’l-Me’ânî ve Fıkhî İhtilaflardaki Rolü, (Ankara: Akademisyen Kitabevi), 3.

⁹⁶ S’ad, Mahmud, *Hurûfu’l-me’ânî beyne dekâik’u-nahve ve letâifu’l-fıkhî*, 20.

⁹⁷ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 2/409; Suyûtî, *el-Eşbâh ve’n-nezâ’ir*, 2/124; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfî*, 3/568; Fâzıl Sâlih es-Sâmerrâ’î, *Me’ânî’n-Nahv* (Ammân: Dâru’l-Fıkr, 2009), 3/227; Yüksel, “Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri” 70; Çelen, Arapça’da Edatlar, 77; İbrahim Berekât, *en-Nahvu’l-Arabî*, 4/204; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 183.

⁹⁸ Arâf, 7/115.

2. لکن edatı ile birlikte kullanılabilir.⁹⁹

“İbrahim, ne Yahudi ne de Hristiyan idi. Lakin o, hanîf bir müslümandı. Müşriklerden de olmamıştı.”¹⁰⁰

“Said gelmedi lakin Ömer geldi.”

3. لا edatı ile birlikte kullanılabilir.¹⁰¹

“Gazaba uğrayanların ve sapmışların yoluna değil.”¹⁰²

“Ne İbrahim ne de Abdülhamid geldi.” Ayrıca لا

edatından önce olumsuz bir cümle gelmesi gerekmektedir. Özneler, yüklemi birlikte veya ayrı ayrı gerçekleştirmediği ortaya çıkmaktadır.

4. Eş anlamlı kelimeleri birbirine bağlamak için kullanılabilir.¹⁰³

“Koymaz, bırakmaz.”¹⁰⁴

“Arkadaşın ve dostun zeyde uğradım.”

5. Umumiyyet bildiren bir lafzın, hususî bir lafıza veya tam tersi bir bağlantı için kullanılabilir.¹⁰⁵

“Andolsun ki biz sana seb’ul mesâni’yi ve yüce Kur’an’ı verdik.”¹⁰⁶

“Namazları ve orta namazı muhafaza edin.”¹⁰⁷

6. Arap dilinde bazı fiillerin öznelerini bağlamak için و harfî kullanılabilir.¹⁰⁸

⁹⁹İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/410; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/124; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, 3/568; es-Sâmerrâ'î, *Me'âni'n-Nahv*, 3/2009, 227; ‘Azîze Fevâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 1169; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 69; Çelen, Arapça’da Edatlar, 78. İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/207; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 183.

¹⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/67.

¹⁰¹İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/409; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/124; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, 3/567; es-Sâmerrâ'î, *Me'âni'n-Nahv*, 3/2009, 227; ‘Azîze Fevâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 1168; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 69; Çelen, Arapça’da Edatlar, 79; İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/204; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 183.

¹⁰² Fâtîha, 1/7.

¹⁰³İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/411; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/125; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, 3/565; es-Sâmerrâ'î, *Me'âni'n-Nahv*, 3/2009, 229; ‘Azîze Fevâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 1168; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 67; Çelen, Arapça’da Edatlar, 79; İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/201; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 183.

¹⁰⁴ Müddesir, 74/28.

¹⁰⁵İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/411; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/125; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, 3/567; es-Sâmerrâ'î, *Me'âni'n-Nahv*, 3/2009, 230-231; ‘Azîze Fevâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 1168; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 68; Çelen, Arapça’da Edatlar, 79; İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/201; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 184.

¹⁰⁶ Hicr, 15/87.

¹⁰⁷ Bakara, 2/238.

¹⁰⁸İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/410; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/125; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, 3/562; es-Sâmerrâ'î, *Me'âni'n-Nahv*, 3/2009, 227; Yüksel, ‘‘Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri’’ 68;

gibi. إختصم, إشتراك, تشارك, تعاون, اصطفت

“Zeyd ve Said tartıştı.” Cümle إختصم زيد şeklinde tam bir anlam ifade etmez. Bu vb. fiillerde atıf harflerinden sadece و harfi ile kullanılır.

7. Onlar, yüzler, birler... basamağındaki sayıları birbirlerine bağlamak için kullanılabilir.¹⁰⁹

“Bu benim biraderim ve onun doksan dokuz koyunu var.”¹¹⁰ إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعَجَةً

“Avluda yirmibir öğrenci vardır.” فِي الْفَنَاءِ اثْنَانِ وَعِشْرُونَ طَالِبًا

8. Tesniye veya cem'i gelmesi gereken müfred isimleri birbirine bağlamak için kullanılabilir.¹¹¹

إِنَّ الرِّبِّيَّةَ لَا رِزْيَةَ مِثْلُهَا فَقَدَانُ مِثْلُ مُحَمَّدٍ وَمُحَمَّدٍ

“Muhammed ve Muhammed gibilerini yitirmek,
Benzeri olmayan bir musibettir.”

9. İğrâ ve tahzîr konularında kelimeler arası bağlantıda kullanılabilir.¹¹²

“Eşine iyi davranman gerekir.” زَوْجَكَ وَالْإِحْسَانَ عَلَيْهَا

“Başını pencereden sakın.” رَأْسَكَ وَالنَّافِذَةَ

10. Birden fazla olan ancak farklı olmayan mevsufun, çok sayıda farklı sıfatlara bağlantısı için kullanılabilir.¹¹³

“Tarımsal, sanayi ve ticari ülkelerde gezdim.” تَنَقَّلْتُ فِي بِلَادٍ زَرَّاعِيَّةٍ وَصَنَائِعِيَّةٍ وَتِجَارِيَّةٍ

11. İstiğâl mevzusunda, sebebî bir kelimenin yabancı bir kelimeye bağlantısı için kullanılabilir.¹¹⁴

İbrahim Berekât *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/199.

¹⁰⁹ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/410; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/125; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/568; es-Sâmerrâ'î, Me'âni'n-Nahv, 3/2009, 227; 'Azîze Fevâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 1169; Yüksel, 'Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri" 68; Çelen, Arapça'da Edatlar, 78; İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/204.

¹¹⁰ Sad, 38/23.

¹¹¹ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/410; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/125; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/568; 'Azîze Fevâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 1169; Yüksel, 'Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri" 68; Çelen, Arapça'da Edatlar, 78; İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/205.

¹¹² 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/568; 'Azîze Fevâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 1169; Yüksel, Ahmet, "Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri" 70; Çelen, Mehmet, Arapça'da Edatlar, 79; İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/208.

¹¹³ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/410; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/125; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/568; 'Azîze Fevâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 1169; Çelen, Mehmet, Arapça'da Edatlar, 78; İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/205.

¹¹⁴ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/410; Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, 2/125; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/569; Çelen, Mehmet, Arapça'da Edatlar, 78; İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/201.

Sebebi : Zahir ismin zamirine izafet olana denilmektedir. Bu örnekte Fatma'dır. Yabancı kelime ise Ayşe'dir. Yabancı denilmesinden kasıt aralarında bir alakanın olmasından dolayıdır. Bu tür istiğâl

“Ayşenin konuşmasını ve Fatmanın şiiri hoşuma gitti.”

12. أي kelimelerini bağlamak için kullanılabilir.¹¹⁵

فَلَيْنَ لَقَيْتُكَ خَالِيَيْنِ لَتَعْلَمَنَّ أَيِّي وَأَيُّكَ فَارِسُ الْأَحْزَابِ

“Seninle teke tek karşılaştaydık,
Hangimizin toplumun kahramanı olduğunu elbette anlıydın.”

3.1.8.2. واو Harfinin İfade Ettiği Anlamlar

واو harfi hakiki anlamda mutlaku'l-cem olarak kullanılmaktadır. Bunun dışındaki sıralama, أو, الى, فاء ve الى harfi anlamında kullanımı ise mecâzîdir.¹¹⁶

Kur'an-ı Kerimde واو harfi atıf edatı olarak üç farklı manada gelmiştir.¹¹⁷

- Berberlik : *“Hani İbrahim ile İsmail Kabe'nin temellerini yükseltiyordu.”*¹¹⁸ ayetinde vâv harfinin beraberlik ifade etmektedir.
- Tertib : *“Andolsun ki, Nûh'u ve İbrahim'i gönderdik.”*¹¹⁹ ayetinde önce Nûh(as) sonra da İbrahim(as) gönderilmesi vâv harfinin sıralama anlamının da olduğu göstermektedir.
- Tertib olmaksızın : *“Sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.”*¹²⁰ ayetinde ise önce sana sonra senden öncekilere vahyedilmesi واو harfinin sıralama ifade etmediğini göstermektedir.

Bu kısa bilgilendirmenin ardından واو harfinin ifade ettiği anlamlar tek tek açıklanmaya çalışılacaktır.

3.1.8.2.1. Mutlaku'l-Cem

Atıfta mutlaku'l-cem ifadesi matuf ve matuf aleyh'i sıralama ve birliktelik olmaksızın aynı hükme ve irab'a ortak etmeyi ifade etmektedir.¹²¹ زَارِنِي مُحَمَّدٌ وَسَعِيدٌ

konularında sadece , harfi kullanılır. Ayrıca , harfi sıralama bildirmemesi gerekmektedir.

¹¹⁵ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/569; ‘Azîze Fevvâl, Bâbetî, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 1169; İbrahim Berekât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/208.

¹¹⁶ Salâhaddîn el-‘Alâni, *el-Fusûlu'l-mufide fi'l-vâvi'l-mezîde*, Hasan Musâ Şâir, (Amman: Dâru'l-Beşer, 1990) 72.

¹¹⁷ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esâsi*, 387.

¹¹⁸ Bakara 2/127.

¹¹⁹ Hadîd 57/26.

¹²⁰ Şûrâ 42/3.

¹²¹ İbn ‘Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 3/226; İbn Hişâm, *Mugni'l-Lebîb*, 2/408; el-Murâdî, *el-Cene'd-dânî fi hurûfi'-me'anî*, 158; Fâzıl Sâlih es-Sâmerrâ'î, Me'âni'n-Nahv, 3/216; el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-*

“*Muhammed ve Said beni ziyaret etti.*” cümlesinde üç şık söz konusu olmaktadır.¹²²

- a)Önce Muhammed sonra Said geldi.
- b)Önce Said sonra Muhammed geldi.
- c)Muhammed ve Said beraber geldi.

Üç ihtimalin birisinin gerçekleşmesi mümkündür. Yukarıdaki örnekte mutlaku'l-cem, gelme eyleminin her iki özne tarafından gerçekleştiği ve hangisinin önce-sonra veya birlikte mi geldiğinin bilinmediğini ifade etmektedir.

Cümlede kullanılan atıf harfinin hangi manaya geldiğinin kesin bilinebilmesi için harici bir karineye ihtiyaç duyulmaktadır.¹²³ Bu bir tarih veya bir zarf ile olabilmektedir. رأيتُ خالدًا ومحمدًا قَبْلَهُ “*Halid ve ondan önce Muhammedi gördüm*”. Karine olmadığı zaman واو harfi ekseri olarak birliktelik daha sonra ise sıralama ifade etmektedir.¹²⁴

Mutlaku'l-cem ifadesi başka bir ifadeyle açıklamaya çalışırsak; mutlaku'l-cem tesniye(İ)¹²⁵ ve cem'i(و)¹²⁶ benzetmektedir. Nitekim جَاءَ الْمُعَلِّمُونَ “*Öğretmenler geldi.*” cümlesi aslında جاء المعلم والمعلم والمعلم olmaktadır. Fakat hangi öğretmenin önce-sonra veya birlikte mi geldiği gibi farklı seçenekler ortaya çıkmaktadır. Bu seçenekler, mutlaku'l-cem ifadesine karşılık gelmektedir.

3.1.8.2.2. Sıralama

واو harfinin ifade ettiği anlamlardan bir tanesi de sıralamadır. Bu anlam için gerekli olan şey harici bir karinenin bulunmasıdır.¹²⁷Sıralamada hüküm ilk olarak ma'tuf aleyhte gerçekleşip daha sonra ma'tufda gerçekleşmektedir. Örneğin نَعِبَ الْوَلَدُ وَنَمَّ “*Çocuk yoruldu ve uyudu.*” Cümlesinde doğal bir sıralamanın varlığı bulunmaktadır. Çocuğun uyuyabilmesi için öncesinde bir yorgunluğa ihtiyacının olduğu tabii olarak bilinmektedir.

'Arabîyye, 3/577; 'Azîze Fevval, el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî, 1167; S'ad, Hurûfu'l-me'ânî beyne dekâik'u-nahve ve letâifu'l-fıkhi, 24; 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/558; İbrahim Berekât, en-Nahvu'l-Arabî, 4/195; Yüksel, 'Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri' 65; el-Mâlikî, Abdünnûr, Rasfû'l-mebânî fi şerhi hurûfi'l-me'ânî, 473; İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ, Muhyiddin 'Abdülhamid, (Beyrut: Daru'l- Kütübî'l- İlmiye, 2004), 282; Çelen, Arapça'da Edatlar, 75; Doğan, Arapça-Türkçe Bağlaçlar, 97; Kaçar, 'Arapça'da Me'ânî Açısından Atıf Edatları', 169; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, en-Nahvu'l-esâsî, 387; Orhan, Arap Dilinde Hurûfu'l-Me'ânî ve Fikhî İhtilaflardaki Rolü, 7; Salâhaddîn el-'Alâni, el-Fusûlu'l-mufide fi'l-vâvi'l-mezîde, Hasan Musâ Şâir, (Amman: Dâru'l-Beşer, 1990), 67; İbnü'l-Hatîb el-Mevzi'î, Mesâbihu'l-meğânî fi hurûfu'l-me'ânî, 'Âid bn Nâf'i el-umrî, (Daru'l-Menâr, 519; İsmail Durmuş, 'Vâv', Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul:TDV Yayınları, 2001), 42/575.

¹²² İbn Hişâm, Mugni'l-lebîb, 2/410; el-Murâdî, el-Cene'd-dânî fi hurûfi'l-me'ânî, 158; 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/558; el-Galâyînî, Câmiu'd-durûsi'l-'Arabîyye, 3/577; S'ad, Hurûfu'l-me'ânî beyne dekâik'u-nahve ve letâifu'l-fıkhi, 24; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, en-Nahvu'l-esâsî, 387.

¹²³ 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/558; Kaçar, 'Arapça'da Me'ânî Açısından Atıf Edatları', 170.

¹²⁴ 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/560.

¹²⁵ Orhan, Arap Dilinde Hurûfu'l-Me'ânî ve Fikhî İhtilaflardaki Rolü, 10.

¹²⁶ S'ad, Hurûfu'l-me'ânî beyne dekâik'u-nahve ve letâifu'l-fıkhi, 27.

¹²⁷ 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 3/559; Kaçar, 'Arapça'da Me'ânî Açısından Atıf Edatları', 170.

(وَإِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا) وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا (وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا) “Yeryüzü o sarsıntıyla sarsıldığında ve ağırlığını attığında, insan ona ne oluyor dediği zaman”¹²⁸ ayette olayların gerçekleşmesi sırayla olmuştur.

“Andolsun ki, Nûh’u ve İbrahim’i gönderdik.”¹²⁹ ayetinde önce Nuh (as) sonra da İbrahim (as)’ın gönderilmesi, tarih gibi bir harici karine vasıtasıyla vav harfinin sıralama anlamını ortaya çıkarmaktadır.

3.1.8.2.3. أو Harfi Anlamında

Atıf olarak kullanılan واو harfi أو harfi anlamında kullanıldığında üç farklı şekil ortaya çıkmaktadır.

a. Taksîm: Bir tanımı sınıflandırmak ve sınırlandırmak için kullanılır.¹³⁰

(فعل) üç kısma ayrılır: Mâzi, muzâri ve emir

b. Tahyîr : Muhataba seçenek sunmak için kullanılır.¹³¹

قَالُوا : نَأْتُ فَاحْتَزُّ لَهَا الصَّبْرَ وَالْبُكَاءَ فَقُلْتُ : أَلْبَكَا أَشْفَى إِذَا لَعَلِّي

“Dediler ki : Sevgili uzağa gitti. O vakit sabrı yahut ağlamayı seç.

Dedim ki : O zaman ağlamak ateşimi yatıştırır.”

c. İbâha: جَالِسَ الْحَسَنَ وَإِبْرَاهِيمَ “İbrahim veya hasanla otur.”¹³²

3.1.8.2.4. فاء Harfi Anlamında

واو harfi فاء harfi anlamında da kullanılabilir.¹³³

إِتَّبِعُوا سَبِيلَنَا “Yolumuza uyun ki günahlarınızı üstlenelim.”¹³⁴ فَلَتَحْمِلَ خَطَايَاكُمْ

3.1.8.2.5. باء Harfi Anlamında

واو harfi باء harfi ceri anlamında da kullanılabilir.¹³⁵

أَنْتَ أَعْلَمُ وَمَالُكَ “Sen malını en iyisi bilensin.”

¹²⁸ Zilzal 99/1-3.

¹²⁹ Hadîd 57/26.

¹³⁰ İbrahim Berakât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/198; Çelen, Arapça'da Edatlar, 76.

¹³¹ İbrahim Berakât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/198; Çelen, Arapça'da Edatlar, 76; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 182.

¹³² İbrahim Berakât, *en-Nahvu'l-Arabî*, 4/198; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 183.

¹³³ Selâm Ali Câsim, *Mevsû'atü-me'âni'l-hurûfu'l-arabiyye*, (Ürdün: Dâru-usâme, 2003), 238.

¹³⁴ Ankebût 29/12

¹³⁵ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 2/413; Câsim, *Mevsû'atü-me'âni'l-hurûfu'l-arabiyye*, 238.

3.1.8.2.6. إلى Harfi Anlamında

او harfi إلى harfi ceri anlamında kullanılabilir.¹³⁶
 “Hayrı iste.” اِنَّتِ وَخَيْرٍ

3.1.9. فاء Harfi

Dilimizde bu edat “hemen peşinden, arkasından, daha sonra, sebebiyle gibi ifadelerle tercüme edilmektedir. Arap dilinde او harfi sonra en yaygın kullanılan harftir.¹³⁷

فاء edatı aslî anlam itibariyle tertîb ve ta’kîb anlamında kullanılmaktadır. Bunun dışında tafsilât, sebeb, ثُمَّ ve او harfi anlamlarında da kullanılması mecazîdir.

3.1.9.1. Tertîb ve Ta’kîb

فاء edatı tertîb ve ta’kîb anlamında kullanılmaktadır. Tertîb ve ta’kîb farklı şeylerdir. Bağlantıda eğer ma’tûf aleyh önce ve ma’tûf daha sonra gerçekleşiyorsa burada tertîb, gerçekleşme süresi hemen aralıksız oluyorsa burada da ta’kîb’in olduğu belirtilmektedir.¹³⁸

“Otobüs geldi ve arkasından yolcular indi.” وصلت الحافلة فنزل منها الركاب
 “O, yarattı ve şekil verdi.” الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى¹³⁹

3.1.9.2. Tafsilât Anlamında

فاء edatının anlamlarından bir tanesinde cümlede ayrıntı ifade etmesidir.¹⁴⁰
 “Bizi öfkelerendirince biz de onlardan intikam aldık. Hepsini suda boğduk.”¹⁴¹ فَلَمَّا أَسْفُونَا اِنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ
 bu ayette birinci kısım olan intikam, ikinci kısımda boğulma olarak ayrıntı belirtilmiştir.

¹³⁶ Câsim, *Mevsûatü me’âni’l-hurûfi’l-arabiyye*, 237.

¹³⁷ Doğan, *Bağlaçlar*, 203-204.

¹³⁸ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 388; es-Sâmerrâ’î, *Me’âni’n-nahv*, 3/231-232.

¹³⁹ A’lâ 87/2.

¹⁴⁰ es-Sâmerrâ’î, *Me’âni’n-nahv*, 3/231; Kaçar, “*Arapça’da Me’âni Açısından Atıf Edatları*”, 170; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 184.

¹⁴¹ Zuhurf 43/55.

3.1.9.3. ثَمَّ Edatı Anlamında

فاء edatının ثَمَّ edatı anlamında da kullanılabilmektedir.¹⁴²
 أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً
 da yeryüzünün yemyeşil olduğunu görmedin mi?¹⁴³ ayette bulunan فاء edatı ثَمَّ edatı anlamında kullanılmıştır. Burada daha sonra da açıklayacağımız üzere terâhi anlamı ortaya çıkmaktadır.

3.1.9.4. Sebebiyye

فاء edatı bağlanan ile bağlanılan arasında sebebiyet ifade etmektedir.¹⁴⁴
 سَهَا الْمُصَلِّي فَسَجَدَ لِلَّهِ “Namaz kılan bilmeden yanlış yaptı bu sebeple sehiv secdesi yaptı.”
 فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ “Adem Rabbinden kelimeler aldı, bu sebeple tevbesini kabul etti.” ayetinde¹⁴⁵ fâ edatı sebep sonuç anlamında kullanılmıştır.

3.1.9.5. وَ Edatı Anlamında

فاء edatı وَ edatı anlamında da kullanılabilmektedir.¹⁴⁶
 قَفَا نَبَاكَ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ بِسِقْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدُّحُولِ فَحَوْمَلٍ
 “Durun ! Sevgilinin ve onun Dahul ve Havmel arasında bulunan diyarının hatrına ağlayalım.” Buradaki فَحَوْمَل kelimesindeki fâ edatı vâv edatı anlamında mecâzî olarak kullanılmıştır.

3.1.10. ثُمَّ Edatı

Dilimizde karşılığı “sonra, daha sonra” olarak tercüme edebileceğimiz bu edat Arap dilinde atıf harflerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu edatın bağlanan ve bağlanılan arasında 3 önemli işlevi bulunmaktadır.¹⁴⁷

1. Aynı hükme ve i'râba ortak etme işlevi

¹⁴² el-Murâdî, *el-Cene'd-dânî fî hurûfi'l-me'ânî*, 62.

¹⁴³ Hâc 22/63.

¹⁴⁴ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/185; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esâsî*, 388; Kaçar, "Arapça'da Me'ânî Açısından Atıf Edatları", 176; Özdoğan, *Farklı Kullanımlar*, 185.

¹⁴⁵ Bakara 2/37.

¹⁴⁶ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/184.

¹⁴⁷ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/135; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 446.

2. Terâhi(sıralama)

3. Aralarında zaman farkının olduğunu bildirmektedir.

جاء الأب ثم الولد “Baba geldi sonra çocuk” cümlesinde mâtuf ve mâtuf aleyh aynı i’raba ve gelme eylemine ortak olmaktadır. Bu gelmenin sıraya göre olması ve gelme fiilinde zaman farkının bulunması söz konusu edatın terâhi anlamını ortaya çıkarmaktadır.

Mâtuf ve mâtuf aleyh arasındaki zaman farkının ölçütü ise yaygın olan öftür. Bu zaman kısa veya uzun olabilir.¹⁴⁸

تَنَاولْتُ الطَّعَامَ ثُمَّ شَرِبْتُ الْقَهْوَةَ “Yemeği yedim sonra çayı içtim.”

زَرَعْتُ الْقُطْنُ ثُمَّ جَنَيْتُهُ “Pamuğu ektim daha sonra ise onu topladım.”

دَخَلَ الطَّالِبُ الْجَامِعَةَ ثُمَّ تَخَرَّجَ نَاجِحًا “Öğrenci üniversiteye girdi ve daha sonra başarılı bir şekilde mezun oldu.”

ثم edatı diğer atıf edatlarından farklı olarak bu edatın müennes formunun varlığında bilinmektedir. Bu müenneslik sadece lafzi olarak gerçekleşmektedir. Keza müennes sigasıyla geldiğinde cümleler arası bağlantı kurulabilmektedir ve “ثُمَّتْ” şeklinde okunmaktadır.¹⁴⁹ مَنْ ظَفَرَ بِحَاجَتِهِ ثُمَّتْ قَصَرَ فِي رِعَايَتِهَا كَانَ حُزْنُهُ طَوِيلًا، وَغُصَّتُهُ شَدِيدَةً “İhtiyacını bulan, sonra da onu muhafaza etmekte kusur yapan hüznü uzun ve acısı şiddetli olur.”

3.1.10.1. واو Edatı Anlamında

“O, sizi bir tek nefisten yarattı hem onun da eşini var etmiştir.”¹⁵⁰ ayetinde bulunan واو edatı terâhî anlamında değilde واو edatı anlamında kullanılmıştır.¹⁵¹ Bu kullanım yaygın olarak kullanılmamakla birlikte واو edatı anlamında kullanılması için bir karineye ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁵²

3.1.10.2. فاء Edatı Anlamında

ثم edatında sıralama anlamı olmakla birlikte bu durum فاء edatında da vardır. Fakat aralarındaki ayırıcı özellik ise zaman bakımından birbirinden farklı olmasıdır. فاء edatında bu süre diğer edata nazaran daha kısadır.¹⁵³ Fakat aynı anlamda da

¹⁴⁸ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/577; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 444.

¹⁴⁹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/577; Çelen, *Arapça’da Edatlar*, 83; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 446.

¹⁵⁰ Zümer 39/6.

¹⁵¹ İbrahim Berekât, *en-Nahvu’l-Arabî*, 4/224; ‘Azîze Fevâl, *el-Mu’cemü’l-mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî*, 399.

¹⁵² ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/578; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 447.

¹⁵³ el-Murâdî, *el-Cene’d-dânî fi hurûfi’-me’ânî*, 62; Kaçar, “*Arapça’da Me’ânî Açısından Atıf Edatları*”, 177.

kullanılmaktadır. Yine bu kullanım için bir karineye ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁵⁴

شَرِبَ الْعَاطِشُ ثُمَّ ارْتَوَى “Susayan su içti akabinde kandı.” Örneğe baktığımız zaman susayan kimse su içiyor. Belli bir vakit geçtikten sonra ki bu da zamanın kısa olduğunu bildirmek için kullanılan edat sayesinde ortaya çıkmaktadır.

3.1.11. حَتَّى Edatı

Arapça ve Türkçe’de müşterek olarak kullanılan edatlardan birisi de bu edattır. Dilimize “hatta, bile, ta ki, e kadar” vb. kelimelere karşılık olarak kullanılan bu edatın Arap dilinde birçok işlevi bulunmaktadır. Bunların başında âtîf, cer, muzari fiili nasb ve başlangıç cümlesi olarak gelmektedir.¹⁵⁵ Konumuzla ilgili olarak burada sadece âtîf işlevine değinilecektir.

حتى edatı ile atîf yapıldığı zaman fazlalıkta-eksiklikte, somut-soyut veya güzel-çirkin olsun ma’tuf aleyh için söz konusu edat her zaman aşırılığı ifade etmektedir.¹⁵⁶ حَبَسَ الْبَخِيلُ “İbadette eksik yapmadı teheccüd namazında bile.” وَمُ يُقَصِّرْ فِي الْعِبَادَةِ حَتَّى التَّهَجُّدِ “Cimri malını tuttu paralarını bile” verilen örneklere bakıldığı vakit her zaman bir fazlalığın olduğu aşîkar olarak gözükmektedir.

حتى edatı atîf olarak kullanılabilmesi için şu dört şartın oluşması gerekmektedir.¹⁵⁷

- Ma’tuf isim olarak gelmesi gerekir. Fiil, harf ve cümle olarak gelmemelidir. *Ulaşım araçlarını kullandım uçak bile.* إِسْتَحْدَمْتُ وَسَائِلَ الْإِثْقَالِ حَتَّى الطَّيَّارَةَ
- Ma’tuf hiçbir şekilde zamir olarak gelmemeli açık bir isim olarak gelmelidir. *Ben dahi bütün insanlar ayağa kaldı.* قَامَ النَّاسُ حَتَّى أَنَا kurulduğu zaman atıftan bahsetmek söz konusu olmamaktadır.
- Ma’tuf, ma’tuf aleyh’in bir parçası olması lazımdır. *Sporla beraber ayak dahi bütün organlar güçlenir.* بِالرِّيَاضَةِ تَقْوَى الْأَعْضَاءُ حَتَّى الرَّجُلُ *Kuşun rengi dahi beğendim.* أَعْجَبَنِي الْعُصْفُورُ حَتَّى لَوْنُهُ
- Atîf yapılırken bir sınırın bir gayenin belirlenmesi gerekmektedir. *Balığı başına kadar yedim.* أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا gibi cümleler sınırı belli olmadığı için bu edat atîf görevi görmemektedir.

Yukarıda sayılan dört şart bir araya geldiği zaman söz konusu edat atîf görevi görmektedir.

حتى edatı herhangi bir karine olmadığında tıpkı vâv edatı gibi hükümde ortaklığı ifade etmektedir. Bu edat atîf görevi gördüğünde bir sınırın, varılacak bir noktanın olması yani gaye ifade etmektir. *Balığı başına kadar yedim.* أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا Cümlesinde balığın tamamını değilde sadece başına kadar yenildiği ifade etmek için

¹⁵⁴ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/578.

¹⁵⁵ Doğan, *Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 325-326.

¹⁵⁶ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/580; Doğan, *Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 325.

¹⁵⁷ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/580.

kullanılmaktadır.

Bağlantı bir şeyin sonuna yapıldığında eğer orada mecrur olarak gelmiş ise cümlede bir karışıklık meydana getirmesinden dolayı harf-i cer'in tekrarlanması elzemdir.¹⁵⁸ سَافَرْتُ فِي الْأُسْبُوعِ الْمَاضِي حَتَّى فِي آخِرِهِ “Geçen haftanın sonunda seyahate çıktım.” Burada eğer harf-i cer tekrar edilmeseydi, seyahate çıkma zamanı hafta sonuna kadar devam etmesi gibi cümlede bir karışıklık olacaktı. Bu karışıklık harf-i cer'in tekrarıyla kalkmış oldu.

حتى edatı atıf olarak daha az kullanılmaktadır. Genellikle harf-i cer olarak kullanılması daha yaygındır. Bazı durumlarda ise hem atıf hem harf-i cer olarak kullanılmaktadır. قَرَأْتُ الْكِتَابَ حَتَّى الْخَاتِمَةِ “Kitabı sonuna kadar okudum.” Cümlesinde eğer الْخَاتِمَةِ kelimesini mansub okursak atıf, eğer mecrur okursak harf-i cer olmaktadır.¹⁵⁹

3.1.12. أم Edat

Arapçada أم edatı denildiği zaman karşımıza muttasıl ve munkatı' olarak iki tane varyantı ortaya çıkmaktadır.¹⁶⁰

3.1.12.1. Muttasıl

أم edatı muttasıl olarak iki farklı şekilde gelmektedir.¹⁶¹

1. Kendinden önce t'ayîn hemzesi olarak nitelendirilen soru hemzesiyle kullanılmaktadır. Bu şekilde kullanımda bir veya birden fazla nesnenin belirlenmesi gaye edilmektedir.

أَتُحِبُّ التُّفَّاحَ أَمْ الْبُرْتَقَالَ؟ “Portakalı mı seviyorsun yoksa elmayı mı?”

أَخَالِدُ قَوِيٌّ أَمْ أَعْوَكُ؟ “Halid mi güçlü yahut kardeşin mi?”

أُيْهِمُّكَ رِضَا اللَّهِ أَمْ رِضَا النَّاسِ؟ “Sana Allah'ın rızası mı önemli yoksa insanların rızası mı?”

أَأَنْتُمْ أَشَدُّ خُلُقًا أَمْ السَّمَاءُ؟ “Sizi yaratmak mı zor, yoksa gök alemini mi?”¹⁶²

أم edatı muttasıl olarak geldiği vakit bu tür cümlelere cevap olarak (نعم، لا، بلى) harflerle karşılık verilemez.¹⁶³ أَتُحِبُّ التُّفَّاحَ أَمْ الْبُرْتَقَالَ؟ “Portakalı mı seviyorsun yoksa elmayı mı?” Gibi bir cümle kurulduğunda cevap olarak أُحِبُّ التُّفَّاحَ “Elmayı seviyorum.” yahut أُحِبُّ الْبُرْتَقَالَ “Portakalı seviyorum.” şeklinde cevap verilir.

2. Kendinden önce tesviye hemzesi olarak adlandırılan bir soru hemzesiyle

¹⁵⁸ İbn Hişâm, *Mugni 'l-lebîb*, 1/146; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 3/582.

¹⁵⁹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 3/583.

¹⁶⁰ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 3/585; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu 'l-esâsî*, 390.

¹⁶¹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 3/585; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu 'l-esâsî*, 390.

¹⁶² Nâziât 79/27

¹⁶³ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu 'l-Esâsî*, 390.

kullanılmaktadır. Burada ayırıcı olan bir özellikte سَوَاءٌ veya buna benzer (ما أبالي, لست) kelimelerden sonra kullanılması gerekmektedir.¹⁶⁴

سَوَاءٌ عَلَيَّ أَفْهَمْتُ مَا قُلْتُ أَمْ لَمْ تَفْهَمْ؟ “Dediğim şeyleri anladın mı yoksa anlamadın mı benim için eşittir.”

سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذَرْتُمْ أَمْ لَمْ تُنذَرْتُمْ “Onları uyarsan da, uyarmasan da, eşittir.”¹⁶⁵

سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ “Onları çağırırsan da, sussan da sizin için eşittir.”¹⁶⁶

Tayîn hemzesinde çoğu zaman müfred kelimeleri birbirlerine bağlanılmaktadır. Tesviye hemzesinde ise ister fiil, ister isim cümlesi olsun, bağlantı cümleler arası olmaktadır. Her iki hale muttasıl olarak isimlendirilmesine gelince, bağlanan ve bağlanılan arasındaki bütünlükten kaynaklanmaktadır. Cümle her ikisinin arasındaki güçlü bir bağ ile anlam ifade etmektedir.¹⁶⁷

3.1.12.2. Munkatı’

Munfasıla olarak da isimlendirilen bu ikinci kısım, adından da anlaşılacağı üzere iki ayrı bağımsız cümleler arasına dahil olarak kullanılmaktadır. Yani birinci cümle ikinci cümlelerin herhangi bir parçası sayılmamaktadır.¹⁶⁸ أَأَنْتَ رَجُلٌ أَمْ أَنْتَ جَبَانٌ “Sen adam mısın yoksa korkak mısın?” cümlesinde أَنْتَ جَبَانٌ ve أَنْتَ رَجُلٌ müstakil birer cümledir. Burada أَمْ edatı بل edatı anlamında kullanılmaktadır.

Munkatı’ olarak adlandırılan bu kısım dört farklı şekilde gelmektedir.¹⁶⁹

- Haberi cümleden sonra gelebilir.¹⁷⁰ وَإِذْ تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ “Ayetlerimiz onlara açıkça tilavet edilince, inkar edenler kendilerine geldiğinde hak için, “Bu apaçık bir sihirdir.” dediler. Yoksa, ‘İftira mı attı?’ diyorlar” ayetinde¹⁷¹ أَمْ bağımsız iki cümle arasına أَمْ edatı girmiştir ve بل edatı anlamında kullanılmıştır.¹⁷²
- İstifham hemzesi dışında başka bir istifham edatıyla kullanılır.¹⁷³ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ “Gören ile görmeyen bir olur mu? Ya da karanlıkla nur bir olur mu?”¹⁷⁴
- Hakiki bir istifham değil de inkârî veya olumsuz bir istifham edatıyla kullanılır.

¹⁶⁴ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/588; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatif, *en-Nahvu’l-esâsî*, 390.

¹⁶⁵ Bakara 2/6.

¹⁶⁶ A’râf 7/193.

¹⁶⁷ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatif, *en-Nahvu’l-esâsî*, 391.

¹⁶⁸ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/597.

¹⁶⁹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/597.

¹⁷⁰ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/597; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 315.

¹⁷¹ Ahkâf 46/7-8

¹⁷² ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/598.

¹⁷³ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/598; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 316.

¹⁷⁴ Ra’d 13/16

Ancak burada tesviye ve istifham hemzesi kullanılamaz.¹⁷⁵ أَهْمُ أَزْجَلٍ يَمْشُونَ هَذَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْطِشُونَ هَذَا “Onların yürüyecek ayakları veya tutacak elleri mi var?”¹⁷⁶

- d. Son olarak hakiki olmayan bir istifham edatıyla gelir. Ancak onun sabit gerçek olduğunu bildiren bir istifham edatıyla kullanılır.¹⁷⁷

أَفِي قُلُوبِكُمْ مَرَضٌ، أَمْ أَرْتَابُوا “Kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa kuşkulandılar mı?”¹⁷⁸

Bu dört kısımda kullanılan bütün أَمْ edatları بل edatı anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁹ Atıf edatı olarak değilde başlangıç cümlesi edatı olarak kullanılmaktadır.¹⁸⁰

3.1.13. أو Edatı

أو edatı en çok atıf işleviyle kullanılmaktadır. İki veya daha fazla şeyi birbirine bağlamak için kullanılır. Dilimize veya, yahut, bilâkis, yoksa vb. gibi kelimelerle çevireceğimiz bu edat Arap dilinde müfred kelimeleri ve cümleleri birbirine bağlamaktadır.¹⁸¹

جَالِسِ الْعُلَمَاءَ أَوْ الرَّهَاءَ “Alimler veya zahidlerle otur.” Cümlesinde müfred isim, müfred isme atfedilmiştir.

وَمَا أَنْفَعْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذْرَةٍ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ “Ne harcar veya ne adarsanız, elbette Allah onu bilir.”¹⁸² ayetinde cümle cümleye atfedilmiştir.

أو edatı oniki farklı anlamda kullanılmaktadır.¹⁸³ Bunlar; şüphe, ibhâm, muhayyerlik, ibâha, vâv edatı, idrâb, taksim, إِنْ، إِلَى، تَبْزِيزٌ، تَكْرِيبٌ ve şartiyye'dir. Fakat ilk anlamı muhayyerlik olup, diğer onbir anlamı ise daha sonra şekillenmiştir.¹⁸⁴

3.1.13.1. Muhayyerlik

Asıl anlamının muhayyerlik olduğu yukarıda belirtmişti. Muhayyerlik demek; muhataba seçenek sunma ve bu seçenekten birisini seçme imkanının verilmesidir. أو edatı muhayyerlik anlamında kullanılması için cümlenin emir veya emir sigalarından birisiyle kurulması gerekmektedir.¹⁸⁵ تَزَوَّجْ هِنْدًا أَوْ أُخْتَهَا “Ya Hind ile evlen ya da kardeşiyle.” Cümlesinde muhatab ya Hind ile evlenecek ya da kız kardeşiyle evlenmesi

¹⁷⁵ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/598; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 316.

¹⁷⁶ A'râf 7/195

¹⁷⁷ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/598; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 317.

¹⁷⁸ Nûr 24/50

¹⁷⁹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/598.

¹⁸⁰ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/599. (Atıf edatı olarak kabul edenler var olmakla birlikte tercih edilen görüş başlangıç cümlesi edatı olarak kullanılmasıdır.)

¹⁸¹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/603.

¹⁸² Bakara 2/270.

¹⁸³ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/74; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 266.

¹⁸⁴ Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 266.

¹⁸⁵ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/604.

gerekmektedir. Muhatab burada mâtuf'u veya mâtuf aleyhten birisini seçer ve her ikisini seçmeye hakkı yoktur. Çünkü her iki kız kardeşin aynı anda nikahlanması caiz değildir.

كَيْفَ تَفْضِلُ السَّفَرَ: بِالسَّارَةِ أَوْ بِالطَّيَّارَةِ؟ “Yolculuğu nasıl yeğlersir: Arabayla mı yoksa uçakla mı?”

إِذَا تَخَرَّجْتَ مِنَ النَّائِيَةِ فَلْيَدْخُلْ كُتَيْبَةَ الطَّبِّ أَوْ اهُنْدَسَةَ “Liseden mezun olduktan sonra ya tıp fakültesine git ya da mühendislik fakültesine git.”

3.1.13.2. İbâha

Muhayyerlik ve ibâha birbirine benzemektedir. Çünkü her ikisinde cümle ya emir ya da emir sigalarından bir tanesi ile kurulması gerekmektedir. Farklı yönü ise ibâha’da muhatab için seçeneklerin birisi tercih edebildiği gibi her ikisini birlikte tercih edebilir.¹⁸⁶ اِشْتَرِ الْبُرْتَقَالَ أَوْ التُّفَّاحَ “İster portakal istersen de elma al.” Muhatab burada elma, portakal veya her ikisini birlikte alabilir. Fakat cümlede eğer olumsuzluk edatı olan (لَا) gelirse muhatab için her ikisini birlikte seçme gibi bir imkanı olamaz. وَلَا تُطِيعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ “Onlardan hiçbir günahkara ve nanköre itaat etme.”¹⁸⁷

3.1.13.3. Şek

Arapçada atıf olarak kullanılan أو edatının anlamlarından bir tanesi de şek’tir. Sözün sahibi hüküm konusunda tereddütleri olduğunda yani konu hakkında kesin bir malumatı olmadığında bu edatı kullanarak şek anlamı ortaya çıkarır. Bu edatın bu anlamı sağlayabilmesi için kendinden önce gelen cümlelerin ihbârî bir cümle olması gerekmektedir.¹⁸⁸

لَبِثْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ “Bir gün yahut bir günün birazı kaldık.”¹⁸⁹

مَكَثْتُ فِي الْمَسْجِدِ سَاعَةً أَوْ سَاعَتَيْنِ “Mescidde bir veya iki saat kaldım.”

قَرَأْتُ أَمْسَ عِشْرِينَ صَفْحَةً مِنَ الْكِتَابِ التَّفْسِيرِ أَوْ خَمْسَةَ وَعِشْرِينَ “Dün tefsir kitabından yirmi ya da yirmibeş sayfa okudum.” görüldüğü gibi mütekellimin hüküm konusunda kesin bir bilgisi bulunmamaktadır.

3.1.13.4. İbhâm

Cümlede bir belirsizlik olduğu zaman veya mütekellim hakikati açığa çıkarmamak veya varolanı gizlemek istediğinde أو edatını kullanarak bunu sağlayabilir.

¹⁸⁶ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/604.

¹⁸⁷ İnsân 76/24.

¹⁸⁸ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/604; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 268.

¹⁸⁹ Muminûn 23/113.

Şek’de olduğu gibi bura da أو edatından önceki gelen cümle ihbârî olması gerekmektedir.¹⁹⁰

وَأِنَّا أَوْ إِنَّاكُمْ لَعَلَىٰ هُدًى أَوْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ “Şüphesiz ki, ya biz, ya da siz hidayet veya sapıklık üzereyiz.”¹⁹¹

“Cumartesi günü neredeydin? Sen de şöyle cevap veriyorsun : evde veya tarlada veya lokantada olabirim.

3.1.13.5. Taksîm

أو edatının anlamlarından bir tanesi kısımlara ayırma ve ayrıntıya girme anlamlarını içermektedir. Söz konusu cümlede ayrıntıya girilmek istenildiğinde bu edat kullanılabilir.¹⁹² أَوْ حَرْفٌ “Kelime; isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılır.”

3.1.13.6. İdrâb

İdrâb vazgeçme anlamına gelmektedir. Sözün sahibi hükümden vazgeçmek istediği zaman أو edatını kullanabilir. Bu bakımdan أو edatı بل edatı anlamında kullanılmaktadır. Bir kişi dışarı çıkmak için hazırlandığında o vakit diyor ki أَخْرُجُ أَوْ أَقِيمُ “Çıkıyorum bilakis kalıyorum.” Görüldüğü gibi mütekellim sözünden vazgeçmek için أو edatının vazgeçme anlamını kullanmıştır.¹⁹³ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ “Biz onu yüz bin bilakis daha fazla olanlara gönderdik.”¹⁹⁴ ayetinde أو edatı بل edatı anlamında yani بل olarak kullanılmıştır.

3.1.13.7. واو Edatı Anlamında

أو edatının anlamlarından bir tanesi de واو edatı anlamında kullanılmasıdır.¹⁹⁵ جَلَسَ الضَّيْفُ بَيْنَ صَاحِبِ الدَّارِ أَوْ ابْنِهِ “Misafir, ev sahibi ve ev sahibinin oğlunun arasına oturdu.”

¹⁹⁰ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/605; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 271.

¹⁹¹ Sebê 34/24.

¹⁹² ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/606.

¹⁹³ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/607.

¹⁹⁴ Saffât 37/147.

¹⁹⁵ el-Murâdî, *el-Cene’d-dânî*, 229; İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/75; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/608.

3.1.13.8. إِنْ Edatı Anlamında

وَإِنْ edatı muzari fiilin önüne geldiği zaman onu gizli bir أَنْ ile nasb eder. Böyle olduğunda istisna edatı olan إِنْ edatı anlamında kullanılır.¹⁹⁶

وَكُنْتُ إِذَا عَمَزْتُ فَنَاءَ قَوْمٍ كَسَرْتُ كُعُوبَهَا أَوْ تَسْتَقِيمَا

“Kavmin mızrağına dokunduğum zaman,
Düzelsin diye diplerini kırdım.”

Burada تَسْتَقِيمَا إِنْ anlamında kullanılmıştır.

3.1.13.9. إِلَى Manasında

إِلَى edatı إِلَى harfi cer'i anlamında kullanılabilir. Bu da yukarıda olduğu gibi muzari fiili gizli bir أَنْ ile nasb etmektedir.¹⁹⁷ لَا لَزَمْتُكَ أَوْ تَقْضِيَنِي حَقِّي “Hakkımı verinceye kadar peşini bırakmıyacağım.”

3.1.13.10. Takrîb

وَإِلَى edatı takrîb anlamında kullanılabilir.¹⁹⁸ مَا أَذْرِي أَسَلَّمَ أَوْ وَدَّعَ “Selam mı verdi ya da veda mı etti bilmiyorum.” Bu örnekte selam vermek ve veda etmek ikisi de yakın olduğu için böyle bir cümle kurulmuştur.

3.1.13.11. Şart ifade etmesi

وَإِلَى edatı şart anlamında da kullanılabilir.¹⁹⁹ لَا ضَرْبَتُهُ عَاشَ أَوْ مَاتَ “Yaşasa da ölse de ona vuracağım.” Cümlesinde vurma eylemi, şarta bağlanmıştır. Bu bakımdan إِلَى edatı أم edatına benzemektedir. Bu tür şartlı cümlelerde bağlanan ve bağlanılandan bir tanesi gerçekleşeceği gibi her ikisinin de gerçekleşmesi beklenilebilir.²⁰⁰ إِنْ شِئْتَ فَخُذْ ثُفَّاحًا أَوْ إِثْنَيْنِ “Dilersen bir veya iki elma alabilirsin.”

¹⁹⁶ İbn Hişâm, *Mugni 'l-lebîb*, 1/78; Çelen, *Arapça'da Edatlar*, 85.

¹⁹⁷ İbn Hişâm, *Mugni 'l-lebîb*, 1/79; Çelen, *Arapça'da Edatlar*, 85.

¹⁹⁸ İbn Hişâm, *Mugni 'l-lebîb*, 1/79.

¹⁹⁹ İbn Hişâm, *Mugni 'l-lebîb*, 1/80.

²⁰⁰ Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 295.

3.1.13.12. Tafsîl

أو edatı tafsîl anlamında kullanılabilir.²⁰¹
 وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى “Dediler ki: Yahudi ya da Hristiyan olun.”²⁰²

3.1.14. إِمَّا Edatı

Türçe’de “ya, ya...ya, ister..ister” gibi kelimelerle ifade edebileceğimiz bu edat, Arap Dilciler tarafından atıf görevinin olup, olmaması konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bu edat genel olarak tekrarlı bir şekilde kullanılmaktadır. جَلَسْتُ مَعَ أُمِّي أَمْسَ “Annemle birlikte dün iki ya da üç saate oturduk.” cümlesinde görüldüğü üzere إِمَّا edatı tekrarlı bir şekilde gelmiştir. Bazen ise ikinci gelen إِمَّا cümleden çıkarılır ve yerine وإِلا ve أو edatları gelerek cümle kurulur. إِمَّا أَنْ يَتَّكِلَ الْمَرْءُ لِيُحْمَدَ “Kişi ya konuşur övülür ya da sessiz kalır övülür.”²⁰³

İlk gelen إِمَّا atıf olarak gelmemekle birlikte sadece ayrıntı anlamı katmak için gelmiştir.²⁰⁴ İkinci gelen إِمَّا ise dil bilginleri arasında fikir ayrılığına sebep olmuştur. Bazı dilcilerin onun atıf edatı olmadığını, yanında gelen وَاو edatının atıf ifade ettiğini belirtmişlerdir. Atıf olduğunu kabul edenler ise وَاو edatının za’id olduğunu belirtmişlerdir.²⁰⁵

إِمَّا edatı إِنْ ve مَا edatlarından oluşmaktadır. Bu edat, أَوْ edatının ifade ettiği anlamlar; şek, ibhâm, tahyîr, ibâha ve tafsîl bakımından, ortak manalara gelmektedir.²⁰⁶

3.1.14.1. Şek Anlamı

إِمَّا edatı cümlede kuşku olduğunu belirtmek için kullanılabilir. إِمَّا edatı bu anlamı ifade edebilmesi için cümle haber kipiyle gelmesi gerekmektedir.²⁰⁷ جَاءَنِي إِمَّا عَبْدُ اللَّهِ وَإِمَّا “Bana ya İbrahim veya Abdullah geldi.” Cümlesinde kelamın sahibi gelenin kim olduğu konusunda tereddütleri vardır. Hissettiği şüpheden dolayı cümle إِمَّا edatıyla kurulmuştur.²⁰⁸

²⁰¹ İbn Hişâm, *Mugni 'l-lebîb*, 1/80.

²⁰² Bakara 2/135.

²⁰³ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 3/612.

²⁰⁴ İbrahim Berekât, *en-Nahvu 'l-Arabî*, 4/289-290.

²⁰⁵ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu 'l-esâsî*, 394.

²⁰⁶ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 3/612.

²⁰⁷ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 3/612.

²⁰⁸ İbn Hişâm, *Mugni 'l-lebîb*, 1/80; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 417.

3.1.14.2. İbhâm Anlamında

İمَا edatı şek anlamında da olduğu gibi burada ibhâm anlamını ifade etmek için kendinden önce gelen cümle haber kipiyle yapılması gerekmektedir.²⁰⁹ وَأَخْرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ *“Diğer bir takım da, Allah’ın emrine bırakılmışlardır. Ya kendilerine azap eder veya tevbelerin kabul eder.”*²¹⁰

3.1.14.3. Tahyîr Anlamında

İمَا edatı tahyîr yani seçenek sunmayı ifade etmek için kullanılabilir. Bu anlamı ifade edebilmesi için kendinden önce gelen cümle emir kipiyle kurulması gerektiğidir.²¹¹ قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَإِمَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى *“Ey Musa dediler : ya at, veya ilk atan biz olalım.”*²¹²

3.1.14.4. İbâha Anlamında

İمَا edatıyla İمَا edatının ortak manalarından bir tanesi de ibâha anlamıdır. Bu anlamı içermesi için yine tahyîr de olduğu gibi kendinden önce gelen cümle emir kipiyle oluturulması gerekmektedir. Sözü söyleyen, muhataba İمَا edatıyla bir cümle kurduğunda ve amaçının karşı tarafa bir seçim yetkisini kullanmasını istemektedir. Muhatab, kendisine sunulan bir seçeneği yapabileceği gibi tamamını da yapma salahiyeti vardır.²¹³ كُلْ إِمَّا عِنَبًا وَإِمَّا تَفْحًا *“İster üzüm ye, istersen elma ye.”*

3.1.14.5. Tafsîl Anlamında

Tafsîl ayrıntı anlamına gelmektedir. Konuyu detaylandırmak veya parçalara ayrılmak istenildiğinde İمَا edatı kullanılarak bu anlam kazanılabilir. Bu anlamın oluşabilmesi için cümlelerin istek veya haber kipiyle yapılması gerekmektedir.²¹⁴ الْعَدُّ إِمَّا *“Sayı ya tek ya da çifttir.”*

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا *“Şüphesiz biz ona yolu gösterdik. Ya şükreden olur ya da nankörlük edenden .”*²¹⁵

²⁰⁹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/612.

²¹⁰ Tevbe 9/106.

²¹¹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/612.

²¹² Taha 20/65.

²¹³ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/612.

²¹⁴ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/612.

²¹⁵ İnsân 76/3.

3.1.15. لَكُن Edatı

Türçe’de yaygın olarak kullanılan bu edat Arap dilinde de kullanılmaktadır. Arap dilinde bu edat her zaman istidrâk için kullanılmaktadır. İstidrâk cümlede yanlış anlamının önüne geçilebilmek için sözün arkasından لَكُن edatı getirilerek yapılmaktadır.²¹⁶ مَا جِئَنِي إِلَّا بِرَاحِمٍ لَكُنْ عَبْدُ الْحَمِيدِ “Bana İbrahim gelmedi lakin Abdülhamid geldi.” cümlesinde mâtuf ve mâtuf aleyh arasında bir zıtlık ortaya çıkmaktadır. İşte bu zıtlık لَكُن edatı ile sağlanmaktadır.

لَكُن edatı atıf görevini üstlenebilmesi için üç şartın oluşması elzemdir.²¹⁷

a. Mâtuf cümle olarak değil de müfred olarak gelmesi gerekmektedir.²¹⁸ مَا أَكَلْتُ التَّقَاحَ لَكُنْ “Elmayı değil üzümü yedim.” لَكُنْ edatından sonra cümle gelirse yine bu edat istidrâk anlamı olmakla birlikte yeni bir cümlenin olduğunu bildirir. مَا أَكَلْتُ التَّقَاحَ لَكُنْ “Elmayı yemedim ancak üzümü yedim.” cümlesinde لَكُنْ edatı burada yeni bir cümle olarak gelmiş olup, atıf olarak nitelendirilmemektedir.²¹⁹

b. وَاو edatıyla yanyana kullanılmamalıdır. وَاو edatıyla yanyana kullanıldığında yine istidrâk anlamı olmakla birlikte atıf görevini üstlenmeyip, yeni bir cümlenin olduğunu gösterir.²²⁰

إِذَا مَا فَضَيْتُ الدَّيْنَ بِالَّذِينَ لَمْ يَكُنْ قَضَاءً، وَلَكِنْ كَانَ غُرْمًا عَلَى غُرْمٍ

“Borcu borç ile ödediğim zaman bir borç olmaz
Ancak borç üstüne borç olur.”

c. لَكُنْ edatından önce bir olumsuz veya yasaklama içeren bir cümle olması gerekmektedir.²²¹ لَا تَأْكُلْ الْفَاكِهَةَ الْفَيْجَةَ لَكِنْ النَّاصِجَةَ “Ham meyveyi değilde olgun meyveyi ye.” Eğer cümle şu şekilde olsaydı لَكِنْ يَكْثُرُ الْعَنْبُ صَيْفًا لَكِنْ يَكْثُرُ الْفَوَاكِهِ شَتَاءً, burada لَكِنْ edatının atıf görevi değilde ibtidâ cümlesi olurdu ve yine istidrâk bildirirdi.²²²

3.1.16. لَا Edatı

لَا edatının Arap dilinde birçok fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar biri mâ’tuf ve

²¹⁶ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/616; Abdurrahman el-Makdî, *el-Bedâiu’n-nahviyye fi ilmi’l-Arabiyye*, 1. Baskı, (Kuveyt: Dârü’d-diyâ, 2023), 283.

²¹⁷ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-Arabiyye*, 3/579; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/616; Kaçar, “Arapça’da Me’ânî Açısından Atıf Edatları”, 186; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 350.

²¹⁸ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/616; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatif, *en-Nahvu’l-esâsî*, 392; Kaçar, “Arapça’da Me’ânî Açısından Atıf Edatları”, 186; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 350.

²¹⁹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/616.

²²⁰ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/616. Kaçar, “Arapça’da Me’ânî Açısından Atıf Edatları”, 186; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 351.

²²¹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/617; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatif, *en-Nahvu’l-esâsî*, 394.

²²² ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 3/617.

mâ'tuf aleyh arasında bir bağlantı kurmasıdır. Bu bağlantı kurulurken aralarında bir karşıtlık ortaya çıkmaktadır. Söz konusu hüküm mâ'tuf'da ortaya çıkmaktadır.

سَأَزُوكَ نَهَاراً لَا لَيْلاً “Seni gündüz ziyaret edeceğim geceleğin değil.” Bu cümlede ziyaretin gündüz olduğunu لَا edatının kurduğu bağlantı sayesinde ortaya çıkmaktadır.²²³

لَا edatı atıf görevini üstlendiğinde ispat için gelebilir.²²⁴

الْقَلْبُ يُدْرِكُ مَا لَا عَيْنٌ تُدْرِكُهُ وَالْحُسْنُ مَا اسْتَحْسَنَتْهُ النَّفْسُ لَا الْبَصَرُ

“Kalb gözü algılamadığı şeyi algılar.

Güzellik ise göze hoş gelen değil gönüle hoş gelendir.”

Emir formatında gelebilir.²²⁵ اِشْتَرِ كِتَاباً لَا قَلَمًا “Kitap satın al hayır kalem.”

Nidâ formatında da gelebilir.²²⁶ يَا مُحَمَّدُ لَا حَسَنٌ “Muhammed değil Hasan”

لَا edatı, atıf görevini yapabilmesi bazı şartların yerine gelmesi gerekmektedir.

a. Mâ'tuf yani bağlananın müfred gelmesi, cümle olarak gelmemesi gerekmektedir.

هَذِهِ قِصَّةٌ لَا مَقَالَ “Bu hikayedir, makale değil.” لَا edatından sonra bir cümle gelirse bu edat sadece olumsuzluk anlamı katmaktadır. Atıf görevi görmez.²²⁷

b. لَا edatından önceki gelen cümle olumlu olması gerekmektedir.²²⁸

خَلِيلٌ مُهَنْدِسٌ لَا مَعْلَمٌ “Halil mühendistir, öğretmen değil.”

c. Mâ'tuf ve mâ'tuf aleyh arasında anlam bakımından birbirinden farklı olması, biri diğerini kapsamaması gerekmektedir. Şu şekilde cümle kurulması uygun değildir. جَائِي رَجُلٌ لَا خَالِدٌ “Bana adam geldi, Halid değil.” Bu şekilde cümlenin kurulmamasının sebebi Halid'in tür olarak adamlık sınıfı içinde olmasıdır. Fakat cümle şu şekilde kurulmasında bir sakınca yoktur. جَائِي رَجُلٌ لَا فَتَاةٌ “Bana bir adam geldi, bir genç kız değil.”²²⁹

d. لَا edatından farklı bir atıf edatı gelmemelidir. Sadece atıf edatı olarak kendisi olmalıdır. Çünkü Arap dilinde iki atıf edatı yan yana kullanılmaz. İki edat yanyana kullanıldığında biri diğerinden farklı olur.²³⁰ أَيَّامُ الْأُسْبُوعِ سِتَّةٌ، لَا بَلْ سَبْعَةٌ “Haftanın günleri altıdır, hayır aksine yedidir.” Burada لَا edatı olumsuzluğu pekiştirmek için gelmiştir.

e. Kendinden önceki kelimeye hâl, haber veya mevsufa sıfat olmamalıdır. Eğer böyle olursa bu edat tekrarlanır ve cümle için sadece olumsuzluk manasını kazandırır. الْجَوُّ لَا بَارِدٌ وَلَا حَارٌّ “Hava ne sıcak ne de soğuktur.”²³¹

²²³ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/618; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 364.

²²⁴ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/269.

²²⁵ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/269.

²²⁶ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/269.

²²⁷ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/269; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/618; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 377.

²²⁸ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/619; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 376.

²²⁹ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/269; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/619; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 378.

²³⁰ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/269; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/620; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 378.

²³¹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/620-621; Doğan, *Arapça-Türkçe Bağlaçlar*, 379.

3.1.17. بَلْ Edatı

Dilimize bilâkis, aksine, tersine veya yok gibi kelimelerle çevirebileceğimiz bu edat, Arap dilinde kelimeleri birbirine bağlamaktadır. Bu bağlantının gerçekleşebilmesi için bağlantının müfred olarak gelmesi gerekmektedir. Aksi takdirde burada bu edatın atıf görevinden bahsedemeyiz.²³²

بَلْ edatı atıf olarak kullanıldığında idrâb yani vazgeçme anlamında kullanılmaktadır²³³. Bu vazgeçme işi kurulan bağlantıda sadece bağlanan da vaki olmaktadır. Ma'tuf aleyh bu bağlantıda etkisiz bırakılmaktadır. جاء الولدُ بَلْ الرَّجُلُ. “Çocuk aksine adam geldi.” cümlesinde mâ'tuf aleyh olarak gelen الولدُ kelimesi hükmünü yitirmiştir. Hüküm mâ'tuf'da gerçekleşmektedir.

بَلْ edatının iki farklı durumu vardır.²³⁴

1. Kendinden önce bir olumsuz veya nehiy kalıpla kullanıldığında anlamı daha önceki geçen olayı onamacı bir tavır sergilenmektedir.²³⁵ “Et bilâkis yumurta yedim.” لَأُصَاحِبَ الْأَشْرَارَ بَلْ الْأَخْيَارَ “Kötü kimselerle değil iyi kimselerle dostluk yap.”
2. Kendinden önce gelen cümlelerin olumlu veya emir kipinden geldiği zaman bu edatın anlamı idrâb olmaktadır. Cümlede sanki mâ'tuf aleyh yokmuş gibi olmaktadır.²³⁶ زَارَنِي أَخِي إِبْرَاهِيمُ بَلْ صَدِيقِي إِبْرَاهِيمُ “Kardeşim ibrahim bilâkis arkadaşım ibrahim beni ziyaret etti.” لِيَقُومَ عَلَيَّ بَلْ خَالِدٌ “Ali bilâkis Halid kalksın.”

İşte bu iki durumda بَلْ edatı atıf görevi görmektedir. Eğer kendinden önce müfred değil de cümle gelir ise sadece idrâb manası olmakla birlikte atıf olarak kullanılmamaktadır. Yeni bir cümlelerin olduğunu bize bildirir.²³⁷

أَلْعِلْمُ نُورٌ، بَلْ الْعِلْمُ حَيَاةٌ “Bilim ışıktır, hayır bilim hayattır.”

أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جَنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ “Yoksa O cinnet getirmiş bi diyorlar ? Hayır, o onlara hak ile geldi.”²³⁸

²³² İbn Hişâm, *Mugni'l-Lebîb*, 1/130; el-Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/579; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 3/625 Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esâsî*, 393.

²³³ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, I, 130; Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-nahvî*, 3.Baskı, (Dâru'l-a'lemiyye, 2018), 386.

²³⁴ el-Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/579; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esâsî*, 393.

²³⁵ el-Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/578; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esâsî*, 393.

²³⁶ el-Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/578; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esâsî*, 393.

²³⁷ el-Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/579; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 3/632; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esâsî*, 393.

²³⁸ Muminûn, 23/70.

3.2. ARAP DİLİNDE HARF-İ CERLER

Harf-i cerler tek başlarına anlam ifade etmemekle birlikte ismin önüne gelerek son harekesini mecrûr yapan kelime grubuna denilmektedir.²³⁹ *نَظَرْتُ إِلَى الصُّورَةِ* “*Fotoğrafa baktım.*” Cümlesinde *الصورة* kelimesi bir isimdir. Bu ismin önüne harf-i cerlerden birisi olan *إِلَى* harf-i cer’i gelerek onun son harekesini mecrur yapmıştır. Türkçe dilinde bu gibi harflere edat olarak isimlendirilmektedir.

Harf-i cerlerin iki kısma ayrıldığı görülmektedir. Birincisi zahir isme ve zamirlerin önüne gelerek onları mecrûr yapan harflerdir. Bunlar; *فِي, عَلَى, عَنْ, إِلَى, مِنْ, الْبَاء* harfleridir. Diğerleri ise sadece zahir ismin önüne gelerek onu mecrûr kılan harflerdir. Bunlar; *حَتَّى, رَبِّ, مُنْذُ, مُذْ, التَّاء, الْوَاو, الْكَاف* harfleridir.²⁴⁰

Söz konusu cer harfleri birden fazla manaya gelebildiği gibi aslî ve mecâzî olarak da kullanılmaktadır. Şimdi bu harflerin sırasıyla hangi anlamlarda kullanıldığı ele alınacaktır.

3.2.1. *باء* Harf-i Ceri

Dilimize “e-a, ile, de-da, den-dan, beraberlik ve sebebiyle” gibi ifadelerle karşılanacak olan bu harf Arap dilinde yaygın olarak kullanılmaktadır. *يَا يَحْيَىٰ خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ* “Ey Yahya! Kitaba sınımsıkı sarıl.”²⁴¹

مَرَرْتُ *باء* harf-i ceri ismin önüne gelebildiği gibi zamirin önüne de gelebilmektedir.²⁴² *وَإِذْ فَرَقْنَا بَيْنَكُمْ الْبَحْرَ* “Polise gittim.” Örneğinde *باء* harf-i ceri ismin önüne gelmişken *بِالشَّرْطِ* “Biz o vakit sizin için denizi yardık.”²⁴³ ayette zamirin önüne *باء* harf-i ceri gelmiştir.

3.2.1.1. *باء* Harf-i Cerinin Kullanıldığı Manalar

باء harf-i ceri cümle içerisindeki kullanımıyla kazandığı geniş bir anlam çerçevesine sahiptir. Bu edatın ilsak, istiâne, sebebiyye, ta’diyye, kasem, mukâbele, bedel, zarfiyye, musâhabe, teb’ızıyye, mücâveza, isti’la, *إِلَى* harf-i ceri ve te’kid manalarını barındırması bu çerçevenin genişliğini vurgular mahiyettedir. Sırasıyla söz konusu edatta bulunan manaların tavzihe kavuşturulması çalışmanın çerçevesi açısından önem arz etmektedir.

²³⁹ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 201.

²⁴⁰ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/522; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 202.

²⁴¹ Meryem, 19/12.

²⁴² el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/522; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfî*, 2/490.

²⁴³ Bakara, 2/50.

3.2.1.1.1. İlsak

Atıf edatı olarak kullanılan واو edatı için mutlaku'l-cem ifadesi neyi ifade ediyorsa باء harf-i ceri içinde söz konusu olan anlam ilsak'tır. İlsak anlamı onun asıl anlamıdır. Diğer anlamları yine bu mananın üzerine bina edilmektedir. Bu sebeple Sibeveyhi bu harf-i ceri bu anlamla bağdaştırmıştır.²⁴⁴

İlsak kelime anlamı olarak bitiştirmek ve ulaşmak anlamında kullanılmaktadır. Dil bilginleri ilsak için kendinden öncekini kendinden sonrakine bitiştirdiği için bu anlamı kullanmışlardır.²⁴⁵ اَمْسَكْتُ بِيَدِ الطِّفْلِ “Çocuğun elini tuttum.” Yani tutma işini eliyle bitiştirdi.

باء harf-i cerinin ilsak anlamı bazen hakiki olduğu gibi bazen de mecâzî olmaktadır.²⁴⁶

Hakikî : اَمْسَكْتُ مُحَمَّدٍ “Muhammedi tuttum.” Bu tutma eylemi bir elbisesini, elini veya vücudunu tutma olabilmektedir.

Mecâzî : مَرَرْتُ مُحَمَّدٍ “Muhammede uğradım.” Buradaki mecaz yani onun yakınındaki bir yere ulaştım manasındadır.

باء harf-i cerinin ilsak anlamında var olan hakikilik ve mecâzîlik durumu Kuran-ı Kerimdeki kullanımlarda da görülmektedir.²⁴⁷

فَاَمْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ “Yüzlerinizi mesh ediniz.”²⁴⁸ Elleri yüze bitiştirerek mesh edin şeklinde hakiki formda gelebildiği gibi اِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ “Ve onlara uğradıkları zaman birbirlerine kaş göz ederlerdi.”²⁴⁹ Örneğinde olduğu gibi mecâzî olarak da kullanılmıştır.

3.2.1.1.2. İstiâne

باء harfi cerinin istiâne anlamında kullanıldığı arap dili eserlerinde belirtilmiştir. İstiâne, adından da anlaşılacağı üzere yardım istemek anlamına gelmektedir. Arap dili kaynaklarında istiâne'nin diğer ismi الإعتماد olarak da geçmektedir.²⁵⁰

باء harf-i cerinin söz konusu istiâne anlamını kazanabilmesi için bir araca ihtiyaç duymaktadır. ضَرَبْتُ بِالسَّيْفِ “Kılıçla vurdum.”²⁵¹ وَاسْتَعْنُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ “Sabır ve namaz ile yardım isteyiniz.”²⁵² Örneklerinde olduğu gibi باء harfinin “kılıç ve namaz” isimlerinin

²⁴⁴ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/118.

²⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 'lsk' 4032.

²⁴⁶ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/118; el-Galâyîni, *Câmiu'd-Durûsi'l-'Arabîyye*, 3/523.

²⁴⁷ Sanan Azimov, *Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Kur'an-ı Kerimdeki Kullanımı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 65.

²⁴⁸ Nisa, 4/43.

²⁴⁹ Mutaaffin, 83/30.

²⁵⁰ 'Azîze Fevvâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-'Arabî*, 288.

²⁵¹ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/120; el-Galâyîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 3/523; 'Azîze Fevvâl, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'n-nahvi'l-'Arabî*, 288.

²⁵² Bakara 2/45.

önüne gelmesiyle bu harf, istiâne manasını elde etmiştir.

3.2.1.1.3. Sebebiyye

Yapılan herhangi bir eylemin sebebi veya amacı söylenmek istenildiğinde باء harfi ceri kullanılarak sağlanabilir.²⁵³ مَاتَ بِالْعَطَشِ “Sussuzluk sebebiyle öldü.” Örnekte de görüldüğü üzere ölüm sebebi susuzluk nedeniyledir. Bu sebep anlamı باء harfi ceriyle sağlanmıştır.

وَقَدْ سَقَيْتُ آبَاهُمْ بِالنَّارِ وَالنَّارُ قَدْ تَفْشِي مِنَ الْأَوَارِ

“Onların develeri ateş sebebiyle susamıştı.

Ateş sussuzluğu ifşa eder.”²⁵⁴ Bu beyitte yer alan sebep anlamı باء harfi ceriyle karşılanmıştır.

إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلِ “Siz buzağıyı ilah edindiğinizden dolayı kendi nefislerinize zulmettiniz.”²⁵⁵ ayette sebep anlamı باء harfi ceriyle sağlanmıştır.

3.2.1.1.4. Müteaddilik (ta’diye)

باء harf-i ceri kullanılarak lâzım (geçişsiz) bir fiil müteaddî(geçişli) bir fiile çevrilebilir.²⁵⁶ ذَهَبَ بَزِيدٍ “Zeydi götürdü.” veya ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ “Allah onların nurları götürdü.”²⁵⁷ örneklerinde görüldüğü ذَهَبَ fiili yalın haliyle lazımi bir fiil iken, nesnesinin başına gelen باء harf-i ceri kullanılarak fiil müteaddiye dönüştürmüştür.

3.2.1.1.5. Kasem

باء harf-i cerinin anlamlarından bir tanesinde yemin bildirmesidir. Yemin harflerinin de aslı bu harftir.²⁵⁸

باء harf-i ceri yemin ifade ettiğinde yemin fiili ile beraber kullanılabilir.²⁵⁹ Bu şekilde aynı zamanda tekid ifade etmektedir. أَقْسِمُ بِاللَّهِ لَأَجْتَهِدَنَّ “Allah’a yemin ederim ki çalışacağım.” باء harfi ceri yemin ifade ettiğinde ismin veya zamirin başında da kullanılabilir.²⁶⁰ بِكَ لَأَفْعَلَنَّ “Sana yemin ederem ki yapacağım.” yukarıda ki örnekte ismin önüne geldiği, burada ise zamirin önüne geldiği görülmektedir.

²⁵³ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/120; el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/523; es-Sâmerrâ’î, *Me’âni’n-Nahv*, 3/2009, 22; Azîze Fevvâl, *el-Mu’cemü’l-mufasssal fi’n-nahvi’l-‘Arabî*, 289.

²⁵⁴ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/120.

²⁵⁵ Bakara, 2/54.

²⁵⁶ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/523; ‘Azîze Fevvâl, *el-Mu’cemü’l-Mufasssal fi’n-nahvi’l-‘Arabî*, 289.

²⁵⁷ Bakara, 2/17.

²⁵⁸ Azîze Fevvâl, *el-Mu’cemü’l-Mufasssal fi’n-nahvi’l-‘Arabî*, 293.

²⁵⁹ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/524.

²⁶⁰ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/524.

3.2.1.1.6. Mukâbele

باء harf-i ceri ifade ettiği anlamlardan bir tanesi de mukâbele yani karşılıktır. Bir şeyin bedel karşılığında alındığını belirtmek için kullanılabilmektedir. *إِشْتَرَيْتُ بِأَلْفٍ دِرْهَمٍ* “Bin dirhem karşılığında satın aldım.”²⁶¹

أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ “Onlar Ahireti dünya hayatına satmış kimselerdir.”²⁶²

3.2.1.1.7. Bedel

باء harf-i ceri bedel anlamında kullanabilmektedir. Bedel anlamı mukâbele anlamına yakın olmakla birlikte burada iki şeyden birinin diğerine tercih edilmesi için kullanılmaktadır. *مَا يَسْتُرْنِي بِهَا كُمْرُ النِّعَمِ* “En kıymetli dünya malı beni onun kadar mutlu etmemiştir.”²⁶³

3.2.1.1.8. Zarfiyye

Arap dil kullanımında باء harf-i cerinin في harf-i cerinin yerine kullanıldığı bilinmektedir. Böylesi bir kullanım gerçekleştiğinde bu harf zaman ve yer zarfı olarak karışımıza çıkmaktadır.²⁶⁴

Mekan zarfı olarak : *لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرِ* “Gerçekten Allah size Bedir’de yardım etmiştir.”²⁶⁵

Zaman zarfı olarak : *وَنَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ* “Biz onları seher vaktinde kurtardık.”²⁶⁶ örnekleri verilebilmektedir.

3.2.1.1.9. Musâhabe

Musâhabe denildiği zaman akla ilk gelen şey Arap dilinde مع zarfıdır. İşte باء harf-i ceri مع zarfı anlamında kullanılmaktadır. Cümlede bu harf-i ceri kaldırdığımız zaman yerine مع zarfını koymamızla birlikte aynı anlam sağlanıyorsa burada باء harf-i cerinin musâhabe manasının varlığından söz edilebilmektedir. *سَافِرٌ بِرِعَايَةِ اللَّهِ* “Allah’ın himayesiyle yolculuk yap.”²⁶⁷

²⁶¹ es-Sâmerrâ’î, *Me’âni’n-Nahv*, 3/21.

²⁶² Bakara, 2/86.

²⁶³ el-Galâyîni, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/524.

²⁶⁴ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebib*, 1/121; el-Galâyîni, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/524.

²⁶⁵ Âli ‘İmrân 3/123.

²⁶⁶ Kamer 54/34.

²⁶⁷ el-Galâyîni, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/524; Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/492.

اَهْبِطْ بِسَلَامٍ “Esenlikle in”²⁶⁸

3.2.1.1.10. Teb’ızıyye

باء harf-i ceri من harf-i ceri yerinde de kullanılmaktadır. من harf-i ceri, “den-dan” olarak karşılık bulmakla birlikte teb’ızıyye yani bir şeyin parçası anlamını ifade etmektedir.dadır. ‘den,dan’ olarak karşılık bulmaktadır.²⁶⁹

بَاء harf-i ceriyle sağlanmış olmaktadır. عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ “Allah’ın kulları ondan içerler.”²⁷⁰ayette “on-dan” ifadesi بَاء harf-i ceriyle sağlanmış olmaktadır.

3.2.1.1.11. Mücâvaze

Harf-i cerler birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. بَاء harf-i ceride عَنْ harf-i ceri anlamında kullanılmaktadır.²⁷¹ Kuran-ı Kerimde bunun örneklerini görmek mümkündür.

فَسْتَلْ بِهِ خَيْرًا “Herşeyden haberdar olana sor bunu.”²⁷²

3.2.1.1.12. İsti’la

باء harf-i ceri عَلَى harf-i ceri manasında kullanılabilmektedir.²⁷³

مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ “Ehli kitaptan öyle kimseler var ki, yüklerle mal emanet bıraksan, sana onu geri verir.”²⁷⁴

3.2.1.1.13. إلی Harf-i Ceri Anlamında

باء harf-i ceri إلی harf-i ceri manasında kullanılabilmektedir.²⁷⁵

وَقَدْ أَحْسَنَ بِي “Bana iyilikte bulundu.” örnekte gördüğümüz gibi إلی harf-i cerinde bulunan “e-a” burada da بَاء harf-i ceriyle sağlanmış olmaktadır.

²⁶⁸ Hûd 11/28.

²⁶⁹ Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/492.

²⁷⁰ İnsân 76/6.

²⁷¹ Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/493.

²⁷² Furkân 25/59.

²⁷³ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/525.

²⁷⁴ Âli ‘İmrân, 3/75.

²⁷⁵ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/123; Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/493.

3.2.1.1.14. Tekid

باء harf-i ceri belli yerlerde pekiştirme için gelebilir. Bunlar; failin ve mefulun başında, ليس'nin haberinde, إذا الفجائية 'den sonra, manevî tekid lafızlarının başında, mübtedanın başında, أفعل taaccub kalıbında ve ليس'ye benzeyen ما'nın haberinde zâid-pekiştirme-sıla olarak gelebilir.

Failin önünde gelen form genel olarak كفى fiilinin, failinin başında bulunan باء harf-i cerine özel bir kullanım olarak gelmektedir.²⁷⁶

كفى بالله عليمًا “Bilen olarak Allah yeter.”²⁷⁷

باء harf-i ceri tekid olarak geldiğinde meful-u bih'in başında gelebilmektedir.²⁷⁸

وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ “Elinizle kendinizi tehlikeye atmayın.”²⁷⁹

ليس'nin haberinde gelebilmektedir.²⁸⁰

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ “Allah hükmedenlerin hakimi değil mi?”²⁸¹

نَزَلْتُ الْبَحْرَ فَإِذَا بِالْمَاءِ بَارِدٌ “Denize girdim ve bir baktım ki suyu soğuk.”²⁸²

Manevî tekid lafızlarının başında kullanılabilmektedir.²⁸³ خَرَجَ عَيْنٌ وَنَفْسٌ “Bizzat vali kendisi çıktı.”²⁸⁴

Mübtedanın başında zaid olarak gelebilmektedir.²⁸⁴ يَتَرْتَّبُكَ الْبَرَاءَةُ الْفَتْنَةُ “Yeterli teknik becerin.”

أَجْمَلٌ بِالْعِلْمِ حَلِيَّةٌ “Bilgi olarak süs ne güzeldir!”²⁸⁵

أَفْعَلٌ taaccub kalıbında: ²⁸⁵ ²⁸⁶ وَمَا أَنَا بِظَالِمٍ لِلْعَبِيدِ “Ben kullara asla zulmedici değilim.”

سِلا olan ما'nın başında: ²⁸⁷ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ “Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara yumuşak davrandın.”²⁸⁸

3.2.2. Harf-i Ceri

Dilimize “den-dan, de-da, sebebiyle, kısım ve yemin” gibi ifadeler karşılık olan bu harf, ismin veya zamirin önüne gelebilmektedir. خَرَجْتُ مِنَ الْبَيْتِ “Evden çıktım.”

²⁷⁶ İbn Hişâm, *Mugni 'l-lebîb*, 1/124; Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 2/493; Azîzê Fevvâl, *el-Mu'cemü 'l-mufasssal fi 'n-nahvi 'l-Arabî*, 290.

²⁷⁷ Nisâ, 4/70.

²⁷⁸ Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 2/493; Azîzê Fevvâl, *el-Mu'cemü 'l-mufasssal fi 'n-nahvi 'l-Arabî*, 290.

²⁷⁹ Bakara, 2/195

²⁸⁰ Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 2/493.

²⁸¹ Tîn, 95/8

²⁸² Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 2/493.

²⁸³ Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 2/493.

²⁸⁴ Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 2/493.

²⁸⁵ Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 2/494; Azîzê Fevvâl, *el-Mu'cemü 'l-mufasssal fi 'n-nahvi 'l-Arabî*, 289.

²⁸⁶ Kâf, 50/29

²⁸⁷ Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfi*, 2/494.

²⁸⁸ Âli 'İmrân, 3/159

Cümlesinde harfi cer olan من ismin önüne gelirken طَلَبْتُ مِنْهُ “Ondan talep ettim.” Cümlesinde ise من harfi ceri zaminin önüne gelmiştir.²⁸⁹

من har-i ceri za'id olarak gelmediği zaman cümleye yeni bir mana kazandırmaktadır. بَكَى الرَّجُلُ مِنْ خَوْفِ اللَّهِ “Adam Allah korkusundan ağladı.” Bazen ise za'id olarak pekiştirmek için olarak kullanılmaktadır. مَا جَاءَ مِنْ رَجُلٍ “Herhangi bir adam gelmedi.”²⁹⁰

3.2.2.1. مِنْ Harf-i cerinin kullanıldığı anlamlar

مِنْ Harf-i ceri asıl itibariyle ibtidâul-gâye anlamında kullanılsa da kullanım yerlerine göre farklı anlamları ihtiva etmektedir. Bunlar: teb'iz, beyân, te'kîd, bedel, نِي harf-i ceri, talîl, عَنْ harf-i ceri, عَلَى harf-i ceri, بَاء harf-i ceri, yemin ve fasl anlamlarını olmaktadır. Bu anlamları ele almak konumuz açısından yerinde olacaktır.

3.2.2.1.1. İbtidâul-Gâye

مِنْ Harf-i ceri en fazla ibtidâul-gâye anlamında kullanılmaktadır. Diğer kullanılan anlamlarda bu anlama tâbi olmaktadır.²⁹¹

İbtidâul-gâye bazen bir zamanın başlangıcı, bazen ise bir mekanın başlangıcını ifade etmek için kullanılır.²⁹²

مَشَيْتُ مِنَ الْبَيْتِ إِلَى الْمَسْجِدِ “Evden camiye kadar yürüdüm.” Dediğimizde mekanın başlangıcı için kullanılmaktadır.

يَجْتَهِدُ الطَّالِبُ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ فِي الدِّرَاسَةِ “Öğrenci eğitimin ilk gününden itibaren ders çalışmaktadır.” Burada ise zamanın başlangıcını belirtmektedir.

3.2.2.1.2. Teb'iz

من har-i ceri kullanıldığı anlamlardan bir tanesi ise teb'iz anlamındadır. Teb'iz parça, kısım ve bölüm gibi anlamlara gelmektedir. من harf-i cerini kaldırıp yerine بعض zarfını koyduğumuzda bu anlamı taşımaktadır.²⁹³

مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهَ “Onlarda bazılarıyla Allah konuşmuştur.”²⁹⁴

²⁸⁹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/458.

²⁹⁰ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/458.

²⁹¹ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/349.

²⁹² İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/349.

²⁹³ el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/525; Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/458-459.

²⁹⁴ Bakara 2/253.

3.2.2.1.3. Beyân

من har-i ceri kendinden öncekini açıklamak için kullanılabilir. ²⁹⁵

يُخْلَوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ “Altın bileziklerle süslenecekler.” ²⁹⁶ ayette süslenmenin neyden olduğu bilgisini من har-i cerinden sonra verilmektedir.

هَذِهِ السَّيِّدَةُ تَلْبَسُ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ “Bu hanımefendi, kolyesi altındandır.”

3.2.2.1.4. Te’kîd

من har-i ceri cümlede te’kid olarak da kullanılabilir. Tekid ifade edebilmesi için iki şartın yerine gelmesi gerekmektedir. Birincisi; kendinden önce nehy, nefy ya da هَلْ soru edatının geçmesi gerekmektedir. İkinci olarak ise من har-i cerinin mecrûrunun nekra gelmesi gerekmektedir. ²⁹⁷

Nefy örneği: مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ “Bize hiçbir uyarıcı gelmedi.” ²⁹⁸

Nehiy örneği: لَا يَقُومُ مِنْ أَحَدٍ “Hiçkimse ayağa kalmadı.”

هَلْ soru edatının örneği: هَلْ مِنْ مَرِيدٍ “Daha fazlası yok mu?” ²⁹⁹

من har-i ceri cümlede te’kid olarak kullanıldığında mecrûr’u(lafzen) fâil, mefûl ve mübtada konumunda gelmektedir. ³⁰⁰

Fâil konumunda: وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ “Bize haktan bir şey gelmedi” ³⁰¹ الْحَقِّ kelimesi cümledeki konumu fail konumundadır.

Mefûl konumunda: مَا رَأَيْتُ مِنْ وَلَدٍ “Bir çocuk görmedim.” وَلَدٍ kelimesi cümlede mefûl olarak gelmektedir.

Mübtada konumunda: هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَنْ يَفْعَلُ مِنْ ذَلِكَ مِنْ شَيْءٍ “Allah’a karşı koştüğunuz ortaklardan, bunlardan herhangi bir şeyi yapabilen var mı?” ³⁰² ayette gelen ilk من har-i cerinden sonra gelen شُرَكَائِكُمْ mübtada konumunda gelmektedir. شُرَكَائِكُمْ lafzen mecrûr olmakla birlikte mahallen merfu konumundadır. Yukarıdaki üç örnekte lafzen mecrûr olarak gelmiştir.

3.2.2.1.5. Bedel

من Harf-i ceri bedel anlamında kullanılabilir. Bedel olarak kullanıldığında

²⁹⁵ el-Galâyîni, Câmiu’-d-durûsi’l-‘Arabîyye, 3/525; Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfi, 2/459.

²⁹⁶ Kehf, 18/31.

²⁹⁷ el-Galâyîni, Câmiu’-d-durûsi’l-‘Arabîyye, 3/444.

²⁹⁸ Mâide, 5/19.

²⁹⁹ Kâf, 50/30.

³⁰⁰ el-Galâyîni, Câmiu’-d-durûsi’l-‘Arabîyye, 3/445.

³⁰¹ Mâide, 5/84.

³⁰² Rûm, 30/40.

“karşılık” anlamı verildiği görülür.³⁰³

أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ “Ahirete karşılık olarak dünya hayatına mı razı oldunuz?”³⁰⁴ ayette dünya ve ahiret karşılaştırılmıştır.

3.2.2.1.6. Zarf olarak

من Harf-i ceri في harf-i ceri manasında kullanılabilmektedir.³⁰⁵

إِذَا تُؤَدِّي لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ “Cuma gününde namaz için çağrıldığında”³⁰⁶ yani في يوم الجمعة

3.2.2.1.7. Ta’lîl

من har-i ceri bir şeyin sebebini açıklamak için de kullanılmaktadır.³⁰⁷

مِمَّا خَطِيئَتُهُمْ أُعْرِفُوا “Hataları sebebiyle suda boğuldular.”³⁰⁸ ayete bakıldığında görülüyor ki boğulmalarının sebebi hata yapmalarıdır. Burada ki sebep anlamı من har-i ceriyle sağlanmıştır.

3.2.2.1.8. عن harf-i ceri manasında

من har-i ceri عَنْ harf-i ceri manasında da kullanılabilmektedir. Bu anlamda kullanıldığında mücâveze yani birşeyden uzak olma anlamında kullanılmaktadır.³⁰⁹

فَوَيْلٌ لِلْفَاسِقِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ “Kalpleri Allah’ın zikrine karşı katı olanların vay haline!”³¹⁰ ayette Allah’ın zikrine karşı uzakta olduğu belirtilmektedir. Uzak olma anlamı من har-i ceriyle sağlanmıştır.

3.2.2.1.9. باء Harf-i Ceri Anlamında

من har-i ceri بَاء harf-i ceri anlamında kullanılabilmektedir.³¹¹ بَاء harf-i ceri anlamında kullanıldığında istiâ’ne manası da vardır.

³⁰³ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/349

³⁰⁴ Tevbe, 9/38.

³⁰⁵ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/352; Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfî*, 2/463.

³⁰⁶ Cum’a, 62/9.

³⁰⁷ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/350; el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/526; Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfî*, 2/463; Hasan Akdağ, *Arap Dilinde Edatlar*, (Konya: Tekin Kitabevi), 130.

³⁰⁸ Nûh, 71/25.

³⁰⁹ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/351; el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/526.

³¹⁰ Zümer, 39/22.

³¹¹ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/352.

يَنْظُرُونَ مِنْ طَرْفٍ خَفِيٍّ “Gizlice gözüyle bakıyorlar.”³¹² İstiâ’ne anlamında genel olarak araç ile kullanılmaktadır. Burada ki örnekte araç gözdür. Araç anlamı من har-i ceriyle sağlanmıştır.

3.2.2.10. harf-i ceri anlamında

من har-i ceri على harf-i ceri manasında kullanabilmektedir. على harfi cerinde kullanıldığında isti’lâ anlamında kullanılmaktadır.³¹³

وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ “Kavme karşı ona yardım ettik.”³¹⁴

3.2.2.11. Yemin anlamında

من har-i ceri yemin anlamında da kullanabilmektedir. Yemin anlamı kullanıldığı zaman sadece lafzatullah (الله) ile kullanılmaktadır. مِنَ اللَّهِ لَأُقَاتِلَنَّ الْأَعْدَاءَ “Allah’a yemin ederim ki düşmanlara karşı koyacağım.”³¹⁵

3.2.2.12. Fasl anlamında

من harf-i ceri birbirine zıt olan iki şeyi ayırtırmak içinde kullanılabilmektedir.³¹⁶ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ “Allah ifsad edeni ıslah edenden ayırır.”³¹⁷ ayette ayırtırma anlamı من har-i ceriyle sağlanmıştır.

3.2.3. إلى Harf-i Ceri

Dilimize “e-a, birlikte ve e-a kadar” gibi ifadelere karşılanacak olan bu harf, açık ismin ve zamirin önüne gelebilmektedir.³¹⁸ فَتَوَبُّوا إِلَىٰ بَارِئِكُمْ “Yaraticınıza tevbe edin.”³¹⁹ ayetinde ismin önüne إلى harf-i ceri gelmiştir. وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ “Andolsun ki sana apaçık ayetler indirdik.”³²⁰ ayetinde ise zamirin önüne إلى harf-i ceri gelmiştir.

إلى Harf-i ceri’nin kullanıldığı anlamlar şunlardır: intihâu’l-gaye, musahâbe, tebyîn, ihtisâs, teb’îz ve في harf-i ceri manalarında kullanılmaktadır.

³¹² Şûrâ, 42/45.

³¹³ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/352.

³¹⁴ Enbiyâ, 21/77.

³¹⁵ ‘Azîze Fevval, *el-Mu’cemü’l-mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî*, 1062.

³¹⁶ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/353 (Farklı bir bakış açısı olarak şöyle bir görüş bildirilmiştir: Fiil ayırtırma manası içerdiğinden burda harfi cer olan من ibtidâ anlamında kullanılmıştır. Bknz a.g.e)

³¹⁷ Bakara, 2/220.

³¹⁸ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/468.

³¹⁹ Bakara, 2/54.

³²⁰ Bakara, 2/99.

3.2.3.1. İntihâu'l-gaye

من Harf-i cerini yukarıda zikrettiğimiz zaman onun ibtidâul-gâye anlamında kullanıldığını zikretmiştik. Burada ise ibtidâul-l-gâye'nin aksine intihâu'l- gâye anlamını barındırmaktadır. İntihâu'l-gâye'de yine zamanda ve mekanda olmaktadır. Zamanın ve mekanın bitiş çizgisini belirtmektedir. إلى Harf-i ceri, en çok bu anlamda kullanılmaktadır.³²¹

Zamanın sonu: ثُمَّ أَتَمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ “Geceye girinceye kadar orucu tamamlayın.”³²²

Mekanın sonu: مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا : “Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksa’ya kadar.”³²³

إلى harfi ceri bazen kişilerin sona erdiğini de bildirmektedir.³²⁴

جِئْتُ إِلَيْكَ “Sana geldim.” Yani gelme fiilinin sonu sensin.

3.2.3.2. Musâhabe

إلى Harf-i ceri bazen مع zarfı anlamında kullanılmaktadır.³²⁵ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَى أَمْوَالِكُمْ “Onların mallarını sizin mallarınıza katarak yemeyin.”³²⁶ مع أموالكم

3.2.3.3. Tebyîn

إلى harfi ceri cümlede bir şeyi açıklamak için gelebilmektedir. Tebyîn anlamında gelmesi için ism-i tafdîl veya taaccub fiilinden sonra gelmesi gerekmektedir.³²⁷ إِحْتِمَالُ الْمَشَقَّةِ أَحَبُّ إِلَى النَّفْسِ الْكَرِيمَةِ مِنَ الْإِسْتِعَانَةِ بِلَيْمِ الطَّنَعِ “Zorluğa katlanmak seçkin kişiye göre tabiatı kötü olandan yardım istemekten daha sevimlidir.” Örnekte görüldüğü üzere إلى harfi ceri, ism-i tafdîlden sonra gelerek cümleye bir açıklama getirmiştir.

3.2.3.4. İhtisâs

Bir şeyin başka birşeye mahsus olduğunu belirtmek için إلى harf-i cerinin ihtisâs

³²¹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfî*, 2/468.

³²² Bakara 2/187.

³²³ İsrâ 17/11.

³²⁴ el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi 'l-'Arabîyye*, 3/526.

³²⁵ İbn Hişâm, *Mugni 'l-Lebîb*, 1/88 ; el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi 'l-'Arabîyye*, 3/527; Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-Vâfî*, 2/469; Azîzê Fevvâl, *el-Mu'cemü 'l-mufasssal fi'n-nahvi 'l-Arabî*, 225; es-Sâmerrâ'î, *Me'âni'n-Nahv*, 3/16; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatif, *en-Nahvu 'l-esasî*, 203.

³²⁶ Nisâ 4/2.

³²⁷ İbn Hişâm, *Mugni 'l-Lebîb*, 1/88 ; el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi 'l-'Arabîyye*, 3/527; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu 'l-vâfî*, 2/469.

anlamı kullanılabilmektedir.³²⁸ الْأُمُّ تَرْعَى شُؤْنَ أَطْفَالِهَا وَأَمْرَهُمْ إِلَيْهَا “Anne çocuklarının durumları gözetir ve işleri ona aittir.” Örnekte çocukların işlerinin anneye ait olma manasını sağlayan harf إلى harfi ceridir.

3.2.3.5. Teb’iz

harf-i ceri ve إلى harf-i cer’inin kullanıldığı ortak anlamlardan bir tanesi de teb’iz’dir. Parça, kısım ve bölüm gibi anlamlara gelmektedir. طَالِبُ الْعِلْمِ لَمْ يَرْتَوِ إِلَى الْكُتُبِ “İlim talebesi kitaplardan doymadı.”³²⁹ yani من الكتب

3.2.3.6. Harfi ceri manasında في

سَيَجْمَعُ اللَّهُ الْوَلَدَةَ إِلَى يَوْمٍ “Allah, dehşetinden çocukların bile yaşlanacağı bir günde yöneticileri bir araya getirecektir.” Örnekte إلى ifadesinin karşılığı في manasına karşılık gelmektedir.

3.2.4. Harf-i Ceri

Dilimizde “için, açıklama, sebep, e-a kadar, de-da, den-dan, sonuç, birlikte ve yemin” gibi ifadelerle karşılanacak olan lam harf-i ceri kesralı veya fethalı olarak okunabilmektedir. Harf-i ceri açık bir ismin veya istiğâse’ye mahal olduğunda kesralı bir şekilde okunur.³³¹

“Hamd, alemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur.”³³² örneğinde olduğu gibi lam harf-i ceri ismin önüne gelmiştir.

“Ey İbrahim! Yaralının yardımına koş.” Harf-i ceri istiğâse’ye mahal olduğundan dolayı kesralı bir şekilde okunmuştur.

Harf-i ceri zamirin önüne geldiği zaman ise fethalı bir şekilde okunmaktadır.³³³ “Ey Rabbimiz! Hamd sana mahsustur.” Örnekte zamirin önüne lam harf-i ceri geldiğinden dolayı bu harf fethalı okunmuştur.

Diğer harflerde olduğu gibi lam harf-i cerininde ifade ettiği anlamlar bulunmaktadır. Bunlar: Milk, şibhu’l-milk, tebyîn, sebebiyye, te’kid, intihâu’l-gaye, isti’lâ, مع, عن, من, في, sayrûrat, vakit, te’kid-i nefy, kasem ve ta’accüp anlamlarında

³²⁸ ‘Azîze Fevvâl, *el-Mu’cemü’l-Mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî*, 226.

³²⁹ A.g.e

³³⁰ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/470.

³³¹ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 204.

³³² Fâtîha, 1/2.

³³³ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esâsî*, 205.

kullanılmaktadır.

3.2.4.1. Milk

Milk, bir şeye sahip olma anlamına gelmektedir. İki şeyin arasına girerek başına gelen isim ve zamire sahiplik anlamı kazandırmaktadır. اللام harf-i cerinin en çok kullanıldığı anlam bu anlamdır.³³⁴

لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ “Yeryüzünde ve gökte ne varsa Allah’a aittir.”³³⁵
السيارة لسعيد “Araba Said’e aittir.”

3.2.4.2. Şibhu’l-milk

لام Harf-i ceri şibhu’l-milk anlamında kullanılabilmektedir. Şibhu’l- milk ifadesi adından anlaşılacağı üzere sahiplik değil, sahipliğe benzer anlamı taşımaktadır. İki şey arasına dahil olarak ona sahiplik değilde ona has olan bir şeyi belirtmek için ifade edilmektedir.³³⁶ الْبَابُ لِلْبَيْتِ “Eyer at içindir.” الْكَرْبُ لِلْحَصَانِ “Kapı eve aittir.”

3.2.4.3. Tebyîn

لام Harf-i ceri açıklama manasında da ifade edebilmektedir. Ancak böyle bir anlamı ifade edebilmesi için ism-i tafdîl veya ta’accup fiilinden sonra gelmesi gerekmektedir. Keza bu sızılardan sonra geldiği zaman bir sevgiyi veya kini açıklamak için kullanılmaktadır. السُّكُونُ فِي الْمُسْتَشْفَى أَحَبُّ لِلْمَرْضَى “Hastahanedeki sessizlik hastalar için hoştur.”³³⁷ الْأُمُّ الْمُبِينَةُ diye isimlendirilmektedir.³³⁸

3.2.4.4. Sebebiyye

لام Harf-i cerinin cümledeki konumuna göre sebep anlamı içerdiği bilinmektedir.³³⁹

إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لِرِزْقِهِ اللَّهُ “Biz sadece Allah’ın rızası için yediriyoruz.”³⁴⁰ Ayette görüldüğü üzere Allah’ın rızası sebebiyle yedirmede bulunan sebep anlamı لام harf-i cerinin kullanılmasıyla sağlanmıştır.

لِدَفْعِ الْفَاقَةِ الْكَثْرَةُ “Kazanç fakirliği gidermek için zorunludur.” Bu örnekte ise kazancın sebebi açıklanmıştır.

³³⁴ el-Galâyînî, Câmiu’-d-durûsi’-l-‘Arabîyye, III, 3/533; ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’-l-vâfi, 2/472.

³³⁵ Bakara, 2/255.

³³⁶ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’-l-vâfi, 2/472.

³³⁷ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’-l-vâfi, 2/478.

³³⁸ el-Galâyînî, Câmiu’-d-durûsi’-l-‘Arabîyye, 3/533.

³³⁹ es-Sâmerrâ’î, Me’âni’n-Nahv, 3/65.

³⁴⁰ İnsân 76/9.

3.2.4.5. Te'kîd

Cümlede bulunan vurguyu göstermek için zâid olarak kullanılmaktadır.³⁴¹

وَمَلَكْتَ مَا بَيْنَ الْعِرَاقِ وَيَثْرِبَ مُلْكًا أَجَارَ لِمُسْلِمٍ وَمُعَاهِدٍ

“Irak ve medine arasında otorite kurdun,

Müslümanı ve zımmi'yi himaye ettin.”³⁴² لِمُسْلِمٍ ifadesinde yer alan harfi cer sadece pekiştirmek için gelmiştir.

3.2.4.6. İntihâu'l-gaye

Yukarıda إلى harf-i ceri'ni anlatırken intihâu'l-gaye'nin ne olduğu değinilmişti. am harf-i ceri'nin kullanıldığı anlamlardan bir tanesi de budur.³⁴³

كُلُّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى “Herşey belli süreye kadar akıp gitmektedir.”³⁴⁴

قَرَأْتُ الْكِتَابَ خَاتِمَهُ “Kitabı sonuna kadar okudum.”

3.2.4.7. İsti'lâ

am harf-i ceri على ceri manasında kullanılabilmektedir. harfi ceri manasında kullanıldığında isti'lâ manası var olmaktadır. Aynı şekilde isti'lâ manasında kullanıldığında hakiki veya mecâzî olabilmektedir.³⁴⁵

Hakiki olarak: يَجْرُونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا “Yüzüstü secde yaparlar.”³⁴⁶

Mecâzî olarak: وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا “Kötülük yaparsanız aleyhinize.”³⁴⁷ Bir başka ayette şöyle gelmiştir. وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا “Kim kötülük yaparsa aleyhine.”³⁴⁸

3.2.4.8. fi harf-i ceri manasında

am harfi cerinin kullanılabildiği anlamlardan bir tanesi de fi harfi ceri manasında kullanılmasıdır.³⁴⁹

لَوْفَتَهَا “Zamanında ancak o çıkaracaktır.”³⁵⁰ Ayetinde لَوْفَتَهَا ifadesinde yer alan am harfi ceri fi harfi ceri manasında kullanılmıştır. Yani وقتها fi

³⁴¹ el-Galâyîni, Câmiu'd-Durûsi'l-'Arabiyye, 3/534.

³⁴² A.g.e.

³⁴³ 'Abbâs Hasan, en-Nahvu'l-vâfi, 2/472.

³⁴⁴ R'ad, 13/2.

³⁴⁵ İbn Hişâm, Mugni'l-lebîb, 1/238; el-Galâyîni, Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3/535.

³⁴⁶ İsrâ, 17/107.

³⁴⁷ İsrâ, 17/7.

³⁴⁸ Fussilet 41/46.

³⁴⁹ el-Galâyîni, Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3/536.

³⁵⁰ A'raf, 7/187.

3.2.4.9. harf-i ceri manasında مِنْ

“Ondan سَمِعْتُ لَهُ صُرَاحًا. harfi ceri manasında kullanılabilmektedir. harfi ceri مِنْ am harfi سمعت منه³⁵¹.”

لَنَا الْفَضْلُ فِي الدُّنْيَا وَأَنْفُكُ رَاغِمٌ وَنَحْنُ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَفْضَلُ

“*Senin burnun yerde sürünürken dünyada üstünlük bizimdi, Ve biz kıyamet gününde sizden daha üstün olacağız.*”³⁵² أفضل منكم

3.2.4.10. harf-i ceri manasında عَنْ

am harfi ceri عَنْ harfi ceri manasında kullanılabilmektedir.³⁵³

كَضَرَّائِرِ الْحَسَنَاءِ قُلْنَ لَوَجْهَيْهَا حَسَدًا وَبُغْضًا: إِنَّهُ لَدَمِيمٌ

“*Güzel kadınlar kıskançlık ve kin içerisinde yüzüne bakarak şöyle dediler : o çirkindir.*”³⁵⁴ قلن عن وجهها

3.2.4.11. Sayrûra

am harf-i ceri bazen kendinden önceki bir şeyin neticesini göstermek için kullanılır. Aynı şekilde لام العاقبة, لام المال diye isim verilmektedir.³⁵⁵

“*Firavun ailesi onu kendilerine üzüntü ve düşman olması için aldı.*”³⁵⁶ Ayette firavun ailesinin almasının neticesi belirtilmiştir.

“*İnsan ölüm için doğmaz, insan için doğmaz, insan için ölmez, insan için yaşar.*”³⁵⁷ فَاِلْاِنْسَانُ لَا يِلْدُ لِلْمَوْتِ, وَلَا يَبْنِي لِلْخِرَابِ, وَإِنَّمَا تَكُونُ الْعَاقِبَةُ كَذَلِكَ

3.2.4.12. Vakit

لَامُ الْوَقْتِ, لَامُ الزَّمَانِ diye de adlandırılan bu harf zaman bildirmek için kullanılabilmektedir. İfade edilen zaman dilimi şimdiki zamandır.³⁵⁷ “Bu هَذَا الْعَالَمُ لِسَنَةٍ” “Bu çocuk şimdi bir yaşındadır.”

Karine olduğunda geçmiş ve gelecek zamanı da ifade etmektedir. O vakitte قبل

³⁵¹ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/238.

³⁵² İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/238.

³⁵³ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/480.

³⁵⁴ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/480.

³⁵⁵ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/239; el-Galâîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/535.

³⁵⁶ Kasas, 28/8.

³⁵⁷ el-Galâîni, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/536.

ve بعد anlamında olmaktadır.³⁵⁸

بعد دلوكها³⁵⁹ “Namazı güneş(zeval vaktinden) sonra kılın.” أقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ قبلها “Ona bu aydan altı gün önce yazdım.” كَتَبْتُه لِسِتِّ بَقِيَرٍ مِنْ شَهْرِ كَذَا “Ona ayın ilk كَتَبْتُه لِعُرَةِ شَهْرٍ كَذَا³⁶⁰ zarfı anlamında da kullanılmaktadır. am harfi ceri عِنْدُ am başında yazdım.”

3.2.4.13. zarfı anlamında

am harfi ceri مع zarfı anlamında kullanılabilmektedir.³⁶¹ فَلَمَّا تَفَرَّقْنَا كَأَنِّي وَمَالِكًا لِطُولِ إِجْتِمَاعٍ لَمْ يَبْتَ لَيْلَةً مَعَا “Malik(kardeşim) bizden ayrılınca(ölünce), Sürekli beraber olmamıza rağmen sanki bir gece bile gecelememiş gibiyiz.” لطول ifadesinin karşılığı مع اجتماع olmaktadır.

3.2.4.14. Te’kid-i nefy

am harfi ceri olumsuz bir şeyi pekiştirmek için kullanıldığı bilinmektedir. Aynı zamanda fiili muzarinin başına gelerek onu gizli bir اُن ile nasb eder. inkar لام-ı olarak diye isimlendirilmektedir.³⁶² “Allah onlara zulmetmiyordu.”³⁶³ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُظْلِمَهُمْ

3.2.4.15. Kasem

am harfi ceri yemin ve ta’accüb olarak da kullanılmaktadır. Bunun gerçekleşmesi için yemin cümlesinin mahzuf ve yemin Allah adına yapılması gerekmektedir. لاَ ! اللَّهُ “Allah’a yemin olsun ki ! ihtiyatlı kimse zamandan paçayı sıyıramaz.”³⁶⁴ يَنْجُو مِنَ الزَّمَنِ حَذِرٌ

3.2.4.16. Ta’accüb

Yukarıda yemin ve ta’accüb olarak ifade edilen mana burada ise yemin olmaksızın ta’accüb şeklinde bir kullanım ifade edilecektir. Ancak ta’accüb olarak

³⁵⁸ el-Galâyîni, Cāmiu’d-durûsi’l-‘Arabîyye, 3/536.

³⁵⁹ İsrâ, 17/78.

³⁶⁰ İbn Hişâm, Mugni’l-lebîb, 1/238.

³⁶¹ İbn Hişâm, Mugni’l-lebîb, 1/238.

³⁶² İbn Hişâm, Mugni’l-lebîb, 1/236.

³⁶³ ‘Ankebût, 29/40.

³⁶⁴ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfi, 2/477.(Bu söz şu olaydan sonra söylenir: İhtiraslı bir adam bütün çabası ve gayretine rağmen bir zarar sebebiyle vefat eden kimse için kullanılır.)

kullanılması için karine olması gerekmektedir.³⁶⁵ يَا لِأَصِيلٍ, وَمَا بِهِ رُوعَةٌ “*Ah akşam ve içindekiler ne harika!*”

3.2.5. Harf-i Ceri

Dilimize “den-dan, de-da, sonra, karşılık, ile, sebep ve yanında” gibi ifadelerle karşılanacak bu harfi cer, zâhir ismin önüne ve zamirin başına gelmektedir.³⁶⁶ Ayetinde ismin önüne Harf-i Ceri gelmiştir. “Sana hilaller hakkında soruyorlar.”³⁶⁷ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ “Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi değerli bir yere koyarız.”³⁶⁸ Ayetinde ise Harf-i Cerinin zamirlerin önüne geldiği görülmektedir.

Harf-i Cerinin kullanıldığı anlamlar şunlardır: Mücâveze, isti'lâ, بعد, ta'lîl, bedel, في, ب, جانب, من.

3.2.5.1. Mücâveze

Harf-i Cerinin en çok kullanıldığı anlam denildiğinde mücâveze akla gelmektedir.³⁶⁹ Mücâveze uzaklaşmak, gitmek ve geride bırakmak anlamlarına gelmektedir.³⁷⁰ سَافَرْتُ عَنِ الْبَلَدِ “*Tembellikten uzak durdum.*” رَغِبْتُ عَنِ الْكَسَلِ “*Ülkeyi terkettim.*”

3.2.5.2. Zarfı Anlamında

Harf-i Cerinin kullanıldığı anlamlardan bir tanesi de بعد zarfı anlamında kullanılmaktadır.³⁷¹

“Az bir zamandan sonra elbette pişman olacaklar.”³⁷² عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ sonra anlamı Harf-i Ceriyle sağlanmıştır.

³⁶⁵ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/477. (Buradaki münadâ ta’accüp kastedildiği zaman lam harfi fetha veya mecrur olarak okunabilir.)

³⁶⁶ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/513.

³⁶⁷ Bakara, 2/189.

³⁶⁸ Nisâ, 4/31.

³⁶⁹ el-Galâyîni, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/528; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/513.

³⁷⁰ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, “cvz” 310.

³⁷¹ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/169 ; el-Galâyîni, *Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye*, 3/528; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/513.

³⁷² Mü’minûn 23/40.

3.2.5.3. İsti'lâ

عن harf-i ceri على harf-i ceri manasında kullanılabilmektedir. على harf-i ceri manasında kullanıldığında ise isti'lâ anlamını barındırmaktadır.³⁷³

وَمَنْ يَخْلُ فَإِنَّمَا يَخْلُ عَنْ نَفْسِهِ “Kim cimrilik yaparsa kendi aleyhine cimrilik yapmış olur.”³⁷⁴

3.2.5.4. Ta'lîl

عن harf-i ceri cümlede sebep ifade edebilmektedir.³⁷⁵

وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِهَتِنَا عَنْ قَوْلِكَ “Senin sözünden dolayı ilahlarımızı bırakacak değiliz.”³⁷⁶ Ayette de anlaşılabileceği üzere bir sebep anlamı vardır. Buradaki sebep anlamı ise عن harf-i ceriyle sağlanmıştır.

3.2.5.5. Harf-i Ceri Anlamında مِنْ

عن harf-i ceri مِنْ harf-i ceri anlamında kullanılabilmektedir.³⁷⁷

وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ “O, kullarının tevbealarını kabul edendir.”³⁷⁸ Bir başka ayette يَقْبَلُ fiili مِنْ harf-i ceriyle kullanılmıştır. رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا “Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur.”³⁷⁹

3.2.5.6. Bedel

عن harf-i ceri bir şeye karşılık-bedel-yerine gibi anlamlarda da kullanılabilmektedir.³⁸⁰

وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا “Öyle bir günden kaçının ki, bir kimse başkasının yerine bir şey ödeyemez.”³⁸¹ Ayette “yerine” anlamını عن harf-i ceriyle sağlanmıştır.

أَدَّبْتُ الْعَمَلَ عَنْ صَدِيقِي الْمَرِيضِ “Hasta arkadaşımın yerine işi yaptım.”

³⁷³ es-Sâmerrâ'î, *Me'âni'n-Nahv*, 3/55.

³⁷⁴ Muhammed 47/38.

³⁷⁵ ‘Azîze Fevâl, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî*, 714.

³⁷⁶ Hûd 11/53.

³⁷⁷ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/169.

³⁷⁸ Şûra, 42/25.

³⁷⁹ Bakara, 2/127.

³⁸⁰ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/514.

³⁸¹ Bakara, 2/48.

3.2.6.1. İsti'lâ

على harf-i cerinin en yaygın kullanıldığı anlam olan isti'lâ, sözlükte; yükseklik, üstünlük anlamlarına gelmektedir.³⁸⁸ على harf-i ceri isti'lâ anlamını ifade ettiğinde hakiki ve mecâzî olarak gelebilmektedir.³⁸⁹

Hakiki olarak : *“Onların ve gemilerin üzerinde taşıyorsunuz.”*³⁹⁰

هو على الجبل “O, dağın üzerindedir.

Mecâzî olarak : *“Biz, peygamberlerin kimini kiminden üstün kıldık.”*³⁹¹

3.2.6.2. في Harf-i Ceri Manasında

على harf-i ceri في harf-i ceriyle eşanlamlı olarak birbirlerinin yerine kullanılabilir. على harf-i ceri في harf-i ceri anlamında kullanıldığında zarf anlamını ihtiva etmektedir.³⁹²

*“Süleymân'ın hükümdarlığı zamanında şeytanların uydurdıkları şeylere uydular.”*³⁹³ في زمن مُلْكِهِ

3.2.6.3. عَنْ Harf-i Ceri Manasında

على harf-i ceri عن harf-i cerinin manasında kullanılmaktadır. عن harf-i ceri anlamında kullanıldığında mücâveze ihtiva etmektedir.³⁹⁴

إِذَا رَضِيتَ عَلَيَّ بَنُو قُشَيْرٍ لَعَمْرُ اللَّهِ أَعْجَبَنِي رِضَاهَا

“Kuşeyiroğulları benden razı olduğu zaman,

Allah'a yemin olsun ki rızaları hoşuma gider.” bu şiirde yer alan رَضِيَ fiili عن harf-i ceriyle kullanılmaktadır. رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ “Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan.”³⁹⁵

³⁸⁸ el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsü'l-muhît, ''ale'' 1139.

³⁸⁹ 'Azîze Fevâl, el-Mu'cemü'l-Mufasssal fi'n-nahvi'l-Arabî, 652.

³⁹⁰ Mü'minûn 23/22.

³⁹¹ Bakara 2/253.

³⁹² İbn Hişâm, Mugni'l-lebib, 1/164; el-Galâyîni, Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3/529.

³⁹³ Bakara, 2/102.

³⁹⁴ İbn Hişâm, Mugni'l-lebib, 1/164; el-Galâyîni, Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye, 3/530.

³⁹⁵ Tevbe, 9/100.

3.2.6.4. Harf-i Ceri Manasında الـ

على harf-i ceri الـ harf-i ceriyle eşanlamli olarak kullanıldığı yerler bulunmaktadır. الـ harf-i ceriyle manasında kullanıldığında ta'lil manasını barındırmaktadır.³⁹⁶

وَلْتَكْبِرُوا لِلَّهِ عَلَى مَا هَدَيْكُمْ “Kendinizin hidayeti için Allah’a tazim gösterin.”³⁹⁷ Ayette için anlamını sağlayan على harf-i ceri olmaktadır.

أَشْكُرُ الْحَسَنَ عَلَى إِحْسَانِهِ “İyi kimseye iyiliğinden dolayı teşekkür ediyorum.”

3.2.6.5. مع Anlamında

على harf-i ceri مع zarfı anlamında da kullanılabilmektedir.³⁹⁸
وَأَنَّ رَبَّكَ لَذُوْ مَغْفِرَةٍ لِّلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ “Hiç şüphesiz ki Rabbin, insanların zulumlerine rağmen bağışlayıcıdır.”³⁹⁹ مع ظلمهم

3.2.6.6. باء Harf-i Ceri Manasında

على harf-i ceri باء harf-i ceri manasında kullanılabilmektedir. باء harf-i ceri manasında kullanıldığında ta'diye ifade etmektedir. Bu sayede lazımlî bir fiil müteaddî bir fille dönüşmektedir.⁴⁰⁰

حَقِيقٌ عَلَى أَن لَّا أَقُولُ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ “Bana, Allah’a karşı sadece hak ile söylemem yaraşır.”⁴⁰¹

بِسْمِ اللَّهِ “Allah’ın ismiyle bin.” اركب على اسم الله

3.2.6.7. من Harf-i Ceri Manasında

على harf-i ceri مِنْ harf-i ceri manasında kullanılabilmektedir.⁴⁰²
وَيَلِّ لِّلْمُطَفِّفِينَ () الَّذِينَ اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ () “Ölçüde hile yapanların vay haline ! Onlar insanlardan bir şey aldıklarında ölçüyü tam yaparlar.”⁴⁰³ من الناس

³⁹⁶ el-Galâyîni, Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabîyye, 3/530.

³⁹⁷ Bakara, 2/185.

³⁹⁸ İbn Hişâm, Mugni’l-lebib, 1/164; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, en-Nahvu’l-esasî, 204.

³⁹⁹ R’ad, 13/6.

⁴⁰⁰ İbn Hişâm, Mugni’l-lebib, 1/165.

⁴⁰¹ A’râf, 7/105.

⁴⁰² ‘Azîze Fevvâl, el-Mu’cemü’l-mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî, 652.

⁴⁰³ Mutaaffîfin, 83/1-2.

3.2.6.8. İstidrâk

Atıf konusunda لكنْ edatını anlatırken istidrâk konusunu anlatmıştık. Kısacası cümlede yanlış düzeltmek için kullanılmaktadır.⁴⁰⁴ Konuyu daha sarîh açıklamak için örnek verelim: الله رَحْمَةً مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ “*Falanca kimse kötü eyleminden dolayı cennete giremez buna rağmen Allah’tan rahmetini kesmez.*” الإسراف “*İsraf, kâşş, kâlahem daa vîl, یَحْشَى عَوَاقِبَهُ اللَّيْبِ، عَلَى أَنَّ دَاءَ الشُّحِّ أَخْفُ ضَرَرًا، وَأَهْوَأُ خَطَرًا مِنْ دَاءِ الْإِسْرَافِ، cimrilik gibidir. İkisi de şiddetli hastalıktır. Zeki kimse neticelerinden çekinir buna rağmen cimrilik zararı daha azdır. İsraf hastalığından tehlikesi daha düşüktür.*”

3.2.7. في Harf-i Ceri

Dilimizde “de-da, e-a, sebep ve beraber” gibi ifadelere karşılık gelen bu harf, Arap dilinde sıkça karşılaşılabilen edatlardandır. Bu edat ismin ve zamirin önünde yer alabilmektedir.⁴⁰⁵ في قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ “Onların kalbinde hastalık vardır.”⁴⁰⁶ ayetinde في harf-i ceri ismin önüne gelirken, ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ “İşte bu kitap onda asla şüphe yoktur.”⁴⁰⁷ ayetinde ise في harf-i ceri zamirin önüne gelmiştir.

في Harf-i cerinin kullanıldığı anlamlar şunlardır: Zarfiyye, sebebiyye, is’tilâ, مع, إلى, من, ب ve mukâyese anlamları mevcuttur.

3.2.7.1. Zarfiyye

في Harf-i ceri en çok kullanıldığı anlam zarfiyye’dir. bu anlamda kullanıldığı vakit hakiki ve mecâzî olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰⁸

Hakiki olarak : أَدَخَلْتُ التَّلَامِيذَ فِي الْمَدْرَسَةِ “Öğrencileri okula girdirdim.”

Mecâzî olarak : السَّعَادَةُ فِي رَاحَةِ النَّفْسِ “Mutluluk nefsin rahatındadır.”

3.2.7.2. Zarfı Anlamında

في Harf-i cerinin kullanıldığı diğer bir anlam ise zarfı anlamında kullanılmasıdır.⁴⁰⁹

مَعَ زِينَتِهِ “Ziynetiyle beraber kavminin karşısına çıktı.”⁴¹⁰ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ

⁴⁰⁴ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/510.

⁴⁰⁵ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/507.

⁴⁰⁶ Bakara, 2/10.

⁴⁰⁷ Bakara, 2/2.

⁴⁰⁸ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, 2/507.

⁴⁰⁹ İbn Hişâm, *Mugni’l-Lebîb*, 1/191; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esasî*, 204.

⁴¹⁰ Kasas 28/79.

3.2.7.3. Sebebiyye

في Harf-i ceri cümlede bir sebep bildirmek için kullanılabilir. ⁴¹¹

“Eğer dünya ve ahirette Allah’ın rahmeti ve lütfu olmasaydı, daldığınız bu yaygara sebebiyle mutlaka başınıza büyük bir azap dokunurdu.” ⁴¹² بسبب ما أفضتم فيه

3.2.7.4. علی Harf-i Ceri manasında

في harf-i ceri علی harf-i ceri manasında kullanılabilir. Bu şekilde bir kullanımda isti’lâ manası ortaya çıkmaktadır. ⁴¹³

“Hurma dallarına asacağım.” ⁴¹⁴ Hurma dallarının üstüne manasını veren في harf-i ceri olmaktadır.

على المذنة “Karga minarenin üstünde ötüyor.” يصيحُ العُرابُ في المِئذنة

3.2.7.5. إلى Harf-i Ceri Manasında

في harf-i ceri إلى harf-i cerinin yerine kullanılabilir. ⁴¹⁵

إلى أفواههم “Ellerini ağızlarına götürürler.” ⁴¹⁶ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ

“Ahmak kimseyi hakkaniyete çağırdım ama o elini kulağına götürdü.” إلى أذنيه

3.2.7.6. من Harf-i Ceri Manasında

في harf-i ceri من harf-i ceriyle eş anlamlı olarak kullanılabilir. Bu şekilde kullanımda teb’iz anlamı açığa çıkacaktır. ⁴¹⁷

“Doktorun gösterdiği miktarınca yiyecekten aldım.” أخذْتُ فِي الْأَكْلِ قَدْرَ مَا أَشَارَ الطَّبِيبُ

Örnekte “ten” anlamını veren في harf-i ceri’dir.

⁴¹¹ el-Galâyînî, Cāmiu’d-durûsi’l-‘Arabîyye, 3/531.

⁴¹² Nûr, 24/14.

⁴¹³ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfî, 2/507; es-Sâmerrâ’î, Me’âni’n-Nahv, 3/59; Hüseyin Şîrâfkan, el-Hidâyê fi’n-nahvi, 264.

⁴¹⁴ Tâhâ 20/71.

⁴¹⁵ İbn Hişâm, Mugni’l-lebîb, 1/192; ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfî, 2/507.

⁴¹⁶ İbrahîm, 14/9.

⁴¹⁷ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfî, 2/508.

3.2.7.7. Harf-i ceri manasında

Harf-i cerler birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. في harf-i ceri باء harf-i ceri manasında eş anlamlı olarak kullanılabilmektedir.⁴¹⁸

وَيَرْكَبُ يَوْمَ الرَّوْعِ مَنَا فَوَارِسٌ بِصِيرُونَ فِي طَعْنِ الْأَبَاهِرِ وَالْكُلَى

“Savaş günü atlılarımız ata biner,

Ve atardamarları ve böbrekleri kesmeyi iyi bilirler.” بَصِيرُونَ بِطَعْنِ الْأَبَاهِرِ

3.2.7.8. Mukâyese manasında

Bir şeyi başka bir şey ile kıyas etmeyi ifade etmek için kullanılabilmektedir.⁴¹⁹

“Öyle ki ahirete göre dünya hayatının yararı, az bir şeydir.”⁴²⁰ ayette dünya ve ahiret mukâyesesi في harf-i ceriyle oluşmuştur.

3.2.8. Harf-i Ceri الكاف

Yukarıda zikredilen harf-i cerler hem zahir isme hemde zamirlerin önüne geldiğini belirtmiştik. الكاف Harf-i ceri ise sadece açık ismin önüne gelerek onu harekesini mecrûr kılmaktadır.⁴²¹

وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ يَظُنُّ “Birbirinize bağırdığınız gibi, onunla da öyle yüksek sesle konuşmayın.”⁴²²

Harf-i ceri’nin kullanıldığı anlamlar şunlardır: Teşbîh, ta’lîl, isti’lâ ve te’kîd anlamları bulunmaktadır.

3.2.8.1. Teşbîh

Harf-i ceri duyduğumuz zaman ilk akla gelen onun teşbih edatı olmasıdır. Teşbîh manası onun aslî manasıdır.⁴²³

فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ “Onları yenilmiş ekin gibi yapıverdi.”⁴²⁴

فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ “Gök yarıldığında erimiş yağ gibi olduğu zaman...”⁴²⁵

⁴¹⁸ es-Sâmerrâ’î, *Me’âni’n-Nahv*, 3/58.

⁴¹⁹ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esasî*, 204.

⁴²⁰ Teybe, 9/38.

⁴²¹ ‘Azîze Fevvâl, *el-Mu’cemü’l-Mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî*, 813. (Araplardan aynı şekilde zamirinin önüne gelerek onu mecrur yaptığıda söylenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz age)

⁴²² Hucurât, 49/2.

⁴²³ el-Galâyînî, *Câmiu’d-durûsi’l-Arabiyye*, 3/532.

⁴²⁴ Fîl, 105/5.

⁴²⁵ Rahmân, 55/37.

العلم كالنور “İlim ışık gibidir.”
 عبدُالحَميد كالأسد “Abdülhamid aslan gibidir.”
 وَجْهُ الحَبِيبَةِ كالقَمَر “Sevgilinin yüzü ay gibidir.”

3.2.8.2. Ta’lîl

الكاف Harf-i ceri sebep bildirme anlamında kullanılabilmektedir.⁴²⁶
 وَأَذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُم “Size gösterdiği için onu zikredin.”⁴²⁷ Ayette sebep anlamını veren الكاف harf-i ceri olmaktadır.

3.2.8.3. Harf-i Ceri Manasında على

الكاف Harf-i ceri على harf-i ceri manasında kullanıldığında isti’lâ manasını barındırmaktadır.⁴²⁸ كُنْ ثَابِتًا عَلَى مَا أَنْتَ عَلَيْهِ “Olduğun şey üzerine ol.”

3.2.8.4. Te’kîd

الكاف Harf-i cerinin te’kid olarak gelmesi sıklıkla karşılaşılan bir durum değildir. Te’kid olarak geldiği vakit iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır.⁴²⁹

1. ليس’in haberinde:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ “Onun benzeri hiçbir şey yoktur.”⁴³⁰

2. Mübtedanın başında:

لَوَاحِقُ الْأَقْرَابِ فِيهَا كَالْمَفْقِ “Bu, zayıf karınlı ve uzun eşektir.”

3.2.9. Harf-i Ceri حَتَّى

Atıf konusu işlendiği zaman bu harfin birçok foksiyonundan bahsedilmişti. Şimdi ise harf-i cer olarak kullanılması ve hangi anlamı ifade ettiği belirtilecektir.

حتى Harf-i ceri sadece sarıh zahir ismin önüne gelerek onu harekesini mecrûr yapar.⁴³¹ أَكَلْتُ الرِّغِيفَ حَتَّى آخِرِ قَتَاتٍ مِنْهُ “Ekmeğin son kırıntısı dahil olmakla yedim.”

حتى Harf-i ceri intihâu’l- gaye manasında kullanılmaktadır.⁴³²

⁴²⁶ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esasî*, 207.

⁴²⁷ Bakara, 2/198.

⁴²⁸ es-Sâmerrâ’î, *Me’âni’n-Nahv*, 3/60; ‘Azîze Fevvâl, *el-Mu’cemü’l-mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî*, 811.

⁴²⁹ el-Galâyîni, *Câmiu’d-durûsi’l-Arabîyye*, 3/532; Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfî*, 2/516; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esasî*, 207; Süleyman Feyyâz, *en-Nahvu’l-a’sri*, 150.

⁴³⁰ Şûrâ, 42/11.

⁴³¹ ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfî*, 2/482.

⁴³² İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/144.

3.2.9.1. İntihâu'l-gaye

Harf-i ceri tıpkı إلى harf-i ceri gibi intihâu'l- gaye ifade etmektedir.⁴³³

“Tan yeri ağarıncaya kadar esenlik vardır.”⁴³⁴ سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

Harf-i cerinden sonraki hüküm, cümleye dahil olup olmaması konusu tartışılmıştır. Bazen hükme dahil olabilir. Örneğin : حتى آخر درهم بَذَلْتُ مَالِي فِي سَبِيلِ أُمَّتِي, حتى آخر درهم “Ümmetimin yolunda malımı hatta dirhemimin sonunu bile harcadım.” Bazen ise harf-i cer’i kendinden önceki duruma dahil olmayabilir.⁴³⁵ وَكُلُّوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبْيَيَّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ “Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yeyiniz, içiniz.”⁴³⁶

Dil bilginlerini birkaç tanesi her halükarda حتى harf-i cer’inin kendinden önceki duruma dahil olduğunu iddia etmiştir. Bunun aksini yani her halükarda حتى harf-i cer’inin kendinden önceki duruma dahil olmadığını iddia eden de olmuştur. Bu konuda doğru olan ise حتى harf-i cer’inin kendinden önceki durumun bir parçası olduğunda, hükme dahil olmasıdır. Örneğin : أَكَلْتُ السَّمَكَةَ حَتَّى رَأْسِهَا “Balığı, başında yedim.” Kendinden önceki durumun bir parçası olmadığında hükme dahil olmaz. قَرَأْتُ الْيَلَةَ حَتَّى الصَّبَاحِ “Sabaha kadar okudum.”⁴³⁷ Yani sadece geceleyin okudum.

Harf-i ceri إلى harf-i cerinin ifade ettiği intihâu'l- gaye manasını ihtiva etmekle birlikte aralarında üç tane fark vardır.⁴³⁸

1. İlk olarak إلى harf-i ceri ismin önüne veya zamirin başına gelebilmektedir. حتى Harf-i cerinde ise yukarıda belirttiğimiz üzere sarıh açık ismin önüne gelmektedir. Fakat Müberrid ve Kûfe ekolü alimleri bu harf-i cer’e zamir bitişebileceğini belirtmişlerdir.

أَنْتَ حَتَّاكَ تَقْصِدُ كُلَّ فَجٍّ تُرْجِي مِنْكَ أَهْمًا لَا تَحِبُّ

“İnsanlar(veya develer), hayal kırıklığına uğramayacaklarını umarak dört bir yandan sana geldi.”

2. Kendinden sonraki hükme dahil olup olmaması yukarıda işlemiştik.
3. Birbirlerinin yerlerine kullanılmazlar. سِرْتُ مِنَ الْبَصْرَةِ إِلَى الْكُوفَةِ “Basra’dan Kufe’ye kadar yürüdüm.” Bu şekilde bir cümle kurulamaz. حتى Harf-i cer’inden sonra gizli bir اَنَّ ile fiili muzarinin başına gelip onu nasb edebilir. سِرْتُ حَتَّى أَدْخَلَهَا “Oraya girinceye kadar yürüdüm.” سِرْتُ إِلَى أَدْخَلَهَا gibi bir terkip kullanılmaz.

⁴³³ el-Galâyîni, Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3/527; ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfi, 2/482.

⁴³⁴ Kadr, 97/5.

⁴³⁵ el-Galâyîni, Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3/527.

⁴³⁶ Bakara, 2/187.

⁴³⁷ el-Galâyîni, Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabiyye, 3/528.

⁴³⁸ İbn Hişâm, Mugni’l-lebîb, 1/142.

3.2.10. مُنْ ve مُدْ Harf-i Cerleri

مُنْ harf-i cerinin aslı مُنْدُ ‘dür. مُنْدُ hafifletirilerek مُدْ yapılmıştır. مُنْ harf-i ceri ve إِذْ zarfiyyenin oluşumundan ibarettir. Bazı lehçelerde مِّنْ harf-i cerinden geldiği için مُنْدُ şeklinde de okunmuştur.⁴³⁹

مُنْ ve مُنْدُ harf-i cerleri sadece şimdiki ve geçmiş zamanı ifade eden isimlerin önüne gelerek onları mecrur yaparlar.⁴⁴⁰ Kendilerinden önce gelen mazi zamanının menfi olması da gerekmektedir.⁴⁴¹ رَأَيْتُهُ مُنْدُ يَوْمَ الْخَمِيسِ “Perşembeden beri onu görüyorum.” Şeklinde cümle kurulamaz. Uzama genişleme ifade eden mazi fiiller ile beraber kullanılmaz.⁴⁴² سِرْتُ مُدْ طُلُوعِ الشَّمْسِ “Güneş doğduğundan beri yürüdüm.”

Gelecek zamandan sonra مُدْ ve مُنْدُ harf-i cerleri kullanılmaz.⁴⁴³ سَاسَافَرُ مُنْدُ غَدٍ “Yarından beri yolculuk yapacağım.” Gibi anlamsız bir cümle oluşur.

مُنْ ve مُنْدُ’dan sonra merfu isim, fiil yahut isim cümlesi olduğunda harf-i cer görevi görmezler.⁴⁴⁴

مَا رَأَيْتُ صَدِيقِي مُنْدُ يَوْمِ الْجُمُعَةِ “Arkadaşımı cuma gününden itibaren görmedim.”

يَتَصَارَعُ الْخَيْرُ وَالشَّرُّ مُنْدُ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ حَتَّى الْآنَ “Hayır ve şer Allah Ademi yarattığından beri hatta şimdi bile birbirini yenmeye çalışmaktadır.”

إِنَّكَ تَرْجُو الْخَيْرَ مُنْدُ أَنْتَ شَابٌّ صَغِيرٌ “Sen iyiliği genç bir delikanlı olduğundan itibaren umuyorsun.”

Konumuz harf-i cerler olduğu için bu konunun üzerinde fazla durmayacağız.

مُنْ ve مُنْدُ harf-i cerleri şu anlamları ihtiva etmektedir: İbtidâu’l-gâye, zarfiye , مِّنْ ve إِلَى her iki harf-i ceri manalarında kullanılmaktadır.

3.2.10.1. İbtidâu’l-gaye

مُنْ ve مُنْدُ harf-i cerlerinde zaman geçmiş zamanı ifade ediyorsa مِّنْ harf-i ceri manasında kullanılır.⁴⁴⁵ مَا رَأَيْتُكَ مُدْ شَهْرٍ أَوْ مُنْدُ شَهْرٍ “Seni bir aydan beri görmedim.” مَأْ رَأَيْتُكَ مُدْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ مُنْدُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ “Seni cuma gününden itibaren görmedim.”

⁴³⁹ el-Galâyînî, *Câmiu’l-durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/537.

⁴⁴⁰ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esasî*, 208.

⁴⁴¹ el-Galâyînî, *Câmiu’l-durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/537.

⁴⁴² age

⁴⁴³ es-Sâmerrâ’î, *Me’âni’n-Nahv*, 3/87.

⁴⁴⁴ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esasî*, 208.

⁴⁴⁵ İbn Hişâm, *Mugni’l-lebîb*, 1/367; ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfî*, 2/546; el-Galâyînî, *Câmiu’l-durûsi’l-‘Arabîyye*, 3/536; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, *en-Nahvu’l-esasî*, 208.

3.2.10.2. Zarfiyye

Zaman şimdiki zamanı ifade ediyorsa في harf-i ceri manasında kullanılır.⁴⁴⁶ ما رأيته “Seni bugün içerisinde görmedim.” ما رأيتهك منذ يومنا أو منذ شهرنا “Onu bu ayda görmedim.” منذ شهرنا أو منذ شهرنا “Onu bu ayda görmedim.”

3.2.10.3. Harf-i Ceri Manalarında إلى ve من

من harf-i cerinin ibtidâu'l-gaye manası, إلى harf-i cerinin ise intihâu'l-gaye manaları bulunmaktadır. منذ ve منذ harf-i cerlerinde zaman lafzen ve manen sınırlı, nekra olduğunda ibtidâu'l-gaye ve intihâu'l-gaye manasını birlikte barındırmaktadır.⁴⁴⁷ ما رأيتهك منذ يومين أو منذ يومين “Seni iki gün başlangıcı ve sonundan beri görmedim.” ما رأيتهك من بدئهما إلى نهايتهما

3.2.11. Harf-i Ceri رُبَّ

رُبَّ harf-i cerinin yaklaşık olarak on yedi farklı biçimde okunuşu bulunmaktadır.⁴⁴⁸ Kuran-ı kerimde رُبَّ يَوْمَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ “Kafirler keşke müslüman olsaydık diye çok isteyecekler.”⁴⁴⁹ رُبَّ şeklinde hafifleştirilerek gelmiştir.

رُبَّ harf-i ceri, zaide benzeyen ve müteallakı olmayan harf-i cerlerdendir. Kendinden sonra gelen mübdeta olduğundan dolayı i'râb yapılırken lafzen mecrur, mahallen mansûb olarak yapılmaktadır.⁴⁵⁰ Bu harfin bazı hükümleri mevcuttur.

1. Nekra isimlerin önüne gelir ve bir müteaalık'a ihtiyaç duymaz.⁴⁵¹
رُبَّ عَدُوٍّ عَاقِلٍ خَيْرٌ مِنْ صَدِيقٍ جَاهِلٍ “Çoğu zaman akıllı düşman cahil dostan daha hayırlıdır.”
2. Sadâret hakkı yani cümle başı olarak gelir. يَ، أَلَا، لَكِنْ gibi edatlar geldiği vakit sadâret onların hakkı olmaktadır.⁴⁵²

⁴⁴⁶ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/367; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/546; el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/536; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esasî*, 208; Betül Can, *Arapça Öğretiminde Harf-i Cerler, Kullanım Alanları ve Türkçedeki İsmi Halleri*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Arapça Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 86.

⁴⁴⁷ 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/547; el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/536.

⁴⁴⁸ 'Azîze Fevvâl, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fi'n-nahvi'l-'Arabî*, 530.

⁴⁴⁹ Hicr 15/2.

⁴⁵⁰ 'Azîze Fevvâl, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fi'n-nahvi'l-'Arabî*, 530-531; Çelen, Arapça'da Edatlar, 54.

⁴⁵¹ İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/156; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/523; el-Galâyînî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabiyye*, 3/537; 'Azîze Fevvâl, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fi'n-nahvi'l-'Arabî*, 530; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esasî*, 208.

⁴⁵² İbn Hişâm, *Mugni'l-lebîb*, 1/156; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, 2/522; 'Azîze Fevvâl, *el-Mu'cemü'l-Mufasssal fi'n-nahvi'l-'Arabî*, 531; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esasî*, 208.

يا رَبِّ كَاسِيَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَّةٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ “Dünyada nice giyili olanlar kıyamet gününde çıplak olacaklardır.”

أَلَا رَبُّ مَنْظَرٍ جَمِيلٍ يَخْفَى وَرَاءَهُ قَبِيحًا ذَمِيمًا “Nice güzel manzaralar arka planında nahoş çirkin şeyler barındırır.”

3. رَبُّ harf-inden sonra gelen mübteda, sıfata ihtiyaç duymaktadır. Bu sıfat müfred, cümle veya şibh-i cümle olarak gelebilir.⁴⁵³

رَبُّ وَلَدٍ اجْتَهَدَ دَرَسَهُ “Belki çocuk dersine çalışmıştır.”

رَبُّ صَدِيقٍ فِي الْعُسْرَةِ وَجَدْتُهُ “Pek az arkadaşları zorluk anında kazandım.”

رَبُّ مَلُومٍ لَا ذَنْبَ لَهُ “Nice ayıplanmış kimse vardır ki günahı yoktur.”

4. رَبُّ harf-i cümleden çıkarılabilir. O takdirde işlevi devam eder.⁴⁵⁴

وَجَانِبٍ مِّنَ التَّرَى يُدْعَى الْوَطَنُ مِلَّةُ الْعُيُونِ وَالْقُلُوبِ وَالْفُطُنِ

“Nice gözler, kalbler ve zihinler dolu olan yer toprak parçası diye çağrılır.”

Yani وَرَبُّ olarak gelmektedir.

5. رَبُّ harfinden sonra zâid olan ما harf-i geldiği vakit artık harf-i cer işlevinden bahsetmek mümkün olmaz. İçerdiği anlam devam eder.⁴⁵⁵

رُبَّمَا فَيَكُمُ الْقَائِدُ أَوْ الشَّاعِرُ أَوْ الْعَالَمُ فَاجْتَهِدُوا “Sizin içinizden nice komutan, şair veya bilginler olacak o halde çalışınız.”

رَبُّ harf-i ceri azlık ve çokluk mana ifade etmektedir. Çokluk ifade etmesi azlık ifade etmesine nazaran daha fazladır.⁴⁵⁶

رَبُّ تِجَارَةٍ نَافِعَةٍ تَجْلِبُ الْمَالَ “Çoğu faydalı ticaret parayı getirir.” Burada رَبُّ harf-i ceri çokluk bildirmektedir.

رَبُّ مَنِيَّةٍ فِي أَمْنِيَةٍ تَحَقَّقَتْ “Nadirende olsa ölümler güvenli bir şekilde gerçekleşmektedir.”

رَبُّ harf-i cerinin azlık mı yoksa çokluk mu ifade etmesi bir karine ile ortaya çıkmaktadır. Bu karine de sözü söyleyenin hangi amaç için söylediğinden anlaşılmaktadır.⁴⁵⁷

3.2.12. Harf-i Ceri كَيِّ

كَيِّ harf-i ceri çok sık kullanılan bir harf-i cer değildir. Mu’rab ve sarîh olan bir ismin önüne gelerek onu cer etmez. Aksine sadece şu üç şeyin önüne gelerek harf-i cer

⁴⁵³ el-Galâyînî, Câmiu’d-durûsi’l-‘Arabîyye, 3/538; ‘Azîze Fevvâl, el-Mu’cemü’l-mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî, 531.

⁴⁵⁴ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-Vâfî, 2/528; ‘Azîze Fevvâl, el-Mu’cemü’l-mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî, 532.

⁴⁵⁵ İbn Hişâm, Mugni’l-lebîb, 1/157; ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu’l-vâfî, 2/525-526; ‘Azîze Fevvâl, el-Mu’cemü’l-Mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî, 532; Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf, en-Nahvu’l-esasî, 208.

⁴⁵⁶ İbn Hişâm, Mugni’l-lebîb, 1/154.

⁴⁵⁷ ‘Azîze Fevvâl, el-Mu’cemü’l-mufasssal fi’n-nahvi’l-Arabî, 531.

fonksiyonunu kullanır.⁴⁵⁸

1. İstifham ما'sının önüne gelerek:⁴⁵⁹ أَقْصَدُ الرِّيفَ كُلَّ أُسْبُوعٍ فَيُقَالُ: كَيْمَهُ “Her hafta köye giderim ve ona denilir ki : niçin ?” نَكَيْمَ تَتَأَخَّرُ “Niçin geç kaldın?”
2. Masdar olan ما edatının önünde:⁴⁶⁰ أَحْسِنَ مَعَامِلَةَ النَّاسِ كِي مَا تَسْلَمُ مِنْ أَذَاهُمْ “İnsanların eziyetlerinden güvenden olmak için onlara güzel davran.”
3. Muzari fiili gizli bir اُ ile nasb eden masdar edatının önünde:⁴⁶¹ جِئْتُ كِي أُسَلِّمَ “Sana selam vermek için geldim.” عَلَيْكَ

Yukarıda zikredilen كِي harf-i ceri üç durumda da ta'lîl yani sebebiyet bildirir. Bu tıpkı الام harf-i cerinin barındırdığı anlamlardan birisi olan ta'lîl ile birebir aynı olmaktadır.⁴⁶²

3.2.13. Harf-İ Ceri مَتَّى

مَتَّى harf-i ceri Huzeyl lehçesine göre ibtidâu'l-gaye anlamını ifade eden bir harfi ceridir. Tıpkı مِّن harf-i cerinde olduğu gibi.⁴⁶³

شَرِبْنَ مِمَّا فِي الْبَحْرِ، ثُمَّ تَرَفَّعَتْ مَتَّى لَجَّحِ خَضِرٌ هُنَّ نَيَّيْجُ

“Bulutlar denizin yeşil ve derinliklerinden su içtiler sonra da yüksek sesiyle yükseldiler.” من لَجَّحِ خَضِرٌ

3.2.14. Harf-i Ceri لَعَلَّ

لَعَلَّ harf-i ceri zâid olan harf-i cerlerdendir. Herhangi bir şeye müteallık olması söz konusu değildir. Ukayl lehçesine göre harf-i ceridir. Fetha veya kesra üzerine mebni olmaktadır.⁴⁶⁴

لَعَلَّ اللَّهُ فَضَّلَكُمْ عَلَيْنَا بِشَيْءٍ أَنْ أُمَّكُمْ شَرِيئًا

“Belki de Allah, sizi bize üstün kılmıştır, Annenizin yarık burunlu olmasıyla.”

İlk لام harfinin düşmesiyle birlikte عَلَّ şeklinde de okunmaktadır.⁴⁶⁵

⁴⁵⁸ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu 'l-vâfi, 2/456-457.

⁴⁵⁹ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu 'l-vâfi, 2/456; el-Galâyînî, Câmiu 'd-durûsi 'l-'Arabiyye, 3/538.

⁴⁶⁰ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu 'l-vâfi, 2/456; el-Galâyînî, Câmiu 'd-durûsi 'l-'Arabiyye, 3/538.

⁴⁶¹ ‘Abbâs Hasan, en-Nahvu 'l-vâfi, 2/456; el-Galâyînî, Câmiu 'd-durûsi 'l-'Arabiyye, 3/538.

⁴⁶² el-Galâyînî, Câmiu 'd-durûsi 'l-'Arabiyye, 3/538.

⁴⁶³ el-Galâyînî, Câmiu 'd-durûsi 'l-'Arabiyye, 3/539; ‘Azîze Fevvâl, el-Mu'cemü 'l-mufasssal fi 'n-nahvi 'l-Arabî, 938.

⁴⁶⁴ el-Galâyînî, Câmiu 'd-durûsi 'l-'Arabiyye, 3/539; ‘Azîze Fevvâl, el-Mu'cemü 'l-mufasssal fi 'n-nahvi 'l-Arabî, 882.

⁴⁶⁵ el-Galâyînî, Câmiu 'd-durûsi 'l-'Arabiyye, 3/539.

3.2.15. حاشا ve خلا Edatlarının Harf-i Cer Olarak Kullanılması

حاشا ve خلا edatları istisna konusunda zikredilmektedir. mazi fiil olarak ön plana çıkmaktadır. Kendinden sonraki gelen ise mefulu konumundadır. Aynı zamanda istisna manaları da mevcuttur.

حاشا ve خلا harf-i cer olarak kullanıldığında ise zâid'e benzer konumunda olmaktadır. İki farklı varyantı olmaktadır. Birincisi fiil olarak, ikincisi ise zâid'e benzeyen harf-i cerler konumudur. Konumuzla ilgili olarak biz sadece zâid'e benzeyen harf-i cerler kısmını burada açıklayacağız.

حاشا ve خلا nasb olma durumu sıklıkla karşılaşılmaktadır. Cer olma durumu ise oldukça az derecesindedir. حاشا ise cer olma durumu diğerlerine nazaran yaygındır. جاء القوم حاشا خالد *"Kavim geldi halid hariç."* Burada halid ismi lafzen mecrur mahallen mansûb konumundadır. Çünkü zâid'e benzeyen harf-i cerlerden olduğu için i'rabı lafzen mecrûr mahallen mansûb olarak gelmektedir.⁴⁶⁶

حاشا, خلا harf-i cer olarak kullanılması için kendinden önce masdar ifade eden ما edatı bulunmamalıdır. Çünkü bu edat geldiği vakit fiil görevini üstlenmektedirler.⁴⁶⁷

3.2.16. Yemin Harfi (الواو)

Kurân-ı Kerimde sıklıkla karşılaştığımız bir yemin harfidir. Sadece zahir bir ismin önüne gelerek onun son harekesine kesra yapmaktadır. Kendisiyle beraber kase m fiili vb. kullanılmamaktadır.⁴⁶⁸

وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا *"Güneşe ve aydınlığına yemin olsun ki,"*⁴⁶⁹

وَالَّتَيْنِ وَالزَّيْتُونِ *"İncire ve zeytine yemin olsun ki,"*⁴⁷⁰

وَالْعَصْرِ *"Zamana yemin olsun ki"*⁴⁷¹

3.2.17. Yemin Harfi (الهاء)

الهاء harfi yemin ile birlikte şaşı rma da ifade etmektedir. Yukarıda olduğu gibi burada da yemin fiiliyle beraber kullanılmamaktadır. Sadece belli başlı şeylerin başına gelerek onlara yemin anlamı katmaktadır. Bunlar الله-الرحمان-رب ⁴⁷²

⁴⁶⁶ el-Galâyinî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 3/494.

⁴⁶⁷ el-Galâyinî, *Câmiu'd-durûsi'l-'Arabîyye*, 3/538.

⁴⁶⁸ Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed 'Abdullatîf, *en-Nahvu'l-esasî*, 207.

⁴⁶⁹ Şems, 91/1.

⁴⁷⁰ Tin, 95/1.

⁴⁷¹ Asr, 103/1.

⁴⁷² Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfî*, 2/489.

وَتَاللّٰهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ *“Allah’a and olsun ki, putlarınıza tuzak kuracağım.”*⁴⁷³
تَاللّٰهِ لَيَنْتَصِرَنَّ الْحَقُّ *“Allah’a yemin olsun ki, hak elbette galip gelecektir.”*

⁴⁷³ Enbiyâ, 21/57.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, Arap dilindeki mananın iki temel boyutu ele alınmıştır: aslî anlam ve ma'ne'l-manâ (anlamın anlamı/mecaz). Aslî anlam, bir kelime veya harfin temel ve doğrudan manasını ifade ederken, ma'ne'l-manâ ise kelime veya harflerin içerisinde mecaz, kinaye ve istiare gibi türevsel anlamları barındıran bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, "dil" kelimesi aslî anlamda, iletişimi sağlayan organ olarak karşımıza çıkarken, ma'ne'l-manâ çerçevesinde daha geniş bir anlam yelpazesi sunabilir.

Çalışmamızda ayrıca, Arap dilindeki atıf ve cer harflerinin aslî ve mecâzî anlamları detaylı bir şekilde incelenmeye tabi tutulmuştur. Bu harfler, hem aslî anlamda hem de mecaz anlamda geniş bir kullanım imkânına sahiptir. Atıf ve cer harflerinin dildeki bu çok yönlü kullanımı, özellikle Kur'an-ı Kerim, hadisler, kelim, fıkıh, Cahiliye şiirleri, Sadru'l-İslâm dönemi edebiyatı, Emevîler ve Abbâsiler dönemi şiirleri gibi kaynak mesabesindeki metinlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Bu harflerin manaları ve işlevleri, söz konusu metinlerin doğru bir şekilde anlaşılmasında ve yorumlanmasında hayati bir önem arz etmektedir.

Bu bağlamda, tercüme faaliyetlerinde bu harflerin hangi anlamlarda kullanıldığının bilgisi, tercüme hatalarını asgari düzeye indirerek daha doğru ve anlamlı bir çeviri yapılmasına katkı sunacaktır.

Çalışmanın sonucu olarak Arap dilindeki atıf ve cer harflerinin hem aslî hem de mecâzî anlamlarda kullanım şeklini ortaya koymak, bu harflerin dildeki fonksiyonlarını ve anlam genişlemesini incelemek olduğu belirtilmiştir. Ayrıca atıf harflerinin birbirlerinin yerine ve cer harflerinin manasında kullanıldığı yine cer harflerinin birbirlerinin yerine de kullanımı gibi geniş bir anlamlarının ihtiva ettiğini açıklanmaya özen gösterilmiştir. Bu bağlamda, dil talebelerinin ve Arap dilini kullananların, harflerin mecaz anlamlarındaki değişimlere dair bilgilenmesi, dilin daha etkin ve doğru bir şekilde kullanılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca bu çalışma Arap diline yönelik yapılan akademik çalışmalara ve tercüme işlemlerine önemli bir kaynak oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- ‘Abbas, Hasan. *en-Nahvu’l-vâfi*. 4.Baskı, Kahire:Dâru’l-meâ’rif, 1966.
- ‘Abdurrahman el-Makdî, *el-Bedâiu’n-nahviyye fi ilmi’l-Arabiyye*, 1. Baskı, Kuveyt: Dârü’d-diyâ, 2023.
- ‘Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku’n-nahvî*, 3.Baskı, Dâru’l-‘alemiyye, 2018.
- ‘Abdünnûr el-Mâlikî, *Rasfû’l-Mebânî fi Şerhi Hurûfî’l-Me‘ânî*. thk. Ahmed Muhammed Harrât. Şam: Dâru’l-Kalem, 2002
- Ahmed Muhtâr-Ömer Zehrân-Muhammed ‘Abdullatîf. *en-Nahvu’l-esasî*. Kahire: Dâru’l-Fikri’l-‘Arabiyye.
- Akdağ, Hasan. *Arap Dilinde Edatlar*. Konya: Tekin Kitabevi.
- ‘Alânî, Salâhuddîn. *el-Fusûlu’l-mufide fi’l-vâvi’l-mezîde*. thk. Hasan Musâ Şâir, Amman: Dâru’l-Beşer, 1990.
- Azimov, Sanan. *Arap Dilinde Harf-i Cerler ve Kur’an-ı Kerimdeki Kullanımı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- ‘Azîze Fevvâl. *el-Mu‘cemü’l-mufasssal fi’n-nahvi’l-‘Arabî*. Beyrut:Daru’l- Kütübi’l-İlmiye, 1992.
- Bahâuddîn Abdullâh İbn ‘Akîl. *Şerhu İbn ‘Akîl*. tah M. M. Abdulhamîd, Kâhire: Dâru’l-Türâs, 1980.
- Can, Betül. *Arapça Öğretiminde Harf-i Cerler, Kullanım Alanları ve Türkçedeki İsmin Halleri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Arapça Öğretmenliği Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâ‘îl b. Hammâd. *Tâcü’l-luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*. nşr. Muhammed Muhammed Tâmir-Enes Muhammed Sâmi- Zekerîyya Câbir Ahmed. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2009.
- Çelen, Mehmet. *Arapça’da Edatlar*. İstanbul: Kalem Yayınları, 2. Baskı, 2006.
- Demirayak, Kenan- Çögenli M. Sadi, *Arap Edebiyatında Kaynaklar*. Erzurum: 2000.
- Durmuş, İsmail. “‘Vâv’”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 42/575. İstanbul: TDV Yayınevi 2001.
- Doğan, Candemir. *Kur’an-ı Kerim Meallerinden Örneklerle Karşılaştırmalı Arapça-Türkçe Bağlaçlar*. İstanbul : Cantaş, 2013.

- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. Kitâbü'l-'Ayn. nşr. Abdülhamîd Hendâvî. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiye, 2003.
- Feyyâz, Süleymân. en-Nahvu'l-a'srî.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. el-Kâmûsü'l-Muhît. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2008.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi'ü'd-durûsi'l-'Arabiyye*. 3 cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 2009.
- Hüseyin Şîrâfkan, *el-Hidâyê fi'n-nahvi*.
- Kaçar, Halil İbrahim. "Arapça'da Me'ânî Açısından Atıf Edatları". C.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/2, (2012), 163-191.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısırî. *Lisânü'l-'Arab*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Hişâm. *Mugni'l-Lebîb*, tah. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1991.
- İbn Hişâm. *Şerhu katri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. thk. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamid. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiye, 2004.
- İbrahim Berekât İbrahim. *en-Nahvu'l-Arabî*. 4 cilt. Mısır: Daru'l-Neşrî'l-Câmiât, 2008.
- İbnü'l-Hatîb el-Mevzi'î, *Mesâbîhu'l-megânî fi Hurûfu'l-Me'ânî*. Tah. 'Âid bn Nâf'i el-umrî, Daru'l-Menâr.
- Sâmerrâ'î, Fâzıl Sâlih. *Me'ânî'n-Nahv*. 3 cilt. Ammân: Dâru'l-Fikr, 2009.
- Saydâvî, Yusuf. el-Kifâf, Şam: Dâru'l-fikr, 1999.
- Suyutî, 'Abdurrahman b. Ebî Bekr Celâluddîn. el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir, 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye).
- Selmân Ali Câsim, Mevsûatü me'ânî'l-hurûfi'l-'Arabiyye, Ürdün: Dâr-Üsâme, 2003.
- Şarkâvî, 'İffet. Belagatu'l-'Atf fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm, Dirâse Uslûbiyye. Beyrut: Dâru'l-Nehdadi'l-'Arabiyye, 1981.
- Mahmûd Sa'd, *Hurûfu'l-Me'ânî Beyne Dekâik'u-Nahve ve Letâifu'l-Fıkhi*. b.y. 1988.
- Murâdî, Kâsım. *el-Cene'd-Dânî fi Hurûfu'l-Me'ânî*. tah. Fahreddin Kabâve-Muhammed Nedîm Fâdıl. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiye, 1992.
- Orhan, Fatih. *Arap Dilinde Hurûfu'l-Me'ânî ve Fıkhi İhtilaflardaki Rolü*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Özdoğan, Mehmet Akif. *Arapça Gramerde Anlam ve Biçim Açısından Farklı*

Kullanımlar. Kahramanmaraş: Noyamedya 2015.

Toprak, Mustafa. *Arap Dilinde Bedel -Atfu'l-Beyân ve Kurân-ı Kerîmde Kullanım*. Kahramanmaraş: KSÜ Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı,Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Tural, Hüseyin. “İbn Ümmü Kâsım”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 20/434. İstanbul:TDV Yayınları, 1999.

Yüksel, Ahmet. *Arap Dilinde Atıf ve Atıf Harfleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 1999.

